

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

55
χρόνια
ΙΣΤΟΡΙΑ
(1968-2023)

**Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ
ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ**

**Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ
ΓΙΟΜ ΚΙΠΟΥΡ**

**Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΙΒΑΝΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΡΕΤΑΝΟΥΣ ΤΟ 1941**

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΣ ΒΟΥΡΒΑΧΗΣ

Ο ΠΙΚΑΣΟ ΚΑΙ Η ΓΚΕΡΝΙΚΑ

Ο ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΩΣ ΔΡΑΚΟΥΛΑΣ

**ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ**

ISSN 1107-0285

9 771107 028006

BIOCLIMA[®] certified external thermal insulation systems

When sustainability matters
the choice is **BIOCLIMA**[®]

BUILDING INNOVATION
BIOCLIMA[®]

DRUCKFARBEN HELLAS S.A. | E: Bioclima@druckfarbengroup.com | W: bioclima.gr | T: 210-5519500

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

ΣΤΙΣ 24 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941 Ο ΧΙΤΛΕΡ διέταξε την εισβολή στην Κρήτη, περιμένοντας ότι θα ολοκληρωνόταν πριν από την έναρξη της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, κατά της Σοβιετικής Ένωσης. Στις 20 Μαΐου άρχισε η επιχείρηση Ερμής, κατά της Κρήτης, η πρώτη σημαντική απόβαση από αέρος στην Ιστορία και η μεγαλύτερη που επιχειρήθηκε ποτέ. Η γερμανική κατασκοπεία είχε δώσει πληροφορίες για ανεπαρκή κάλυψη του νησιού από στρατιώτες της Βρετανικής Κοινοπολιτείας. Πίστευε επίσης ότι οι Κρητικοί, λόγω των ισχυρών αντιμοναρχικών τους πεποιθήσεων, θα υποδέχονταν τους Γερμανούς σαν απελευθερωτές. Αντ' αυτού, οι Γερμανοί βρέθηκαν αντιμέτωποι με στρατιωτικές δυνάμεις πολλαπλάσιες από αυτές που περίμεναν και με έναν πληθυσμό αποφασισμένο να προβάλλει σθεναρή αντίσταση.

Έως την 1η Ιουνίου οι Γερμανοί έθεσαν την Κρήτη πλήρως υπό τον έλεγχό τους. Η κατάληψη της Μεγαλονήσου ωστόσο αποδείχθηκε πύρρειος νίκη, αφού υπέστησαν τόσο σημαντικές απώλειες, που ο Χίτλερ δεν θα δοκίμαζε ποτέ ξανά επιχειρήσεις με αλεξιπτωτιστές.

Όταν πλέον ήταν βέβαιοι για την επικράτηση των Γερμανών κατά των συμμαχικών και ελληνικών δυνάμεων στην Κρήτη, οι Ιταλοί αποφάσισαν να συμμετάσχουν στην κατάληψη του νησιού. Ο Μουσσολίνι αποφάσισε να παρέμβει δίνοντας εντολή να οργανωθεί γρήγορα μια ιταλική εισβολή από τη θάλασσα, διεκδικώντας εκ του ασφαλούς μερίδιο από την κατάκτηση της νήσου. Έτσι, βεβιασμένα, διέταξε αποβίβαση στο ανατολικό άκρο της Κρήτης, που ήταν εντελώς ακάλυπτο από τη συμμαχική άμυνα. Το ιταλικό εκστρατευτικό σώμα αποτελούνταν από μια μικτή δύναμη 2.500 ανδρών και μονάδες από το μηχανοκίνητο τάγμα Αιγαίου, το οποίο έδρευε ήδη στη Ρόδο. Οι Γερμανοί,

αν και επιφυλακτικά, την αποδέχτηκαν, με το σκεπτικό ότι θα ανακούφιζε κατά κάποιον τρόπο τους Γερμανούς αλεξιπτωτιστές από την απροσδόκητη αντίσταση του κρητικού λαού.

Η απόβαση έγινε στα ανατολικά της Κρήτης, στον κόλπο της Σητείας, χωρίς την παραμικρή αντίσταση, σε μια εντελώς αφύλακτη από Συμμάχους και Κρητικούς ενόπλους περιοχή.

Στις 31 Μαΐου, έπειτα από πολυήμερη πορεία, τα ιταλικά στρατεύματα κατάφεραν να φτάσουν στην Ιεράπετρα. Αυτή η καθυστερημένη και κακοσχεδιασμένη ιταλική αποστολή δεν είχε κανένα απολύτως πρακτικό αποτέλεσμα, δεδομένου ότι οι Βρετανοί είχαν ήδη αποφασίσει να εκκενώσουν το νησί. Η κατάληψη της ανατολικής Κρήτης δεν απέφερε στη Ρώμη τα επιδιωκόμενα γεωστρατηγικά πλεονεκτήματα. Το θαλάσσιο στενό μεταξύ Κάσου και Κρήτης δεν αποκλείστηκε για τον βρετανικό στόλο, ενώ η κατοχή του Λασιθίου δεν εξασφάλισε την εδαφική ακεραιότητα των Δωδεκανήσων επί μακρόν.

Η συνθηκολόγηση της Ιταλίας με τους Συμμάχους στις 8 Σεπτεμβρίου 1943 παγίωσε τα ιταλικά στρατεύματα στην Κρήτη, ανάμεσα στους Κρητικούς αντάρτες και στους Γερμανούς. Έπειτα από μια σύντομη περίοδο μεγάλης σύγχυσης, ως αποτέλεσμα της συνθηκολόγησης, ο ιταλικός στρατός στην Κρήτη παρέδωσε τα όπλα στους Γερμανούς, χωρίς να υπάρξουν συγκρούσεις. Οι περισσότεροι Ιταλοί εγκατέλειψαν αμέσως τη Μεγαλονήσο. Όσοι παρέμειναν σχημάτισαν μια ιταλική λεγεώνα εθελοντών, τη Legione italiana volontari Kreta, στο πλευρό των Γερμανών.

Διονύσης Ν. Μουσμώτης
Εκδότης - Διευθυντής

ΙΔΡΥΤΡΙΑ: Ειρήνη Ι. Πουρνάρα (1968)

Β΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ Μ.Ι.Κ.Ε.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ: Επιδάουρου 5, 182 33 Άγιος Ιωάννης Ρέντης Αττικής

ΤΗΛΕΦΩΝΟ: (+30) 210 49.13.502 || FAX: (+30) 210 49.03.949

www.istoria.gr || E-MAIL: info@istoria.gr

ΤΕΥΧΟΣ # 665 / ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2023

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Αρχείο περιοδικού
Ιστορία Εικονογραφημένη

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμίουτης
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΕΣ: Νίκος Νικολοΰδης, Σπυρίδων Πλουμίδης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Λευτέρης Καντζίνος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ:

Γιάννης Ράγκος, Βαγγέλης Κούμπουλης

ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γιώργος Βούλγαρης, Εισαγγελέας Εφετών, δ.ν.

Γιώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, καθηγητής Νεότερης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρος

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Νίκος Καραπιδάκης, καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας,
Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους
Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Σύγχρονης
Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σπυρίδων Πλουμίδης, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας
Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών

Ανδρέας Στεργίου, Καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας
και Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Αναστασία Παπασταθοπούλου

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Κωνσταντίνα Κάρδαρη | conkardari@typografio.gr
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ WEBSITE:

Ιωάννης Καραγιάννης | ikaragiannis@istoria.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ: Τατιάνα Μοσχοπούλου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Κώστας Καράμπελας

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα

(+30) 210 36.11.880, 210 36.23.993

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ:
Reuters Photo

Το παρόν έργο προστατεύεται από τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή με φωτοτυπικές ή ηλεκτρονικές ή όποιες άλλες μεθόδους, η αναμετάδοση σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη. ΑΠΟΠΟΙΗΣΗ ΕΥΘΥΝΗΣ: Η *Ιστορία Εικονογραφημένη* καταβάλλει κάθε προσπάθεια ώστε να διασφαλίσει ότι τα άρθρα που δημοσιεύονται είναι ορθά και πλήρη. Όμως, δεν φέρει καμία ευθύνη για ενδεχόμενο λάθος ή παράλειψη πληροφοριών, σχετικά με την ακρίβεια και αξιοπιστία των παραπάνω άρθρων. Το περιεχόμενο και οι απόψεις των άρθρων εμπίπτουν στην αποκλειστική ευθύνη των συντακτών τους. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CC BY δηλώνεται ότι η φωτογραφία υπάρχει στην άδεια χρήσης Creative Commons, αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/about/licenses/

- 6 Κόμης Δράκουλας, Από τη
Ιστορία στη λογοτεχνία και
την κινηματογραφική οθόνη
ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

- 20 Ο Δράκουλας και η
κομμουνιστική Ρουμανία
ΤΟΥ ΝΤΑΝΚΑΝ ΛΑΪΤ

- 27 Διονύσιος και Κάρολος
Βούρβαχης
ΤΟΥ ΒΑΓΓΕΛΗ Π. ΚΟΥΜΠΟΥΛΗ

- 34 Η συμμετοχή των Ιταλών στη
μάχη της Κρήτης
ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ

- 45 Η κατάληψη της Συρίας και
του Λιβάνου από τους
Βρετανούς το 1941
ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

- 55 Ο Πικάσο και η Γκερνίκα
ΤΗΣ ΑΝΝΑΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑ

- 68 Ο εκχριστιανισμός των Ρως
στο Χρονικό του Νέστωρα
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

- 83 Η αναγέννηση του Ισραήλ
ΤΟΥ ΓΟΥΕΪΛΑΝΤ ΤΖ. ΜΠΛΟΥ

- 96 Ο πόλεμος του Γιουμ Κιπούρ
ΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΔΑΜΙΑΝΟΥ

- 101 Φτώχεια και εγκληματικότητα
στην Ευρώπη του 19 αιώνα
ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

- 115 Χέλμουτ Χούμπνερ, Ο
νέοτερος άνθρωπος που
εκτελέστηκε γιατί αφήφησε
τους ναζί
ΤΟΥ ΕΡΙΝ ΜΠΛΕΪΚΜΟΡ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ & ΙΣΤΟΡΙΑ

- 120 Επικαιρότητα και Ιστορία
ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟ

- 122 Βιβλία
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ

- 126 Πρόσωπα και Ιστορία –
Οκτάβιος Μερλιέ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗ
-

664 / ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2023

663 / ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2023

662 / ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2023

661 / ΙΟΥΛΙΟΣ 2023

660 / ΙΟΥΝΙΟΣ 2023

659 / ΜΑΪΟΣ 2023

Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

▮ **ΕΚΠΤΩΣΗ 26,5%** ΕΝΤΥΠΗ

▮ **ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ**

▮ **ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ**

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ & ΔΩΡΟ* ΨΗΦΙΑΚΗ

ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ

ΕΛΛΑΔΑ 60 € 30

ΚΥΠΡΟΣ 110 € 55

ΕΥΡΩΠΗ 120 € 60

ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ 130 € 65

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΤΗΣΙΑ 40€

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται ο ΦΠΑ
και τα ταχυδρομικά έξοδα

ΙΣΧΥΕΙ
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΚΠΤΩΣΗ 10%

* Δωρεάν ψηφιακή εγγραφή για
κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr

E-MAIL: info@istoria.gr

210 49.13.502, 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

**Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα**

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ | Κωδικός SWIFT/BIC: ETHNGRAA
IBAN: GR36 011 0190 0000 0190 0048 8528

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | Κωδικός SWIFT/BIC: PIRBGRAA
IBAN: GR23 017 2034 0005 0340 9216 3075

Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5

182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΚΟΜΗΣ ΔΡΑΚΟΥΛΑΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΟΘΟΝΗ

ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Κατά τον ταραγμένο 15ο αιώνα ανάμεσα στους Βαλκάνιους πολέμαρχους που προσπαθούσαν απεγνωσμένα να αναχαιτίσουν την οθωμανική επεκτατικότητα ξεχώρισε η μορφή του ηγεμόνα της Βλαχίας Βλαντ Τσέπες. Μια σειρά συγκυριών όμως συντέλεσε ώστε ο θρυλικός αυτός ηγέτης να μεταμορφωθεί σε έναν αιμοδιψή βρικόλακα, αντί να μείνει στην Ιστορία ως ένας πολεμιστής που έφερε τον Μωάμεθ Β΄ τον Πορθητή στα όρια της απελπισίας.

Πορτρέτο του Βλαντ Τσέπες (1428/31-1476/77). Φέρεται να είναι αντίγραφο πρωτότυπου που έγινε κατά τη διάρκεια της ζωής του, (Αυστρία, Ίνσμπρουκ, κάστρο Άμπρας). ΔΕΞΙΑ: Απεικόνιση του Βλαντ Ντρακούλ (1392-1447), πατέρα του Βλαντ Τσέπες.

Το ιστορικό πρόσωπο

Ο Βλαντ Τσέπες ήταν γιος του Βλαντ Ντρακούλ και εγγονός του Μιρτσέα του Γηραιού, βοεβόδα (ηγεμόνα) της Βλαχίας κατά την περίοδο 1386-1418 και νικητή των Οθωμανών στη μάχη του Ροβίνε (1395). Ο Βλαντ Ντρακούλ νυμφεύθηκε την κόρη του ηγεμόνα της Μολδαβίας Αλέξανδρου του Αγαθού και απέκτησε τρία παιδιά: τον Μιρτσέα, τον Βλαντ και τον Ράντου. Ο Βλαντ γεννήθηκε το 1431 στην πόλη Σιγκισοάρα της Τρανσυλβανίας. Το όνομά του έμελλε να γίνει συνώνυμο του τρόμου. Το 1438 ο πατέρας του συνόδευσε τον σουλτάνο Μουράτ Β΄, ουσιαστικά ως υποτελής, στην εκστρατεία του στην Τρανσυλβανία, όπου προσπάθησε να προστατέψει τον τοπικό πληθυσμό από τις λεηλασίες των επιδρομών, κάτι που προκάλεσε την καχυποψία του σουλτάνου. Τον φυλάκισε λοιπόν

στην Καλλίπολη για αρκετό διάστημα. Τον απελευθέρωσε με αντάλλαγμα την ομηρία των γιων του Ράντου και Βλαντ. Ο νεαρός Βλαντ παρέμεινε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι το 1448. Κατά τη διάρκεια της ομηρίας του έμαθε την τουρκική γλώσσα και απέκτησε εξαιρετική στρατιωτική εκπαίδευση.

Το 1447 ο πατέρας του συμμαχήσε με τον σουλτάνο εναντίον του παλαιού εχθρού του, του Τρανσυλβανού πολέμαρχου Ιωάννη Ουνουάδη. Ο πόλεμος αυτός είχε ως αποτέλεσμα τον θάνατο του Βλαντ Ντρακούλ και την ενθρόνιση του Βλάντισλαβ Β΄, προστατευόμενου του Ουνουάδη. Μετά την ήττα του τελευταίου από τους Οθωμανούς στην μάχη του Κοσσυφοπεδίου (1448) ο δρόμος για τον θρόνο της Βλαχίας άνοιξε διάπλατα για τον Βλαντ. Ο σουλτάνος τον έστειλε επικεφαλής 30.000 ανδρών για να κατα-

Η Μάχη με τους Πυρσούς. Η νυχτερινή επίθεση στο Τηργκόβιστε του Βλαντ στις 17 Ιουλίου 1462. Έργο του Τέοντορ Αμάν, 19ος αιώνας (Βουκουρέστι, Μουσείο Τέοντορ Αμάν).

λάβει τη χώρα, με τον όρο να του παραδίδει προσωπικά κάθε χρόνο φόρο υποτελείας.

Η πρώτη ηγεμονία του Βλαντ ήταν εξαιρετικά βραχύβια (μερικούς μήνες). Οι πηγές δεν φωτίζουν επαρκώς τις συνθήκες που οδήγησαν στην εκθρόνισή του. Στα χρόνια που ακολούθησαν ο Βλαντ προσπάθησε ανεπιτυχώς να ανακαταλάβει τον θρόνο και περιπλανήθηκε μεταξύ Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας. Το 1456 η αναμονή του τελείωσε. Ο Ουνιάδης, παρότι ήταν υπεύθυνος για τον θάνατο του πατέρα του, τον στήριξε στην προσπάθεια ανακατάληψης του θρόνου.

Όταν ανέλαβε την ηγεσία της χώρας, ο Βλαντ αναδιοργάνωσε τον διοικητικό μηχανισμό της, υιοθετώντας απολυταρχικό συγκεντρωτικό σύστημα. Στην προσπάθειά του αυτή συγκρούστηκε με τους Βλάχους βογιάρους (αριστοκράτες γαιοκτήμονες). Ο Βλαντ αντιμετώπισε τους αντιπάλους του με πρωτοφανή αγριότητα. Το 1459 εξολόθρευσε περίπου 20.000 βογιάρους, με τις οικογένειές τους και τους υπηρέτες τους. Στις κυρώσεις που επέβαλε ήταν ανελέητος και χρησιμοποίησε σε μεγάλη έκταση την ποινή του ανασκολοπισμού, εξ ήρθε το προσωνύμιο Τσέπες (ανασκολοπιστής).

Σε μια προσπάθεια ενίσχυσης του τοπικού εμπορίου ο Βλαντ περιέστειλε τα προνόμια των Σαξόνων και των Τρανσυλβανών εμπόρων. Η ενέργεια αυτή, σε συνδυασμό με ορισμένες βιαιότητες, συντέινε στην έντονα δυσφημιστική εναντίον του εκστρατεία των γερμανόφωνων εμπόρων που επλήγησαν από τα μέτρα του.

Το 1462 ορίζεται ως το έτος σύγκρουσης μεταξύ Βλαχίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Μωάμεθ Β΄ ηγήθηκε προσωπικά της εκστρατείας, επικεφαλής 60.000 ανδρών.

Απεικόνιση του Ιωάννη Ουνιάδη (1406-1456) σε χειρόγραφο του 15ου αιώνα. ΚΑΤΩ: Ολόσωμο πορτρέτο του Βλαντ Τσέπες, 17ος αιώνας (Αυστρία, κάστρο Φορχενστάιν, Συλλογή πρίγκιπα Εστερχάζι).

Ένας συνδυασμός ανταρτοπόλεμου και τακτικής καμένης γης από τον Βλάχο ηγεμόνα έφερε τον Πορθητή στα όρια της απελπισίας. Κατά τη διάρκεια μάλιστα μιας νυχτερινής επίθεσης των Βλάχων στο στρατόπεδό του (17 Ιουνίου 1462) κινδύνευσε να χάσει την ίδια του τη ζωή.

Το τελειωτικό ψυχολογικό χτύπημα για τους εισβολείς δόθηκε έξω από την πόλη Τιργκοβίτσε. Εκεί οι Οθωμανοί αντίκρισαν ένα αποτρόπαιο θέαμα. Σε μήκος τριών και πλάτος ενός χιλιομέτρου απλωνόταν ένα δάσος από χιλιάδες ανασκολοπισμένους συμπατριώτες τους. Το σκηνικό συμπλήρωναν τα σμήνη των όρνεων που κατέτρωναν τους νεκρούς. Ο ήδη καταπονημένος σουλτάνος διέταξε υποχώρηση. Πριν φύγει από την «καταραμένη γη», όρισε ηγεμόνα της Βλαχίας τον αδερφό του Βλαντ, Ράντου, και του άφησε υπολογίσιμο αριθμό επίλεκτων στρατιωτών. Ο Πορθητής έφευγε ταπεινωμένος, αλλά άφησε έντεχνα πίσω του το σπέρμα της δικήνοιας.

Ο Ράντου κατάφερε να πάρει με το μέρος του τους βογιάρους, αφού τους υποσχέθηκε ότι θα ξανάπαιρναν πίσω τα χαμένα τους προνόμια, αποδυναμώνοντας έτσι τον Βλαντ. Παράλληλα οι φήμες για την αγριότητα του ηγεμόνα στις ευρωπαϊκές Αυλές αλλά και η διάδοση των αφηγήσεων των γερμανόφωνων εμπόρων για τη ζωή του (οι οποίες τον παρουσίαζαν ως αιμοσταγή και διεστραμμένο τύραννο) οδήγησαν τελικά στη σύλληψη και στη φυλάκισή του για 12 χρόνια στο Βίσεγκραντ.

Το 1475 ο Στέφανος ο Μέγας, ηγεμόνας της Μολδαβίας, ζήτησε και πέτυχε την αποφυλάκιση του Βλαντ προκειμένου να τον βοηθήσει στην εκστρατεία κατά των Οθωμανών. Ο Βλάχος ηγεμόνας, που ακόμα προκαλούσε τον τρόπο στους Οθωμανούς, συμμετείχε και συ-

νέβαλε τα μέγιστα στην εκστρατεία αυτή, όπου χρησιμοποιήθηκε κατ' επανάληψη η μέθοδος του ανασκολοπισμού. Τον Νοέμβριο του 1476 ανήλθε πάλι στον θρόνο της Βλαχίας.

Σχετικά με τον θάνατό του οι εκδοχές είναι πολλές. Μία από αυτές αναφέρει ότι σκοτώθηκε σε μια από τις πολλές μάχες για τον θρόνο. Άλλη λέει ότι δολοφονήθηκε από τους Οθωμανούς, ενώ μια τρίτη κάνει λόγο για δολοφονία του από τους ίδιους τους στρατιώτες του, έπειτα από συνομωσία των βογιάρων. Αξίζει να αναφερθεί επίσης η εκδοχή ότι αποκεφαλίστηκε από τον υπηρέτη του ενώ ίππευαν μαζί. Όπως και να έχει, το σίγουρο είναι ότι τον Δεκέμβριο του 1476 ο βοεβόδας-φόβητρο των Οθωμανών δεν υπήρχε πια. Το σώμα του ενταφιάστηκε στη μονή Σναγκόβ.

Από την Ιστορία στη λογοτεχνία

Τους αιώνες που ακολούθησαν μετά τον θάνατο του Βλαντ διαμορφώθηκε μια εξαιρετικά πλούσια και αντιφατική φιλολογία γύρω από το πρόσωπό του. Η φιλολογία αυτή συνοψίζεται σε δύο κύρια είδη αφηγήσεων: τις σλαβονικές ιστορίες και τις γερμανικές αφηγήσεις.

Οι πρώτες διαδόθηκαν στη νοτιοανατολική Ευρώπη, που ήταν περισσότερο εκτεθειμένη στον οθωμανικό κίνδυνο. Σε αυτές εξαιρείται η γενναιότητα του Βλαντ και αυτός παρουσιάζεται ως πρότυπο αυταρχικού αλλά δίκαιου μονάρχη. Οι δεύτερες διαδόθηκαν στην κεντρική και στη δυτική Ευρώπη και τον παρουσιάζουν ως έναν αιμοβόρο, σαδιστή τύραννο. Αυτές οι αφηγήσεις εκπορεύονταν από ένα περιβάλλον εχθρικό προς τον Βλαντ (δηλαδή τους γερμανόφωνους εμπόρους της Τρανσυλβανίας οι οποίοι, όπως προαναφέραμε, είχαν χάσει τα προνόμιά τους από τον Βλάχο ηγεμόνα, και την Αυλή του βασιλιά της Ουγγαρίας

και γιου του Ουνουάδη, Μαθθία Κορβίνου, που πάσχιζε να βρει δικαιολογίες ώστε να πείσει τον πάπα και τη Βενετία για την εγκατάλειψη του αντιοθωμανικού μετώπου). Τα γερμανικά κείμενα απομόνωσαν συγκεκριμένες αναφορές στη βιαιότητα του «Δράκουλα», τις διόγκωσαν και τις παρουσίασαν χωρίς αιτιολόγηση.

Οι σλαβονικές ιστορίες παραδέχονταν τη σκληρότητα του Βλαντ, την έκριναν όμως απαραίτητη για την επιβολή της δικαιοσύνης. Επιπλέον, έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στα κατορθώματα και στις πολεμικές του ικανότητες και τον προέβαλαν ως τον κυματοθραύστη έναντι της οθωμανικής επέκτασης. Η Ορθόδοξη Ανατολική Εκκλησία εξάλλου εξύμνησε συχνά τον Βλάχο ηγεμόνα, ενώ σήμερα είναι ένας από τους εθνικούς ήρωες της Ρουμανίας.

Πρώτος λογοτεχνικός καρπός των γερμανικών αφηγήσεων υπήρξε το *Έπος* που συνέθεσε ο Μιχαήλ Μπεχέμ μεταξύ 1463-1465. Η έκτασή του είναι μεγάλη (χίλιοι εβδομήντα στίχοι) και παρουσιάζει έναν Βλαντ σκληρό απέναντι στους υπηκόους του και προδότη έναντι του αντιοθωμανικού αγώνα. Η τεράστια διάδοση αυτού του έργου (μεταφράστηκε στα λατινικά, στα αγγλικά και στα γαλλικά) συνέβαλε τα μέγιστα στην παραμόρφωση της ιστορικής εικόνας του Βλάχου ηγεμόνα. Στις αρχές του 19ου αιώνα ο Γιόχαν Κρίστιαν Ένγκελ έθεσε και πάλι σε κυκλοφορία τις γερμανικές αφηγήσεις για τον Δράκουλα με το βιβλίο του *Ιστορία της Μολδαβίας και της Βλαχίας* (1804). Στο έργο αυτό, που έτυχε μεγάλης αποδοχής από το αναγνωστικό κοινό αλλά και από πολλούς ιστορικούς, ο Βλαντ παρουσιαζόταν και πάλι ως ένας διεστραμμένος και αιμοδιψής τύραννος.

Τα πρώτα σπέρματα μεταμόρφωσης του Βλαντ Τσέπερς συνδέονται, κατά έναν παράδοξο τρόπο, με μια πολύ οικεία φι-

γούρα της ελληνικής ιστορίας, τον λόρδο Μπάυρον. Κατά τη διάρκεια της ζωής του ο μεγάλος αυτός ποιητής και λόγιος προκάλεσε τη μήνη των συντηρητικών κύκλων της αγγλικής αριστοκρατίας λόγω της εκκεντρικότητάς του και της άστατης ερωτικής ζωής του. Το 1812 αρραβωνιάστηκε τη λαίδη Καρολίνα Λαμπ. Εκείνη όμως ανακάλυψε ότι την απατούσε και διέλυσε τον αρραβώνα. Το 1816 η λαίδη Λαμπ εξέδωσε ένα μυθιστόρημα με τον τίτλο *Glenarvon*, στο οποίο ουσιαστικά εξιστορούσε την επεισοδιακή σχέση της με τον Μπάυρον. Στο βιβλίο πρωταγωνιστεί ένας γοητευτικός αλλά διαβολικός χαρακτήρας, ο λόρδος Ράθβεν που, φυσικά, δεν είναι άλλος από τον πρώην αρραβωνιαστικό της.

Το καλοκαίρι του 1816 βρήκε τον Μπάυρον στη Γενεύη, επικεφαλής μιας παρέας με μεγάλες πνευματικές ανησυχίες, που αποτελούνταν από τον προσωπικό του γιατρό και γραμματέα, Τζον Γουίλιαμ Πολιντόρι, τον ποιητή Πέρσου Σέλλεϋ, τη σύζυγό του, Μαίρη, και τη Μαίρη Κλέαρ, ετεροθαλή αδελφή της Μαίρης και ερωμένη του Μπάυρον. Η Μαίρη Σέλλεϋ περιέγραψε χαρακτηριστικά εκείνες τις ημέρες:

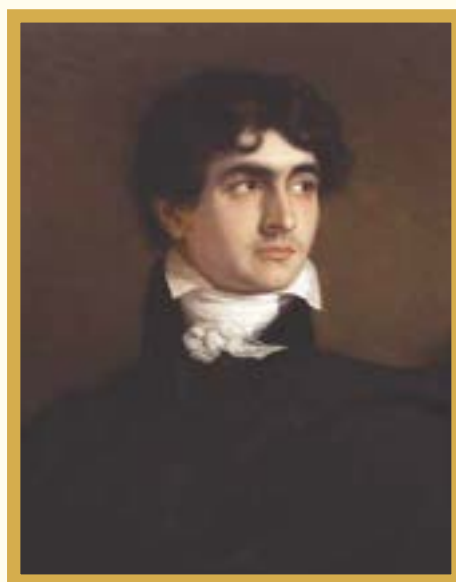
«Όμως εκείνο το καλοκαίρι αποδείχθηκε υγρό, μελαγχολικό, και συχνά η αδιάκοπη βροχή μας έκλεινε επί μέρες στο σπίτι. Κάτι τέτοιες ώρες έπεσαν στα χέρια μας μερικοί τόμοι με ιστορίες για φαντάσματα, μεταφρασμένοι από τα γερμανικά στα γαλλικά. “Θα γράψουμε ο καθένας από μια ιστορία με φαντάσματα”, είπε ο λόρδος Μπάυρον και αμέσως η πρότασή του έγινε δεκτή».

Τελικά οι μόνοι που αντεπεξήλθαν ήταν η Μαίρη Σέλλεϋ – με ένα αρχικό σκαρίφημα το οποίο λίγο αργότερα επέκτεινε σε μια μεγάλη νουβέλα με τον τίτλο *Φρανκεστάιν ή ο σύγχρονος Προμηθέας* κερδίζοντας μια περίοπτη θέση στο πάν-

θεον της παγκόσμιας λογοτεχνίας– και ο Πολιντόρι, με μια μάλλον αδιάφορη ιστορία. Η συμμετοχή του Μπάυρον στο παιχνίδι περιορίστηκε στις σημειώσεις για τη συγγραφή μιας νουβέλας (ο τίτλος μάλιστα ήταν *Βαμπίρ – Απόσπασμα μιας νουβέλας*). Μιλούσε για δύο φίλους (όπως ο ίδιος και ο Πολιντόρι) που ταξίδευαν στην Ευρώπη και κάποια στιγμή κατέληγαν στην Ελλάδα, όπου γίνονταν πρωταγωνιστές μιας υπόθεσης βαμπιρισμού (μερικά χρόνια νωρίτερα ο Μπάυρον με το ποίημά του «Ο Γκιαούρης» είχε επιδείξει τις γνώσεις του σχετικά με τις ελληνικές δοξασίες περί βρικολάκων). Ο Μπάυρον αναφέρει στο ημερολόγιό του ότι κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης της ιστορίας του ο Πολιντόρι κρατούσε πυρετωδώς σημειώσεις.

Τους επόμενους μήνες ο Μπάυρον και ο Πολιντόρι συνέχισαν την ευρωπαϊκή περιοδεία τους καταλήγοντας στη Ρώμη, όπου ο Μπάυρον είχε επαφές με μέλη του υποκόσμου, ριψοκινδυνεύοντας πολλές φορές. Τελικά έφτασαν στην Αθήνα. Εκεί ο λόρδος άρχισε να δείχνει ζωηρό ενδιαφέρον για τη σχεδιαζόμενη ελληνική επανάσταση. Στο μεταξύ οι δύο σύντροφοι αποφάσισαν να χωρίσουν έπειτα από επανειλημμένες διαφωνίες και συγκρούσεις. Ο Μπάυρον ταξίδεψε στο Ιόνιο, ενώ ο Πολιντόρι επέστρεψε στην Αγγλία.

Τον Μάιο του 1819 ο Μπάυρον ανακάλυψε ότι ένα λογοτεχνικό περιοδικό ευρείας κυκλοφορίας, το *New Monthly Magazine*, είχε δημοσιεύσει μια ιστορία με τίτλο «Το Βαμπίρ», που υποτίθεται ότι την είχε γράψει εκείνος. Τελικά διαπίστωσε ότι ο Πολιντόρι είχε γράψει ένα διήγημα χρησιμοποιώντας τις σημειώσεις που είχε κρατήσει κατά την ανάγνωση της ιστορίας του στην Ελβετία το 1816. Η νουβέλα αυτή του Πολιντόρι ήταν το πρώτο λογοτεχνικό έργο –πέρα

Ο Μιχαήλ Μπεχέμ μεταξύ 1463-1465 στο Έπος του παρουσιάζει έναν Βλαντ σκληρό απέναντι στους υπηκόους του και προδότη έναντι του αντιοθωμανικού αγώνα.

ΚΑΤΩ: Ο συγγραφέας και γιατρός Τζον Γουίλιαμ Πολιντόρι (1795-1821) ήταν Άγγλος συγγραφέας και γιατρός. Το πιο επιτυχημένο έργο του ήταν το διήγημα *Βαμπίρ* (1819), η πρώτη δημοσιευμένη σύγχρονη ιστορία βαμπίρ.

από τις εξαιρετικά διαδεδομένες λαϊκές δοξασίες και τα ποιήματα που είχαν ήδη εμφανιστεί— με πρωταγωνιστή έναν βρικόλακα.

Πριν ο αυτοεξόριστος Μπάυρον προλάβει να αντιδράσει, ο εκδότης του περιοδικού το είχε τυπώσει σε μορφή βιβλίου και το είχε κυκλοφορήσει ευρύτατα, ενώ παράλληλα είχε προχωρήσει στη μετάφρασή του στη γαλλική και στη γερμανική γλώσσα. Ο πρόλογος διηγούνταν την ιστορία του λογοτεχνικού διαγωνισμού στην Ελβετία. Πιθανώς ο εκδότης, βασισμένος στη διήγηση του Πολιντόρι για την αρχική προέλευση της ιστορίας από τον Μπάυρον, αποφάσισε να το δημοσιεύσει με το όνομα του λόρδου, δεδομένου του αναγνωστικού ενθουσιασμού που υπήρχε για οτιδήποτε παρήγαγε η πένα του διανοούμενου ποιητή, εραστή και επαναστάτη. Κατά πόσον ο Πολιντόρι συναίνεσε στην αλλαγή του ονόματος είναι εξαιρετικά αμφίβολο, γιατί πάντα φιλοδοξούσε να γίνει διάσημος συγγραφέας και γιατί οι σχέσεις του με τον Μπάυρον είχαν ψυχρανθεί.

Ήρωας της ιστορίας είναι ο σερ Όμπρεϊ, ένας νεαρός Σκώτος ευγενής (Πολιντόρι;) που γοητεύεται έντονα από έναν μυστηριώδη άνθρωπο με διαπεραστικό βλέμμα και τεράστια μόρφωση, τον λόρδο Ράθβεν (ο Πολιντόρι επέλεξε να χρησιμοποιήσει το όνομα με το οποίο είχε παρουσιάσει τον Μπάυρον η λαίδη Λαμπ στο *Glenarvon*). Οι δύο άντρες γίνονται φίλοι και αποφασίζουν να πραγματοποιήσουν μια μεγάλη περιοδεία στην Ευρώπη. Τελικά φτάνουν στην Αθήνα, όπου ύστερα από πολλές περιπέτειες και μυστήριο ο λόρδος Ράθβεν σκοτώνεται. Ο Όμπρεϊ επιστρέφει στην Αγγλία, όπου συναντά ξανά τον νεκρό (;) σύντροφό του να ετοιμάζεται να νυμφευθεί την αδελφή του. Η ιστορία τελειώνει με τη θριαμβευτική νίκη του

«απέθαντου λόρδου», ο οποίος δεσμεύει με μια κατάρα τον Όμπρεϊ (με συνέπεια τον θάνατό του) και αποκαλύπτει την ιδιότητά του ως βρικόλακα όταν χορταίνει τη δίψα του με το αίμα της συζύγου του.

Ουσιαστικά ο Πολιντόρι επιχείρησε μια επιτυχημένη σύζευξη των σημειώσεων του Μπάυρον με τις προσωπικές του εμπειρίες από τα ταξίδια τους. Οι σταθμοί της περιοδείας (παραδείγματος χάρη, Ρώμη, Αθήνα), οι λογομαχίες των δύο ηρώων, ο μαγνητισμός που εξέπεμπε ο Ράθβεν, οι σχέσεις του με «ύποπτα» άτομα και λοιπά, έχουν καθαρά απομνημονευματικό χαρακτήρα.

Τη δεκαετία του 1840 οι βρικόλακες καθιερώθηκαν στη συνείδηση του ευρωπαϊκού αναγνωστικού κοινού. Ακόμη και ο διάσημος Ρώσος συγγραφέας Λέον Τολστόι γοητεύτηκε από το θέμα και έγραψε ένα σχετικό διήγημα με τίτλο *Ουπίρ* (η σλαβική λέξη για το βαμπίρ).

Το 1847 δημοσιεύθηκε ένα μεγάλο μυθιστόρημα (οκτακόσιες σελίδες) για βρικόλακες με τίτλο: *Βάρνεϊ ο βρικόλακας ή η γιορτή του αίματος*. Το έργο παρουσίαζε τις περιπέτειες του βρικόλακα Βάρνεϊ (μία από αυτές λαμβάνει χώρα στις Βόρειες Σποράδες) και γνώρισε τεράστια επιτυχία. Στην αρχή εκδόθηκε ανώνυμα και μόλις το 1970, σε μία από τις πολλές επανεκδόσεις του, παρουσιάστηκε με το όνομα του συγγραφέα Τζέιμς Μάλκομ Ράιμερ. Κάποιες άλλες εκδόσεις φέρουν το όνομα του συγγραφέα Τόμας Πρεστ. Σύμφωνα με τον μελετητή του θέματος Παντελή Γιαννουλάκη, το μυθιστόρημα εμφανίστηκε αρχικά υπό τη μορφή εβδομαδιαίων επεισοδίων σε κάποιο λογοτεχνικό περιοδικό. Τα επεισόδια πιθανώς γράφονταν από πολλούς συγγραφείς, οπότε τόσο στον Ράιμερ όσο και στον Πρεστ ανήκει ένα μέρος της πατρότητάς του.

Το 1855 εκδόθηκε στη Γερμανία το διήγημα ενός ανώνυμου συγγραφέα με τίτλο *Ο μυστηριώδης ξένος*. Επρόκειτο για τη φανταστική ιστορία του κόμη Ατζοβαν Κλάτκα, ενός παράξενου ευγενούς που ζούσε απομονωμένος σε έναν πύργο στα Καρπάθια. Ο Κλάτκα επιτέθηκε στην κόρη του γείτονά του, ενός Αυστριακού ευγενούς. Αυτή άρχισε να χάνει τις δυνάμεις της, να χλομιάζει και να εμφανίζει πληγές στον λαιμό της. Την ίδια περίοδο ο μυστηριώδης κόμης γινόταν ολοένα και νεότερος. Στο τέλος της ιστορίας οι διώκτες του Κλάτκα αναγκάζονται να του καρφώσουν δέκα μεγάλα καρφιά στο κεφάλι για να τον σκοτώσουν.

Το 1872 εκδόθηκε η *Carmilla*, ένα κλασικό μυθιστόρημα τρόμου του Τζ. Σέρινταν Λε Φανού. Η Καρμίλα είναι ο πρώτος θηλυκός βρικολάκας, ο οποίος για πρώτη φορά εμφανίζεται με τα κλασικά χαρακτηριστικά του δαιμονικού αυτού όντος. Είναι μια νεκροζώντανη και όχι ένα δαιμονικό πνεύμα που κατέλαβε ένα νεκρό σώμα. Έχει δύο κοφτερούς κυνόδοντες, με τους οποίους δαγκώνει στον λαιμό τα θύματά της, διαθέτει υπεράνθρωπη δύναμη και μπορεί να μεταμορφωθεί σε διάφορα ζώα (λύκο, μαύρη γάτα, και λοιπά). Είναι ιδιαίτερα χλομή, κοιμάται μέσα σε φέρετρο και είναι περιορισμένη στη γεωγραφική περιοχή που περιβάλλει τον τάφο της.

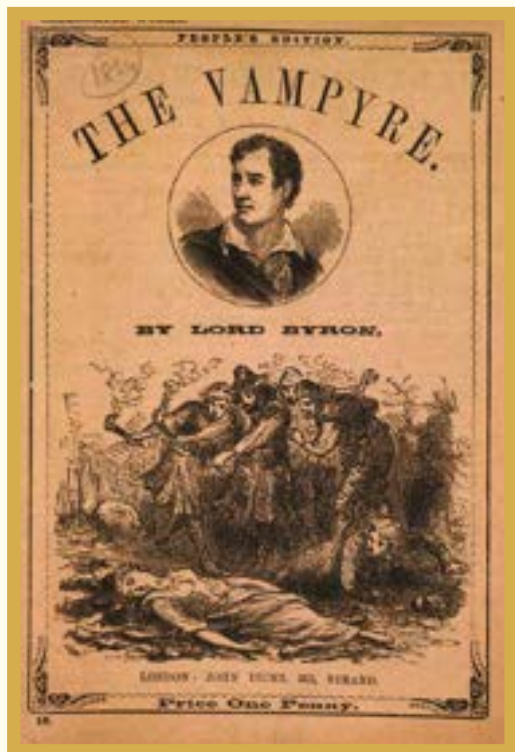
Ο Δράκουλας του Στόκερ

Το 1897 αποτελεί ουσιαστικά το έτος της απαρχής των «δεινών» του Βλαντ Τσέπες, καθώς εκείνη τη χρονιά ένας άσημος Ιρλανδός συγγραφέας, ο Μπραμ Στόκερ, εξέδωσε ένα μυθιστόρημα με τίτλο *Δράκουλας*. Ο Στόκερ δεν διέθετε κάποιο αξιόλογο συγγραφικό ταλέντο (είναι χαρακτηριστικό ότι ο *Δράκουλας* ήταν η πρώτη και η τελευταία μεγάλη επιτυχία

του), αλλά αποδείχθηκε εξαιρετικά ικανός συνθέτης. Ο «απέθαντος» καταραμένος ήρωας του μυθιστορήματός του συνδυάζει τη γοητευτική φιγούρα του λόρδου Ράθβεν, την αίγλη του Βάρνεϊ, τα χαρακτηριστικά της Καρμίλα και τις περιπέτειες του Βαν Κλάτκα. Τα δάνεια είναι τόσο εμφανή, που πολλοί αναλυτές μίλησαν για μια συρραφή των προηγούμενων μυθιστορημάτων – για παράδειγμα, ο σοφός γέροντας Βορσόβ από τον *Μυστηριώδη ξένο*, ο οποίος διαθέτει εξειδικευμένες γνώσεις για την εξουδετέρωση των βρικολάκων, μεταφέρεται στον *Δράκουλα* και γίνεται ο διάσημος βαμπιροκυνηγός δόκτωρ Αβραάμ Βαν Χέλσινγκ. Για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του κόμη Δράκουλα ο συγγραφέας χρησιμοποίησε κάποια στοιχεία από τον Βλαντ. Άλλωστε ο θηριώδης ηγεμόνας των γερμανικών αφηγήσεων ήταν το ιδανικό πρότυπο για έναν διαβολικό ήρωα υπερφυσικών ικανοτήτων.

Οπωσδήποτε, εκτός από τη μελέτη των μυθιστορημάτων, ο Στόκερ βασίστηκε στην πλουσιότερη και ευρέως διαδεδομένη (ιδιαίτερα στην κεντρική Ευρώπη) παράδοση για τους βρικολάκους.

Όσον αφορά τις συνθήκες εντός των οποίων συνέλαβε την ιδέα του μυθιστορήματος, πολλοί αναλυτές των λογοτεχνικών πεπραγμένων της περιόδου κάνουν λόγο για το πάθος του συγγραφέα σχετικά με τα υπερφυσικά φαινόμενα. Υπήρξε μάλιστα μέλος της πιο σημαντικής μυστικιστικής αδελφότητας του 19ου αιώνα, του Ερμητικού Τάγματος της Χρυσής Αυγής. Στους κύκλους της αδελφότητας αυτής σίγουρα θα άκουσε τις πρώτες συζητήσεις περί βαμπιρισμού και πιθανότατα ασχολήθηκε με τα γενεαλογικά δέντρα διαφόρων Ευρωπαίων ευγενών. Προφανώς πολύ σημαντικό

Το εξώφυλλο της έκδοσης του *Βαμπίρ* του λόρδου Βύρωνα. ΔΕΞΙΑ: Πορτρέτο της Μαίρης Σέλλεϋ (1797-1851), έργο του Ρίτσαρντ Ρότγουελ, (Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων).

ρόλο διαδραμάτισε και το ψυχρό και σκοτεινό περιβάλλον της χώρας του, το οποίο δημιούργησε μία από τις πλουσιότερες ποικιλίες ιστοριών περί υπερφυσικών πλασμάτων. Στα πυκνά δάση, στις παγωμένες λίμνες, στα σκοτεινά σπήλαια και στα ομιχλώδη ερείπια των κάστρων της Ιρλανδίας και της Βρετανίας φώλιασαν μάγοι, φαντάσματα, ξωτικά, βρικόλακες, λυκάνθρωποι, έτοιμοι να προξενήσουν ανά πάσα στιγμή κακό στον άνθρωπο. Άλλες πηγές κάνουν λόγο για επιρροή του συγγραφέα από δύο γεγονότα που έλαβαν χώρα εκείνη την περίοδο στο Λονδίνο: τις απεχθείς δολοφονίες του Τζακ του Αντεροβγάλη (Αύγουστος-Νοέμβριος 1888), με τις οποίες ο Στόκερ προσομοίωσε τις βασανιστικές εκτελέσεις που διέπραξε ο Βλαντ, και από τα απανωτά σκάνδαλα που προκά-

λεσε η ανήθικη συμπεριφορά ενός «νέου λόρδου Μπάυρον», του συγγραφέα Όσκαρ Ουάιλντ.

Για το γεωγραφικό πλαίσιο της ιστορίας του ο Στόκερ επέλεξε την Τρανσυλβανία, «μια χώρα απόμακρη και χιμαιρική, μια χώρα πέρα από τα δάση, όπου τα πάντα μπορούν να συμβούν», σύμφωνα με τη διαδεδομένη αντίληψη της εποχής. Το σημαντικό είναι ότι παραθέτει ακριβείς πληροφορίες για την Τρανσυλβανία της εποχής του χωρίς να έχει ταξιδέψει ποτέ σε αυτήν. Κύρια πηγή του για την περιοχή αποτέλεσε η λαογραφική μελέτη της Έμιλι Γκέραρντ με τίτλο *Η χώρα πέρα από το δάσος* (1888). Ένας σκοτεινός γοτθικός πύργος, σκαρφαλωμένος στις απότομες κορφές των Καρπαθίων, μονίμως τυλιγμένος από ομίχλη, συμπλήρωσε το σκηνικό και αποτέλεσε την ιδανική

κατοικία του «Κυρίου της Νύχτας». Η μεταμόρφωση είχε ολοκληρωθεί και ο Βλαντ πέρασε οριστικά στη σφαίρα της μυθοπλασίας.

Η ιστορία του *Δράκουλα* ξεκινά με το ταξίδι του νεαρού Αγγλου δικηγόρου Τζόνναθαν Χάρκερ στην Τρανσυλβανία προκειμένου να κοινοποιήσει στον κόμη Δράκουλα την αγοραπωλησία ενός κτήματος στην Αγγλία. Μετά τη συνάντησή τους ο Χάρκερ διαπιστώνει με τρόμο ότι ο οικοδεσπότης του είναι βρικόλακας. Ο κόμης τον φυλακίζει στα υπόγεια του πύργου του και αναχωρεί για το Λονδίνο. Εκεί πλησιάζει τη Λούσι Γουέστενρα, η οποία είναι στενή φίλη της Μίνα Μάρει, μνηστής του Χάρκερ, και τη μεταμορφώνει σε βρικόλακα. Την εξουδετερώνει ο Βαν Χέλσινγκ καρφώνοντας μια σφήνα στην καρδιά της. Στο μεταξύ ο Χάρκερ καταφέρνει να δραπετεύσει από τον πύργο του κόμη, επιστρέφει στην Αγγλία και μαζί με τον Βαν Χέλσινγκ σχεδιάζουν την εξόντωση του Δράκουλα. Η Μίνα χρησιμοποιείται ως ερωτικό δόλωμα. Ο διαβολικός κόμης εγκλωβίζεται και, λίγο πριν βασιλέψει ο ήλιος και ανακτήσει τη φοβερή του δύναμη, θανατώνεται μέσα στο ίδιο του το φέρετρο.

Στο έργο του Στόκερ εντοπίζουμε δύο συγκεκριμένες αναφορές στον Βλαντ. Στην πρώτη μιλά ο κόμης Δράκουλας: «Μόνο κάποιος από το σόι μου μπορούσε να ήταν ο βοεβόδας που πέρασε τον Δούναβη και νίκησε τους Τούρκους στις δικές τους περιοχές» (εδώ ο μυθιστορηματικός ήρωας και το ιστορικό πρόσωπο παρουσιάζονται ως συγγενείς). Στη δεύτερη ο Βαν Χέλσινγκ συλλογίζεται: «Αληθινά, ο κόμης Δράκουλας πρέπει να ήταν εκείνος ο βοεβόδας Δράκουλας που κέρδισε τον τίτλο του πολεμώντας τους Τούρκους. Αν είναι έτσι, τότε δεν είναι συνηθισμένος άνθρωπος, γιατί εκείνη την εποχή, και για αιώνες μετά, θεωρή-

θηκε ο εξυπνότερος, ο πιο πανούργος και ο πιο γενναίος από τους γιους της "χώρας πέρα από το δάσος". Αυτός ο παράδοξος νους και αυτή η σιδερένια θέληση τον ακολούθησαν στον τάφο, κι ακόμη και τώρα στέκουν μπροστά μας...»

Ο *Δράκουλας* συγκλόνισε το βρετανικό αναγνωστικό κοινό και διαδόθηκε ευρύτατα χάρη στη μετάφρασή του σε πολλές γλώσσες. Η τεράστια δημοτικότητα την οποία γνώρισε το βιβλίο εγκαινίασε μια μακριά σειρά ανάλογων δημοσιευμάτων, τα οποία απομάκρυναν ολόένα και περισσότερο τον διαβολικό κόμη από τις ιστορικές καταβολές του. Αργά αλλά σταθερά ο Βλαντ έχανε τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά του και μετατρέπεται σε ένα δαιμονικό ον. Οι υπερφυσικές ικανότητες του αιμοδιψούς τέρατος, η αριστοκρατική συμπεριφορά του και ο αγώνας για την καταστροφή του αποτέλεσαν ελκυστικά στοιχεία για τη σύγχρονη βιομηχανία του θεάματος, η οποία έσπευσε να εκμεταλλευθεί τον μύθο με πολλές μεταφορές παράλληλων ιστοριών στη μεγάλη (και αργότερα στη μικρή) οθόνη.

Από τις σελίδες του μυθιστορήματος στη μεγάλη οθόνη

Η πρώτη ταινία που είχε ως θέμα βρικόλακες ήταν βωβή, ρωσικής παραγωγής, και προβλήθηκε το 1912 με τίτλο *Το μυθιστόριο του σπιτιού νούμερο πέντε*. Έναν χρόνο αργότερα ακολούθησε μια ταινία αγγλικής παραγωγής, με τίτλο *The Vampire*. Οι προδρομικές αυτές ταινίες χάθηκαν και έτσι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τη σχέση τους με τον ήρωα του βιβλίου του Στόκερ.

Η πρώτη σημαντική μεταφορά στην οθόνη του διάσημου μυθιστορήματος ήταν το *Nosferatu, Eine Symphonie des*

Αφίσα της ταινίας *Δράκουλας*, σε σκηνοθεσία Τοντ Μπράουνινγκ, με τον Μπέλα Λουγκόζι (1931).

Garguens («*Νοσφεράτου, Μια συμφωνία τρόμου*»), που γυρίστηκε το 1921. Ο βρικόλακας στην κινηματογραφική αυτή όπερα ονομάζεται Ορλόκ και είναι μεν βασισμένος στον Δράκουλα, αλλά με σημαντικές διαφορές: έχει παραμορφωμένο πρόσωπο, τεράστια χέρια που μοιάζουν με αρπάγες, δύο μυτερά δόντια στο κέντρο του στόματος, ενώ δυσκολεύεται αρκετά στην κίνησή του. Αντί να διατάζει λύκους και νυχτερίδες, εξουσιάζει αρουραίους. Όπου πηγαίνει τον ακολουθούν χιλιάδες μολυσμένα τρωκτικά. Η ιστορία διαδραματίζεται στη Βρέμη του 1838, ως αναφορά στην επιδημία πανούκλας που είχε ενσκήψει στην πόλη εξαιτίας των αρουραίων. Στη λαϊκή παράδοση οι βρικόλακες θεωρούνταν υπεύθυνοι για την εξάπλωση επιδημιών. Άλλωστε η λέξη νοσφεράτου (την οποία συνάντησε ο Στόκερ στη προ-

αναφερθείσα μελέτη της Εμιλι Γκέραρντ με τίτλο *Η χώρα πέρα από το δάσος*) στην παλαιοσλαβική γλώσσα σημαίνει «ο φορέας του λοιμού». Μια άλλη σημαντική διαφορά του Ορλόκ με τον λογοτεχνικό Δράκουλα ήταν η αντίδρασή του στο φως της ημέρας. Ενώ ο λογοτεχνικός ήρωας μπορούσε να κινηθεί στο φως του ήλιου, ο Ορλόκ δεν μπορούσε να το αντέξει. Πιθανότατα όλες αυτές οι αλλαγές οφείλονται στο γεγονός ότι η εταιρεία παραγωγής, η γερμανική Prana Films, δεν θέλησε να αγοράσει τα δικαιώματα του *Δράκουλα* από τη Φλόρενς Στόκερ, τη χήρα του συγγραφέα. Ο σκηνοθέτης Φ. Β. Μουρνάου κράτησε μεν τις βασικές ιδέες του βιβλίου, αλλά, για να μη θεωρηθεί ότι διέπραξε κλοπή πνευματικής ιδιοκτησίας, άλλαξε σε αρκετά σημεία την πλοκή, τον τόπο δράσης και τα ονόματα των ηρώων, χωρίς όμως να καταφέρει να ξεγελάσει τη χήρα Στόκερ. Οι κριτικοί και το κοινό υποδέχθηκαν πολύ θετικά την ταινία, αλλά η Στόκερ μήνυσε τους παραγωγούς. Η γερμανική δικαιοσύνη τη δικαίωσε, αλλά δεν κατάφερε να της εξασφαλίσει αποζημίωση, καθώς η εταιρεία παραγωγής είχε στο μεταξύ χρεοκοπήσει λόγω αδυναμίας να αντεπεξέλθει στο δυσβάστακτο κόστος της ταινίας.

Ένα μεγάλο μυστήριο που συνόδευσε την ταινία ήταν η φιγούρα του πρωταγωνιστή της, του ηθοποιού Μαξ Σρεκ που υποδύθηκε τον κόμη Ορλόκ. Η ερμηνεία του ήταν τόσο πειστική, που άρχισε να διαδίδεται πως ο Μορνάου είχε ανακαλύψει έναν πραγματικό βρικόλακα, τον οποίο ανάγκασε να παίξει στην ταινία! Παραδόξως ο Σρεκ δεν εμφανίστηκε ποτέ σε καμία άλλη ταινία (τουλάχιστον απ' αυτές που έχουν διασωθεί), τροφοδοτώντας μια έτερη φήμη, ότι ο ίδιος ο Μουρνάου είχε υποδυθεί τον Ορλόκ, καλυπτόμενος πίσω από το περιτε-

χνο μακιγιάζ και το ψευδώνυμο Μαξ Σρεκ.

Το 1930 ο μεγάλος Αμερικανός σκηνοθέτης Τοντ Μπράουνινγκ προετοίμαζε την πρώτη ταινία με ήχο που θα ήταν βασισμένη στο βιβλίο του Στόκερ. Θα πρωταγωνιστούσε ο διάσημος ηθοποιός Λον Τσάνεϊ, αλλά τον πρόλαβε ο θάνατος. Έτσι, τον ρόλο του κόμη Δράκουλα πήρε ανέλπιστα ένας ηθοποιός ουγγρικής καταγωγής, ο Μπέλα Μπλάσκο ή, όπως έμεινε ευρύτερα γνωστός, Μπέλα Λουγκόζι. Η ταινία προβλήθηκε το 1931 και καθιέρωσε τον Λουγκόζι ως την εμβληματική φιγούρα του θρυλικού κόμη.

Η τρίτη ταινία-σταθμός στη φιλομορφία του κόμη Δράκουλα, που σηματοδότησε τη γέννηση της «αγγλικής σχολής» ταινιών τρόμου, προβλήθηκε το 1958 με τίτλο *Dracula*. Η ταινία βασιζόταν στο πρωτότυπο έργο του Στόκερ, αλλά είχε κάποιες πολύ σημαντικές διαφορές. Ουσιαστικά παρουσιάζει έναν πόλεμο ανάμεσα στον Βαν Χέλσινγκ (Π. Κέσινγκ) και τσον κόμη Δράκουλα (Κρίστοφερ Λη), που λαμβάνουν τη θέση του Καλού και του Κακού αντίστοιχα. Ο Τζόνθαν Χάρκερ μάλιστα εμφανίζεται να μεταμορφώνεται σε βρικόλακα, οπότε ο Βαν Χέλσινγκ αναγκάζεται να τον σκοτώσει. Η ταινία σημείωσε επιτυχία ανάλογη με εκείνη του βιβλίου, καθιέρωσε τον Λη στον ρόλο του γοητευτικού διαβολικού όντος και σήμανε την απαρχή της συλλογικής ψύχωσης που κατέλαβε τη δυτική Ευρώπη και τις ΗΠΑ για οτιδήποτε είχε σχέση με τον Δράκουλα. Δεν θα ήταν υπερβολή να ισχυριστεί κανείς ότι οι ταινίες που αφορούν τον «απέθαντο» κόμη είναι ίσως οι περισσότερες ανάμεσα στις ταινίες τρόμου. Έτσι, μετά την πρώτη του μεγαλειώδη επιτυχία, θα παρακολουθήσουμε τον Κρίστοφερ Λη να υποδύεται τον Δράκουλα άλλες οκτώ φορές! Σύγχρονα αστέρια του θεάματος δεν αντι-

στάθηκαν στον πειρασμό να δείξουν τους κοφτερούς τους κυνόδοντες, όπως ο Τομ Κρουζ και ο Μπραντ Πιτ στο *Συνέντευξη με έναν βρικόλακα* (1994) και ο Νίκολας Κέιτζ στο *Renfield* (2023). Παράλληλα, διεθνώς αναγνωρισμένοι σκηνοθέτες, όπως ο Φράνσις Φορντ Κόπολα με τον *Δράκουλα* (1992), προσπάθησαν να επανέλθουν στο πρωτότυπο κείμενο του Στόκερ και να προσθέσουν μία, έστω και αχνή, πινελιά Ιστορίας παρουσιάζοντας στις αρχικές σκηνές τον Βλαντ Τσέπες.

Η «κατάρα του κινηματογράφου» έδεσε με αιώνια δεσμά τον βρικόλακα-αριστοκράτη και τον υποχρέωσε να ταξιδέψει από το Μεξικό (*La dinastia de Dracula*, 1978) μέχρι την Κορέα (*Dracula rises from the coffin*, 1992) και από εκεί μέχρι το διάστημα (*Dracula 3000*), να παλέψει με άλλες εμβληματικές μορφές τεράτων (*Dracula vs Frankenstein*, 1971) και υπερηρώων (*Batman fights Dracula*, 1967), να μονομαχήσει μέχρι θανάτου σε γουέστερν (*Billy the Kid vs Dracula*, 1966), να συνευρεθεί με δεκάδες συμπρωταγωνίστριές του (και όχι μόνο) σε ταινίες ερωτικού περιεχομένου (ενδεικτικά αναφέρουμε: *Bizarre's Dracula*, 1995 και *Dracula Exotica*, 1981), να αλλάξει χρώμα δέρματος (*Blacula*, 1972) και ουκ ολίγες φορές φύλο (ενδεικτικά αναφέρουμε: *Blood of Dracula*, 1957 και *Dracula's daughter*, 1936). Ο κινηματογράφος εκμεταλλεύτηκε τόσο πολύ τον μύθο του βρικόλακα, ώστε αυτός να αντιμετωπίζεται χωρίς κανέναν φόβο ακόμη και από μικρά παιδιά, αφού η εικόνα του τους είναι οικεία ακόμη και μέσα από διαφημίσεις ή σειρές κινουμένων σχεδίων. Στην τηλεοπτική σειρά *Count Duckula* (1988-1993) πρωταγωνιστής είναι μια πάπια-βρικόλακας, ένας συνδυασμός του Ντόναλντ Ντακ και του κόμη Δράκουλα, η οποία κατοικεί στον σκοτεινό πύργο των προγόνων της

και αντί για αίμα αναζητά σάντουιτς με μπρόκολο!

Κοινό σημείο αναφοράς όλων αυτών των ταινιών είναι ότι ο κινηματογραφικός ήρωας δεν έχει καμία σχέση με τον Βλαντ Τσέπες (πέρα από κάποιες αόριστες αναφορές στον Βλάχο ηγεμόνα). Σε μια προσπάθεια αποκατάστασης, ή καλύτερα παράλληλης προβολής της ιστορικής αλήθειας, οι Ρουμάνοι δημιούργησαν και προέβαλαν το 1979 την ταινία *Vlad Tepes*, με πρωταγωνιστή τον Στεφάν Σιλεάνου. Πρόκειται για ένα ιστορικό δράμα εποχής που ανασυστήνει με επιτυχία τη ζωή και τη δράση του θρυλικού ηγεμόνα. Στην ίδια προσπάθεια εντάσσονται και πολλά ιστορικά ντοκιμαντέρ που προβλήθηκαν με θέμα τον Βλαντ. Σε ένα από αυτά μάλιστα, με τον τίτλο *In search of Dracula* (1972), ο Κρίστοφερ Λη, στον διπλό ρόλο του αφηγητή και του ηθοποιού που αναπαριστά στιγμές από τη ζωή του Βλαντ, προσπαθεί να συγκεκριάσει το μυστήριο που αποπνέει το ιστορικό πρόσωπο του Βλάχου ηγεμόνα με τη μαγεία που περιβάλλει τον κινηματογραφικό κόμη Δράκουλα. Το εκπληκτικό είναι ότι τα τελευταία χρόνια, παρά την οργανωμένη προσπάθεια του επιστημονικού κόσμου να αποκαταστήσει τη φήμη του Βλαντ, η ευρωπαϊκή και η αμερικανική κοινή γνώμη επιμένουν να του αποδίδουν σατανικά χαρακτηριστικά, μη θέλοντας να αποχωριστούν τον αγαπημένο τους λογοτεχνικό και κινηματογραφικό ήρωα. Ο Ν. Στοϊτσέσκου, στο έργο του με τίτλο *Δράκουλας – Μύθος και ιστορική αλήθεια*, διηγείται ένα χαρακτηριστικό επεισόδιο: «Το 1976, όταν γυριζόταν η ταινία *Βλαντ Τσέπες*, ένας Αμερικανός ιστορικός που βρέθηκε τότε στο

Βουκουρέστι με παρακάλεσε θερμά να τον πάω οπωσδήποτε να παρακολουθήσει τα γυρίσματα. Δεν μπορώ να περιγράψω τη συγκίνηση, την κατάνυξη με την οποία φωτογραφήθηκε δίπλα στον ηθοποιό Στεφάν Σιλεάνου, που ερμήνευσε αριστοτεχνικά τον ρόλο του Βλαντ Τσέπες. Κατά την αναχώρησή μου εκμυστηρεύθηκε κατασυγκινημένος ότι αυτή η φωτογραφία του Δράκουλα θα έκανε θραύση στις ΗΠΑ».

Μετά την πτώση του καθεστώτος Τσαουσέσκου (1989) η πλειονότητα των Ρουμάνων ξέχασε γρήγορα τις διαμαρτυρίες της προς τον αμερικανικό κινηματογράφο για αμαύρωση της φήμης του εθνικού της ήρωα και προσπάθησε να προσελκύσει πλήθη τουριστών προβάλλοντας τη χώρα ως «γενέτειρα του απέθαντου κόμη Δράκουλα».

Ο Βλαντ λησμονήθηκε τόσο λόγω της πολυωνυμίας των διαδόχων του, όσο και της ταχύτατης εναλλαγής των καταστάσεων που ακολούθησαν τον θάνατό του. Οι θρύλοι ωστόσο συνέχισαν την εξελικτική πορεία τους και ενέπνευσαν τους λογοτεχνικούς και αργότερα τους σκηνοθετικούς κύκλους. Ο γράφων θεωρεί ότι μέσα από τα μυθιστορήματα και τις κινηματογραφικές ταινίες το ιστορικό πρόσωπο του Βλάχου ηγεμόνα, έστω και διαστρεβλωμένο, παρέμεινε έμμεσα ζωντανό. Ο λογοτεχνικός κόμης Δράκουλας έκρυσσε κάτω από τη μαύρη κάπα του τον Βλαντ, τον προστάτευσε από τη φθοροποιό δύναμη του χρόνου και τον παρέδωσε πολλά χρόνια αργότερα στην ιστορική έρευνα. Το ενδιαφέρον για τον γοητευτικό βρικόλακα ώθησε πολλούς να μελετήσουν το γενεαλογικό δέντρο του και να οδηγηθούν στον Βλαντ Τσέπες.

Ο Νίκος Γιαννόπουλος είναι ιστορικός.

MEZZALUNA ΧΑΡΟΥΠΙΟΥ

ΝΕΑ!

Φέτα ΠΟΠ
& Ελιά

Γαλοπούλα & Μανούρι

my
DELIVERY

ORDER
www.gregorys.gr

f gregorys.gr
d gregorysgr
i gregorysgr

Download app!

Γρηγόρης

Το Hotel Castel Dracula στην Μπιστρίτσα.

Ο ΔΡΑΚΟΥΛΑΣ ΚΑΙ Η ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΡΟΥΜΑΝΙΑ

ΤΟΥ ΝΤΑΝΚΑΝ ΛΑΪΤ

Το μυθιστόρημα του Ιρλανδού συγγραφέα Μπραμ Στόκερ Δράκουλας ήταν μια περίεργη ευλογία για τη Ρουμανία. Προσέλκυσε τουρίστες, αλλά ο θρύλος αντέβαινε στα κομμουνιστικά ιδεώδη και μετέτρεπε έναν εθνικό ήρωα σε έναν κακοποιό.

Η Τρανσυλβανία – μια μεγάλη περιοχή που περιλαμβάνει μεγάλο μέρος της κεντρικής Ρουμανίας– είναι σχεδόν συνώνυμη με μία λέξη: Δράκουλας. Το μυθιστόρημα του Μπραμ Στόκερ, που δημοσιεύθηκε το 1897, αφηγείται την ιστορία ενός «αρπακτικού» βρικόλακα που ζει σε ένα ερει-

Η Μπιστρίτσα, όπου βρισκόταν το ξενοδοχείο στο οποίο κατά το μυθιστόρημα διανυκτέρευσε ο Άγγλος δικηγόρος Τζόναθαν Χάρκερ.

πωμένο κάστρο, ψηλά στα Καρπάθια όρη. Το μεγαλύτερο μέρος της δράσης εκτυλίσσεται στο βικτοριανό Λονδίνο, αλλά η περιγραφή της Τρανσυλβανίας –σκοτεινή, άγρια, ανέγγιχτη από την επιστήμη και τη νεωτερικότητα– είναι το πιο υποβλητικό επίτευγμα του μυθιστορήματος. Δεδομένου ότι ο Στόκερ δεν επισκέφθηκε ποτέ την Τρανσυλβανία, η απεικόνιση της περιοχής αποτελεί σε μεγάλο βαθμό έργο της φαντασίας του. Παρ’ όλα αυτά, η απεικόνιση μιας τρομακτικής περιοχής στην άκρη της Ευρώπης έμεινε. Το μυθιστόρημα γέννησε μια υποκουλτούρα βρικόλακων, που είναι ακόμη και σήμερα ζωντανή και στο κέντρο της βρίσκεται η Τρανσυλβανία, η φυσική πατρίδα του υπερφυσικού.

Η ΡΟΥΜΑΝΙΑ έχει επωφεληθεί από το μυθιστόρημα και τις κινηματογραφικές μεταφορές του. Ο αριθμός των τουριστών αυξήθηκε από μόλις 5.000 το 1956 σε 103.000 το 1960. Μέχρι το 1970 είχε φτάσει στα 2.300.000 άτομα. Από τη δεκαετία του 1960 οι οπαδοί του Δράκουλα πραγματοποιούν προσκυνήματα στην περιοχή, αναζητώντας τα ίχνη του κόμη μέσα στα άγρια τοπία. Η Ρουμανία, τότε κομμουνιστικό κράτος, σύμμαχος της Σοβιετικής Ένωσης από την υπογραφή του Συμφώνου της Βαρσοβίας το 1955, ήθελε να προσελκύσει Δυτικούς τουρίστες, οι οποίοι παρήγαν «σκληρό νόμισμα», που χρησιμοποιούνταν για την εισαγωγή δυτικής τεχνολογίας. Υπήρχαν, επίσης, πολιτικά κίνητρα: ο τουρισμός επέτρεψε στη Ρουμανία να επιδείξει τα ιδεολογικά της επιτεύγματα και να προωθήσει τις φιλικές σχέσεις στο εξωτερικό. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 ο κομμουνιστής ηγέτης της, Νικολάε Τσαουσέσκου, απομάκρυνε τη Ρουμανία από τη Σοβιετική Ένωση. Το 1968 κατήγγειλε δημοσίως την εισβολή των κρατών-μελών τού Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλοβακία. Η Ρουμανία επιθυμούσε διακαώς να παρουσιαστεί στη Δύση ως ανεξάρτητη κομμουνιστική χώρα και ο τουρισμός επρόκειτο να παίξει ρόλο σε αυτό το εγχείρημα. Έτσι, το κράτος διευκόλυνε τα ταξίδια: οι τυπικές ελεγκτικές διαδικασίες στα σύνορα ήταν ελάχιστες και οι βίζες φτηνές, με λίγους περιορισμούς όταν βρισκόταν κανείς στο εσωτερικό της χώρας.

Ωστόσο όσοι οπαδοί του Δράκουλα επισκέφθηκαν την Τρανσυλβανία αναζητώντας τον κόμη απογοητεύτηκαν. Το περίφημο κάστρο του δεν είχε υπάρξει ποτέ έξω από τη φαντασία του Μπραμ Στόκερ. Οι τουρίστες ανακάλυπταν συχνά ότι οι Ρουμάνοι δεν γνώριζαν τίποτα

για τον Δράκουλα. Το μυθιστόρημα δεν εκδόθηκε στη Ρουμανία μέχρι το 1990 (αν και μέρη του δημοσιεύθηκαν σε συνέχειες στο δημοφιλές περιοδικό *Realitate Illustrata* κατά τη δεκαετία του 1930). Οι Ρουμάνοι έρχονταν σε αμηχανία όταν τους ζητούσαν οδηγίες για το Κάστρο του Δράκουλα ή όταν τους ρωτούσαν για τους βρικόλακες στη Ρουμανία. Το 1972 μια ταξιδιωτική εταιρία με έδρα τη Νέα Υόρκη, η General Tours, ξεκίνησε την πρώτη περιοδεία-ξενάγηση με θέμα τον Δράκουλα, το *Spotlight on Dracula*. Ανέτοιμος για μια ξενάγηση που συμβούλευε τους επισκέπτες να προμηθευτούν σκόρδο για να αποτρέψουν το κακό, ο υπουργός Τουρισμού της Ρουμανίας, Ιοάν Κοσμά, συγκρότησε μια ομάδα για να διερευνήσει πώς θα έπρεπε να ανταποκριθεί η χώρα στο αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον Δράκουλα.

Παρουσιαζόταν ένα δίλημμα. Ο Δράκουλας παρείχε ένα μοναδικό διαφημιστικό πλεονέκτημα. Ωστόσο ο τουρισμός που βασιζόταν στο υπερφυσικό ήταν θεμελιωδώς αντίθετος με τον «επιστημονικό» κομμουνισμό· οι προληπτικές πεποιθήσεις ήταν μέρος ενός απαξιωμένου παρελθόντος, που ο κομμουνισμός ήταν αποφασισμένος να σαρώσει. Ο «τουρισμός του Δράκουλα» βασιζόταν στην αντίληψη της Τρανσυλβανίας ως ενός δυσοίωνα, οπισθοδρομικού τόπου, που δεν συμβάδιζε με την εικόνα της Ρουμανίας ως σύγχρονης, αναπτυσσόμενης και εκβιομηχανισμένης χώρας.

Υπήρχε ένα ακόμη πρόβλημα. Η Ρουμανία είχε τον δικό της ιστορικό Δράκουλα, τον ηγεμόνα του 15ου αιώνα, τον Βλαντ Γ΄ (Βλαντ ο Παλουκωτής), έναν διαβόητα βίαιο πρίγκιπα, που ήταν γνωστός για τον ανασκολοπισμό των εχθρών του με ξύλινους πασσάλους. Γεννημένος στην Τρανσυλβανία, ο Βλαντ υπέγραφε μερικές φορές ως *Dăculea*, που σημαί-

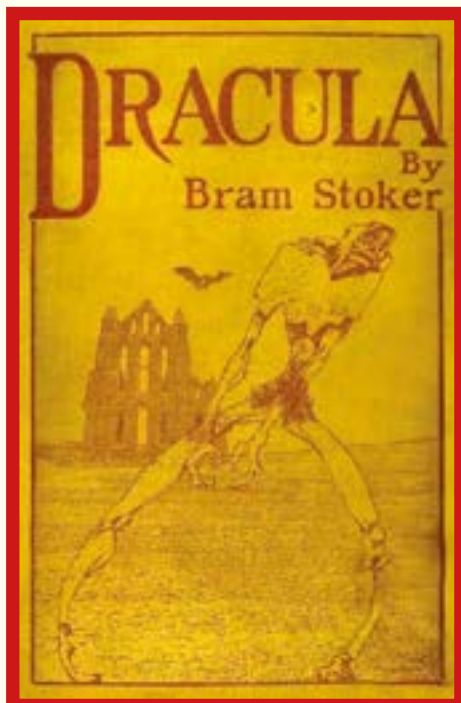
Το κάστρο Μπραν, κοντά στην πόλη Μπράσοβ, το οποίο δεν έχει καμία σχέση με τον Δράκουλα. Έγινε γνωστό ως «το κάστρο του Δράκουλα» και προωθήθηκε ως τουριστικό αξιοθέατο.

νει «γιος του δράκου», καθώς ο πατέρας του, Βλαντ Β΄ Ντρακούλ, είχε ενταχθεί στο Τάγμα του Δράκου για την ανδρεία του κατά τη μάχη με τους Οθωμανούς. Παρά τη φήμη του Βλαντ, οι εθνικιστές ιστορικοί κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα τον επαίνεσαν ως έναν ισχυρό ηγέτη, που υπερασπίστηκε τη χώρα του από εξωτερικές απειλές κατά τη διάρκεια ταραγμένων εποχών. Καθώς ο Τσαουσέσκου ασπαζόταν ολοένα και περισσότερο τον εθνικισμό, οι μεσαιωνικοί ηγεμόνες της Ρουμανίας παρουσιάστηκαν ως πρόδρομοι της ανεξάρτητης εξωτερικής πολιτικής του.

Έπειτα, το 1972, οι Ραντού Φλορέσκου και Ρέιμοντ Τ. Μακνάλι δημοσίευσαν το βιβλίο *In Search of Dracula* (*Αναζητώντας τον Δράκουλα*), στο οποίο υποστήριξαν

ότι ο Στόκερ χρησιμοποίησε τον Βλαντ ως πρότυπο για τον κόμη, δημιουργώντας έναν νέο λόγο για τους θαυμαστές του βιβλίου να ταξιδέψουν στα μέρη που συνδέονταν με τον «πραγματικό» Δράκουλα.

Εδώ ήταν το πρόβλημα. Καμία χώρα δεν θα ήθελε να δει έναν από τους εθνικούς της ήρωες να αναπαρίσταται ως βρικόλακας. Το 1973 το Υπουργείο Τουρισμού της Ρουμανίας δημιούργησε τη δική του περιοδεία-ξενάγηση, με τίτλο Δράκουλας-Θρύλος και Αλήθεια και θέμα τη ζωή του Βλαντ. Ήταν απροκάλυπτα προπαγανδιστική και αποσκοπούσε στο να τραβήξει σταθερά τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ του ιστορικού Δράκουλα και του φανταστικού βρικόλακα. Το υπουργείο είχε αποφασίσει ότι ο Δράκουλας δεν μπορούσε να αποτελέσει μέρος της του-

Ο Ιρλανδός συγγραφέας του Δράκουλα, Μπραμ Στόκερ (1847-1912). ΔΕΞΙΑ: Το εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης του *Δράκουλα* το 1897.

ριστικής προσφοράς της Ρουμανίας, ανεχόμενο απρόθυμα έναν τέτοιο τουρισμό, αλλά χωρίς να τον ενθαρρύνει. Αυτή παρέμεινε η επίσημη θέση μέχρι την κατάργηση του κομμουνιστικού καθεστώτος, τον Δεκέμβριο του 1989.

Οι ξένοι τουρίστες ωστόσο δεν πτοήθηκαν. Πολλοί βρήκαν αυτό που έψαχναν στο κάστρο Μπραμ, κοντά στην πόλη Μπράσοβ. Το κάστρο δεν έχει καμία σχέση με τον Δράκουλα και μόνο αμυδρούς δεσμούς με τον Βλαντ, αλλά τοποθετημένο σε έναν λόφο, με ένα εντυπωσιακό συγκρότημα από πύργους και πυργίσκους, μοιάζει με το φανταστικό κάστρο. Επίσημως είναι μουσείο μεσαιωνικής τέχνης, αλλά τη δεκαετία του 1960 το Μπραμ έγινε γνωστό εκτός Ρουμανίας ως «το κάστρο του Δράκουλα» και προωθήθηκε ως τέτοιο από οργανωμένα ταξιδιωτικά πακέτα.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970 μια τοπική ηγετική προσωπικότητα του τουρισμού πήρε την κατάσταση στα χέρια της με διακριτικό τρόπο. Οι ενέργειές του αποκαλύπτουν πολλά για την ισορροπία μεταξύ κεντρικής και τοπικής εξουσίας στο κομμουνιστικό κράτος. Το Κάστρο του Δράκουλα του μυθιστορήματος βρίσκεται στη σημερινή κομητεία Μπιστρίτσα, στη βορειοανατολική Τρανσυλβανία. Ο επικεφαλής του τουριστικού γραφείου της Μπιστρίτσα, Αλεξάντρου Μισιούγκα, γνώριζε ότι Δυτικοί τουρίστες επισκέπτονταν την κομητεία του αναζητώντας τον Δράκουλα, αν και, όπως οι περισσότεροι Ρουμάνοι, γνώριζε ελάχιστα για το μυθιστόρημα. Έθεσε το θέμα στον επικεφαλής της Securitate, της υπηρεσίας εσωτερικής ασφάλειας της Ρουμανίας, τον Ίον Μάνζατ, ο οποίος ως παιδί είχε διαβάσει τον *Δράκουλα* σε συ-

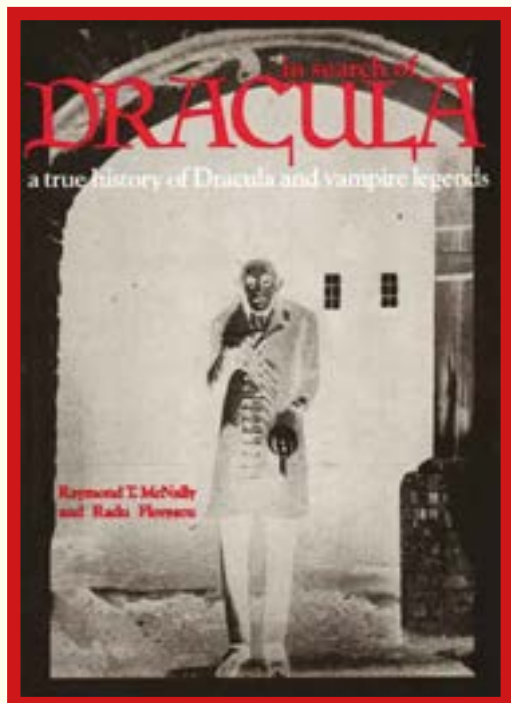
Εξώφυλλο αγγλικής έκδοσης του *Δράκουλα* το 1919. ΔΕΞΙΑ: Ο επικεφαλής του τουριστικού γραφείου της Μπιστρίτσα, Αλεξάντρου Μισιούγκα.

νέχειες κατά τον Μεσοπόλεμο και, έχοντας γεννηθεί στο πέρασμα Μπαργκάου (η φανταστική τοποθεσία του κάστρου), του έδωσε ιδιαίτερη προσοχή.

Στον *Δράκουλα* ο Άγγλος δικηγόρος Τζόνναθαν Χάρκερ διανυκτερεύει στην Μπιστρίτσα, στο ξενοδοχείο Γκόλντεν Κράουν (Χρυσό Στέμμα). Ένα νέο ξενοδοχείο βρισκόταν υπό κατασκευή στην Μπιστρίτσα και ο Μισιούγκα συνειδητοποίησε ότι η ονομασία Γκόλντεν Κράουν θα προσέλκυε θαυμαστές. Αυτό θα προσέκρουε στο τοπικό κομμουνιστικό κόμμα, το οποίο ήταν απίθανο να δεχτεί ένα όνομα με βασιλικούς συνειρμούς. Ωστόσο ο Μισιούγκα έπεισε τελικά τον Άνταλμπερτ Κριζάν, τον τοπικό γραμματέα του κόμματος, να εγκρίνει την ονομασία Χρυσό Στέμμα (Cogoana de Aur), με το επιχείρημα ότι ο Δράκουλας ενσάρκωνε τη μάχη του καλού ενάντια στο κακό (πα-

ραλείποντας την αναφορά στους βρικόλακες). Το ξενοδοχείο άνοιξε τον Απρίλιο του 1974 και, παρότι ο σχεδιασμός του δεν παρέπεμπε συγκεκριμένα στον Δράκουλα, το μενού του βασίστηκε στο δείπνο του Χάρκερ στο μυθιστόρημα.

Ενθουσιασμένος με την επιτυχία, ο Μισιούγκα αποφάσισε να χτίσει άλλο ένα ξενοδοχείο, στην ακριβή τοποθεσία του φανταστικού κάστρου, αλλά η υποστήριξη για ένα δεύτερο ξενοδοχείο στην Μπιστρίτσα ήταν δύσκολο να εξασφαλιστεί. Το Υπουργείο Τουρισμού απέρριπτε επανειλημμένα τα αιτήματα για χρηματοδότηση. Ζήτησε τη βοήθεια των Κριζάν και Μάνζατ και μεταξύ τους επινόησαν ένα σχέδιο. Ο Τσαουσέσκου ήταν ενθουσιώδης κυνηγός και επισκεπτόταν την Μπιστρίτσα για κυνηγετικά πάρτι. Ύστερα από μια μέρα κυνηγιού έθεσαν το σχέδιό τους για ένα ξενοδο-

Το εξώφυλλο του βιβλίου των Ραντού Φλορέσκου και Ρέιμοντ Τ. Μακνάλι *In Search of Dracula* (1972), στο οποίο υποστήριξαν ότι ο Στόκερ χρησιμοποίησε τον Βλαντ ως πρότυπο για τον κόμη Δράκουλα.

χείο στο πέρασμα Μπαργκάου ενώπιόν του και ο Τσαουσέσκου απάντησε: «Και τι σας εμποδίζει να το χτίσετε;» Με τέτοια υποστήριξη ο Μισιούγκα μπόρεσε να απαιτήσει χρηματοδότηση, εξασφαλίζοντας με επιδέξιο τρόπο ότι κανείς στο Βουκουρέστι δεν θα γνώριζε περισσότερα για το ξενοδοχείο απ' όσα ήταν απαραίτητα. Το έργο παρουσιάστηκε ως κατάλυμα για τους τουρίστες που ταξίδευαν προς τα ζωγραφισμένα μοναστήρια της Βουκοβίνας.

Άνοιξε το 1983 ως Hotel Tihuța, θυμίζοντας κάστρο και διακοσμημένο με κρανία ζώων. Ήταν αδύνατον να δοθεί στο ξενοδοχείο το όνομα του Δράκουλα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980, όταν το κράτος γινόταν ολοένα και πιο εχθρικό προς το φαινόμενο Δράκουλα. Παρά το γεγονός ότι μετονομάστηκε σε Hotel Castel Dracula μόνο μετά την πτώση του κομμουνισμού, το ξενοδοχείο έγινε γρήγορα δημοφιλές στους φαν του Δράκουλα, οι οποίοι βρήκαν αυτό που αναζητούσαν τόσο καιρό. Ψηλά στα Καρπάθια η φαντασία είχε γίνει πραγματικότητα.

Πώς κατάφερε ο Μισιούγκα να χτίσει δύο ξενοδοχεία «Δράκουλα» σε μια εποχή που το κράτος απαγόρευε κάτι τέτοιο; Η απάντηση βρίσκεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ κεντρικής και τοπικής εξουσίας στην κομμουνιστική Ρουμανία. Τα κομμουνιστικά καθεστώτα θεωρούνταν παντοδύναμα, αλλά αυτό δεν ίσχυε. Σε μέρη όπως η Μπιστρίτσα, μακριά από το Βουκουρέστι, το κράτος ήταν αδύναμο. Επιχειρηματίες όπως ο Μισιούγκα μπορούσαν να εργαστούν στο περιθώριο της κρατικής εξουσίας για να ακολουθήσουν τις προσωπικές ατζέντες τους. Ο ίδιος εκμεταλλευόταν την άγνοια της κομματικής ιεραρχίας, ενώ παρουσίαζε τις πρωτοβουλίες του ως σύμφωνες με την οικονομική πολιτική. Η κομητεία Μπιστρίτσα έγινε το κέντρο του τουρισμού του Δράκουλα στην Τρανσυλβανία – αλλά τόσο διακριτικά, που οι κεντρικές Αρχές δεν το γνώριζαν.

Ο Ντάνκαν Λάιτ είναι αναπληρωτής καθηγητής Τουρισμού στο Bournemouth University.

Μετάφραση: Μυρτώ Κασιόγερα.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΣ ΒΟΥΡΒΑΧΗΣ ΔΥΟ ΚΕΦΑΛΟΝΙΤΕΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΩΝ ΒΟΝΑΠΑΡΤΗΔΩΝ

ΤΟΥ ΒΑΓΓΕΛΗ Π. ΚΟΥΜΠΟΥΛΗ

Η συνήθης έρευνα που γίνεται αναφορικά με τους Έλληνες που υπηρέτησαν υπό τον Ναπολέοντα στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα συχνότατα αρχίζει και τελειώνει με την εμβληματική περίπτωση του Νικολάου Παπάζογλου ή Παπάζωγλη ή Τσεσμελή, ο οποίος συγκρό-

Πολεμική σκηνή από την Ελληνική Επανάσταση, η Μάχη του Αναλάτου κατά το 1827 στην Αθήνα. Χρωμολιθογραφία του Αλέξανδρου Ησαΐα, (Βενετία, 1839).

τησε ένα μικρό σώμα ελαφρού πεζικού αποτελούμενο από Έλληνες και Αλβανούς εθελοντές, το οποίο έλαβε μέρος στη γαλλική εκστρατεία της Αιγύπτου (1798-1801).

Αρκετά ενδιαφέρουσα ωστόσο είναι η περίπτωση ενός άλλου Έλληνα, του Κεφαλονίτη Διονυσίου Βούρβαχη (1787-1827), ο οποίος ανέπτυξε στενές σχέσεις με τον αυτοκράτορα των Γάλλων, ενώ ο γιος του διετέλεσε στρατηγός στα χρόνια της Δεύτερης Αυτοκρατορίας και υπασπιστής του αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ'.

Ο Κεφαλονίτης Διονύσιος Βούρβαχης (1787-1827), εκ των πλέον εμπίστων αξιωματικών του Ναπολέοντα, μετά το Βατερλό διέφυγε στο εξωτερικό. Το 1826 έφτασε στην εξεγερμένη Ελλάδα και την επόμενη χρονιά σκοτώθηκε στη μάχη του Καματερού. ΔΕΞΙΑ: Ο στρατηγός Κάρολος Διονύσιος Σωτήριος Βούρβαχης (1816-1897), γιος του Διον. Βούρβαχη, επί Ναπολέοντα Γ' το 1862 υπήρξε υποψήφιος για τον κενό θρόνο της Ελλάδας, θέση την οποία αρνήθηκε. Έργο του Λουί Γκεντί (Παρίσι, Στρατιωτικό Μουσείο).

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ράδος, στο έργο του *Οι Έλληνες του Ναπολέοντος*, στο οποίο ουσιαστικά περιγράφεται η δράση του Παπάζογλου, αναφέρεται στον Βούρβαχη ως «πράκτορα της Γαλλίας», ο οποίος μάλιστα, κατόπιν διαρκών εκκλήσεων του Αλή πασά, που αντιμετώπιζε τις ρωσικές δυνάμεις στο Ιόνιο και στη δυτική Ελλάδα, ενίσχυσε τον τύραννο των Ιωαννίνων επικεφαλής δύο πλοίων. Ο Μπάμπης Άννινος τον συμπεριλαμβάνει μεταξύ των φιλελλήνων στο βιβλίο του *Οι Φιλέλληνες του 1821*, με το επιχείρημα ότι ο Βούρβαχης «ήτο αξιωματικός του Γαλλικού στρατού, στρατιώτης του Ναπολέοντος, διαπρέπας κατά τους ναπολεοντικούς (*sic!*) πολέμους, ιδίως εν Ισπανία και Γερμανία, αποστρατευθείς δε με τον βαθμόν του συνταγματάρχου μετά την Παλινόρθωση των Βουρβώνων». Από την ίδια πηγή πληροφορούμαστε ότι είχε τραυματιστεί τέσσερις φορές και τρεις φορές είχε γίνει «εύφημος» μνεία του ονόματός του στην ημερήσια διάταξη του σώματος στο οποίο ανήκε.

Γεννήθηκε στην Κεφαλονιά. Ο πατέρας του, Κωνσταντίνος-Σωτήριος Βούρβαχης, ήταν Κεφαλονίτης έμπορος εγκατεστημένος στη Μασσαλία. Εκείνος ήταν μάλιστα ο άνθρωπος που ανέλαβε την επικίνδυνη αποστολή να μεταβεί στην Αίγυπτο και να ενημερώσει τον Ναπολέοντα για τα γεγονότα στη Γαλλία, έχοντας επιστολή του αδελφού του Ναπολέοντα, του Ιωσήφ, ξεφεύγοντας από τον αποκλεισμό και τις περιπόλους των Βρετανών. Έπειτα από αυτό το γεγονός οι αδελφοί Βοναπάρτη ανέλαβαν να προστατεύουν την οικογένεια του Κωνσταντίνου Βούρβαχη.

Έτσι, ο Διονύσιος εισήχθη σε νεαρή ηλικία στη στρατιωτική σχολή του Φονταινεμπλό, απ' όπου αποφοίτησε το

1804, και έλαβε μέρος στις εκστρατείες της αυτοκρατορίας, όπου διακρίθηκε ιδιαίτερα σε μάχες στη Γερμανία και στην Ισπανία. Την περίοδο της παραμονής του στην Ισπανία χρημάτισε υπασπιστής του πρεσβύτερου αδελφού του Ναπολέοντα και βασιλιά της Ισπανίας, Ιωσήφ. Παρέμεινε πιστός στον αυτοκράτορα και μετά την πτώση του, και υπέβαλε την παραίτησή του μη θέλοντας να υπηρετήσει τον Βουρβόνο βασιλιά Λουδοβίκο ΙΗ΄. Με την επάνοδο του Ναπολέοντα το 1815 ο Βούρβαχης επανήλθε αμέσως το στράτευμα και έλαβε μέρος στην εκστρατεία

Ο Λουδοβίκος του Νεϋμούρ, δούκας της Ορλεάνης (1814-1896), τον οποίο ο Διονύσιος Βούρβαχης υποστήριξε σθεναρά το 1825 για τον ελληνικό θρόνο.

του Βελγίου, όπου πολέμησε στη μάχη του Βατερλό ως διοικητής του 31ου Συντάγματος. Αμέσως μετά την οριστική πτώση του Ναπολέοντα αποτάχθηκε και, καταδικωμένος από τους Βουρβόνους, εγκατέλειψε τη Γαλλία Αρχικά εγκαταστάθηκε για μικρό χρονικό διάστημα στην Ισπανία και τέλος κατέφυγε στην πόλη Πο των Πυρηναιών.

Πληροφορούμενος την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης μετέβη στο Παρίσι, όπου ενεργοποιήθηκε δραστήρια σε διάφορους φιλελληνικούς κύκλους και το 1825 υποστήριξε σθεναρά την υποψηφιότητα του Λουδοβίκου του Νεϊμούρ, δούκα της Ορλεάνης (1814-1896), για τον ελληνικό θρόνο. Το 1826, κατόπιν συνεννόησής του με τον Ανδρέα Μεταξά, με τον οποίο είχε συγγένεια (ο Μεταξάς είχε νυμφευθεί την αδελφή του Βούρ-

βακη, Μαριέττα), στρατολόγησε ομάδα Γάλλων αξιωματικών, βετεράνων των ναπολεόντειων πολέμων, και μαζί τους έφτασε στο Ναύπλιο. Εκεί τέθηκε μαζί με τους εθελοντές του στη διάθεση του Γεώργιου Καραϊσκάκη, με τον οποίο έλαβε μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις στη Ρούμελη. Στη συνέχεια, με δικά του χρήματα αλλά και με χορηγίες από τα φιλελληνικά κομιτάτα με τα οποία έχει αναπτύξει συνεργασία, ανέλαβε τη συγκρότηση στρατιωτικού σώματος, το οποίο όταν σχηματίστηκε είχε δύναμη περίπου 800 ανδρών, Κεφαλονιτών στη συντριπτική τους πλειονότητα. Επικεφαλής του σώματος αυτού κατευθύνθηκε στην Ελευσίνα, όπου ένωσε τις δυνάμεις του με εκείνες του Βάσου Μαυροβουνιώτη. Στη συνέχεια τα δύο σώματα κατευθύνθηκαν προς τη Χασιά, ενισχυόμενοι καθ'

Ο Κάρολος Βούρβαχης ήταν επικεφαλής των γαλλικών δυνάμεων στη μάχη του Λιζέν τον Ιανουάριο του 1871.

οδόν με το σώμα του Πανούτσου Νοταρά, και στις 21 Ιανουαρίου 1827 οι τρεις οπλαρχηγοί στρατοπέδευαν στο Καματερό Αττικής. Εκεί επικράτησε διαφωνία μεταξύ των τριών, καθώς οι Μαυροβουνιώτης και Νοταράς ήθελαν να λάβουν θέση στα γύρω υψώματα, οχυρώνοντας έτσι τις θέσεις του, ενώ αντίθετα ο Βούρβαχης, συνηθισμένος από τις μάχες παράταξης των ναπολεόντειων πολέμων, περιφρονούσε τη συγκεκριμένη μορφή αγώνα που πρότειναν οι δύο συναγωνιστές του και προτιμούσε την άμεση εμπλοκή, με τη μάχη παράταξης στην πεδιάδα, θυμίζοντας με αυτό τον τρόπο την αντίστοιχη προσέγγιση των φιλελλήνων στρατιωτικών στην καταστροφική για τα ελληνικά όπλα μάχη του Πέτα. Αυτό ήταν το μοιραίο λάθος του. Στις 27 Ιανουαρίου 1827 ο Βούρβαχης και οι άν-

δρες του, παραταγμένοι στην ανοιχτή πεδιάδα του Καματερού, δέχτηκαν τη σφοδρή επίθεση των τουρκικών στρατευμάτων του Κιουταχί και, μην μπορώντας να αντιδράσουν στην ορμή της επίθεσης των αριθμητικά υπέρτερων εχθρών, κυριολεκτικά σφαγιάστηκαν χωρίς έλεος. Ο ίδιος ο συνταγματάρχης Βούρβαχης, μαζί με δύο Γάλλους φίλους του, πρώην αξιωματικούς του Ναπολέοντα, οι οποίοι τον συνόδευαν, ήταν μεταξú των νεκρών της μάχης, αν και για τον θάνατό του υπάρχει και η όχι αρκετά πιθανή εκδοχή πως δεν σκοτώθηκε στη μάχη, αλλά αιχμαλωτίστηκε από τους Τούρκους, οι οποίοι αφού τον αποκεφάλισαν έστειλαν το κεφάλι του στην Κωνσταντινούπολη, στον σουλτάνο.

Ιδιαίτερα αξιόλογος υπήρξε και ο γιος του Διονύσιου Βούρβαχ. Ο Κάρολος

Η συνάντηση των στρατηγών μπροστά στο Ξενοδοχείο Μεντόν. Λεπτομέρεια από το *Πανόραμα Μπουρμακί*, έργο του Εντουάρντ Καστρέ (Ελβετία, Λουκέρνη).

Διονύσιος Σωτήριος Βούρβαχης ή Σαρλ Ντενίς Σοτέρ Μπουρμακί, όπως έμεινε γνωστός στη γαλλική ιστορία, γεννήθηκε στο Πο των Πυρηναίων στις 22 Απριλίου 1816. Εκπαιδεύτηκε στη στρατιωτική σχολή Πρυτανέ, εισήχθη στην Ειδική Σχολή του Σαιν Συρ, το 1836 εντάχθηκε στους Ζουάβους, και το 1838 έγινε υπολοχαγός στη Λεγεώνα των Ξένων, καθώς και στρατιωτικός βοηθός του βασιλιά Λουδοβίκου Φίλιππου. Στον Κριμαϊκό πόλεμο διοίκησε τμήματα αλγερινών στρατευμάτων, ενώ το όνομά του έγινε γνωστό στις μάχες της Άλμα, του Ίνκερμαν και της Σεβαστούπολης. Το 1857 έγινε μέραρχος και το 1859 διοικού-

σε στη Λυών. Ήταν ο δεύτερος πιο επιτυχημένος στον Β΄ Ιταλικό Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μετά τον Πατρίς ντε Μακ Μαόν και το 1862 ένας από τους υποψηφίους για την κενή θέση του θρόνου της Ελλάδας, αλλά αρνήθηκε την πρόταση. Το 1870 ο αυτοκράτορας Ναπολέοντας Γ΄ του εμπιστεύθηκε τη διοίκηση της Αυτοκρατορικής Φρουράς, και είχε σημαντικό ρόλο στις μάχες γύρω από τη Μετς.

Αργότερα πρόσφερε τις υπηρεσίες του στον Λεόν Γκαμπετά και ανέλαβε τη διοίκηση της Βόρειας Στρατιάς, αλλά ανακλήθηκε στις 10 Νοεμβρίου και μεταφέρθηκε στη Στρατιά του Λίγηρα. Διοικώντας την ανεπαρκώς εκπαιδευμένη

Ο στρατηγός Τζουστίν Κλινσιάν (1820-1881) μετέφερε τον Βούρβαχη στην Ελβετία μετά την απόπειρα αυτοκτονίας του το 1871. ΔΕΞΙΑ: Το 1885 ο Βούρβαχης έθεσε υποψηφιότητα για τη γερουσία, αλλά δεν κατάφερε να εκλεγεί.

και ελλιπώς εξοπλισμένη Στρατιά της Ανατολής, ο Βούρβαχης προσπάθησε να καταστείλει την πολιορκία του Μπελφόρ, η οποία, μετά τη νίκη στο Βιλερσεξέλ, ολοκληρώθηκε με την υποχώρηση των Γάλλων στην τριήμερη μάχη του Λιζέν. Άλλες γερμανικές δυνάμεις, υπό τον Έντβιν φον Μαντόιφελ, περικύκλωσαν τον Βούρβαχη, ο οποίος εντέλει αναγκάστηκε να κινηθεί προς το ελβετικό μέτωπο με το υπόλοιπο τμήμα των δυνάμεών του. Τα στρατεύματά του ήταν σε απεγνωσμένη κατάσταση λόγω έλλειψης τροφής. Από τους 150.000 άνδρες που είχε στην αρχή, μόνο 87.000 μαζί με 12.000 ίππους κατάφεραν να διαφύγουν στην Ελβετία. Διέσχισαν τα δυτικά σύνορα της Ελβετίας στο Λε Βεριέρ, το Σαιντέ-Κρουά, το Βαλόρμπ και το Βαλέ ντε Ζου στις αρχές Φεβρουαρίου του 1871. Αποπλίστηκαν και κρατήθηκαν αιχμάλωτοι για έξι εβδομάδες προτού επιστρέψουν τον Μάρτιο στην πατρίδα τους. Αντί να υποταχθεί στην ταπείνωση μιας πιθανής υποχώρησης, ο Βούρβαχης μεταβίβασε τα καθήκοντά του στον στρατηγό Ζυστίν Κλινσάν στις 26 Ιανουαρίου 1871 και το βράδυ προσπάθησε να αυτοκτονήσει. Πυροβόλησε με περίστροφο στο μέτωπο του, αλλά η σφαίρα κατά κάποιον τρόπο διαλύθηκε και έτσι η ζωή του σώθηκε. Ο στρατηγός Κλινσάν μετέφερε τον Βούρβαχη στην Ελβετία, όπου ανέρρωσε προτού επιστρέψει στη Γαλλία.

Τον Ιούλιο του 1871 ανέλαβε και πάλι τη διοίκηση στη Λυών, και στη συνέχεια έγινε ανώτερος στρατιωτικός διοικητής. Το 1881, λόγω των πολιτικών του πεποιθήσεων, τοποθετήθηκε στους απόστρα-

Ο στρατηγός Βούρβαχης έφιππος. Έργο του Εντουάρντ Ντετάιγ.

τους. Το 1885 έθεσε υποψηφιότητα για τη Γερουσία, αλλά δεν κατάφερε να εκλεγεί. Πέθανε στις 22 Σεπτεμβρίου 1897. Στο Πο, όπου γεννήθηκε, υπάρχει ο ανδριάντας του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κωνσταντίνος Ράδος, *Οι Έλληνες του Ναπολέοντος – Τα υπό τον Ναπολέοντα ελληνικά στρατεύματα*, Αθήνα, 1916.
- Μπάμπης Άννινος, *Οι Φιλέλληνες του 1821*, Αθήνα, 1925.
- Παναγιώτης Σγουρός, *Οι πολεμιστές του Ναπολέοντα – Επιφανείς και αφανείς πρωταγωνιστές της Ναπολεοντείας Εποποιίας*, Αμαλιάδα, 2008.

Ο Βαγγέλης Π. Κούμπουλης, είναι υποψήφιος δρ. Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΙΤΑΛΩΝ ΣΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ Σ. ΠΑΠΑΦΛΩΡΑΤΟΥ

Η γεωστρατηγική σημασία της Κρήτης είναι γνωστή από την αρχαιότητα. Στο διάβα της ιστορίας πολλοί προσπάθησαν να την κατακτήσουν, αλλά λίγοι το κατόρθωσαν. Ακόμη και αυτοί όμως δυσκολεύτηκαν τρομερά να υποτάξουν το φρόνημα των κατοίκων της. Είναι ευρέως γνωστή η από αέρος επιχείρηση των Γερμανών για την κατάληψη της Κρήτης (επιχείρηση Ερμής – Unternehmen Merkur) τον

Άσκηση του ιταλικού θωρηκτού Littorio στο Αιγαίο.

Μάιο του 1941. Εντούτοις ελάχιστα έχουν δημοσιοποιηθεί για τη συμμετοχή των συμμάχων τους Ιταλών στη συγκεκριμένη επιχείρηση. Αυτή η, άγνωστη στους πολλούς, πτυχή του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου θα αναδειχθεί σε αδρές γραμμές στο άρθρο αυτό.

Η ΙΤΑΛΙΑ κατείχε τα Δωδεκάνησα από τον Απρίλιο του 1912, όταν κατέλαβε το πρώτο από αυτά (την Αστυπάλαια) στο πλαίσιο του πολέμου της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1919-1939) πολλοί πίστευαν ότι θα τα χρησιμοποιούσε ως εφιαλτήριο για

την επέκτασή της είτε στη Μικρά Ασία είτε στη Μέση Ανατολή. Η κεμαλική Τουρκία ήταν ο πρώτος προφανής στόχος, ενώ η πανθομολογούμενη αντιπάθεια του Μπενίτο Μουσολίνι για τη Γαλλία αλλά και οι εγγενείς αδυναμίες των γαλλικών στρατευμάτων στη Συρία και στον Λίβανο καθιστούσαν την περι-

Το ιταλικό ναυτικό κατευθύνεται προς την Κρήτη.

οχή αυτή πιθανό πεδίο ενάσκησης της ιταλικής επιθετικότητας.

Μετά την είσοδο της Ιταλίας στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και την κατάρρευση της Γαλλίας, άρχισε στη Ρώμη η εκπόνηση σχεδίων για την επίθεση κατά της Ελλάδας. Μολαταύτα, ουδείς λόγος γινόταν για κατάληψη της Κρήτης. Αυτό συνέβαινε διότι το ιταλικό Επιτελείο έλπιζε σε ταχεία συντριβή του ελληνικού στρατού, οπότε δεν θα χρειαζόταν να διεξαχθεί ξεχωριστή επιχείρηση κατά της μεγαλονήσου. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα απαιτούσε τη συμμετοχή πολλών πλοίων και αεροπλάνων. Οι Ιταλοί γνώριζαν καλά ότι το ναυτικό τους δεν ήταν σε θέση να αντιπαρατεθεί επιτυχώς στο βρετανικό ναυτικό, παρά τους κομπασμούς του Μουσολίνι. Έτσι, αγνοήθηκε πλήρως η εισήγηση του διοικητή των

ιταλικών δυνάμεων στη βόρεια Αφρική και γενικού διοικητή της Λιβύης, αντιστράτηγου Ροντόλφο Γκρατσιάνι, για κατάληψη της Κρήτης, κάτι που θα στήριζε τα πλευρά των δυνάμεών του και θα δημιουργούσε προβλήματα στους Βρετανούς στην Αίγυπτο. Τέλος, οι καλές επιδόσεις της Regia Aeronautica (της ιταλικής πολεμικής αεροπορίας) δεν μπορούσαν επ' ουδενί να θεωρηθούν δεδομένες έναντι της ελληνικής και της βρετανικής.

Ως εκ τούτου, δεν εκπληρώθηκε η επιθυμία του αρχηγού της ιταλικής πολεμικής αεροπορίας, Φραντσέσκο Πρίκολο, για τη δημιουργία αεροπορικών βάσεων στη μεγαλόνησο. Η Regia Aeronautica όφειλε να παρεμποδίσει την ενδεχόμενη αποβίβαση βρετανικών μονάδων στην Κρήτη. Όπως αναμενόταν από όλους

Βομβαρδισμός της Ιεράπετρας από τη 204 Μοίρα της ιταλικής πολεμικής αεροπορίας Αιγαίου στις 24 Μαΐου 1941.

Ο αρχηγός της ιταλικής πολεμικής αεροπορίας, Φραντσέσκο Πρίκολο. ΔΕΞΙΑ: Ο διοικητής των ιταλικών δυνάμεων στην Κρήτη, αντιστράτηγος Άντζελο Κάρτα, στη Νεάπολη το 1942.

τους ουδέτερους παρατηρητές (αλλά και τους Γερμανούς), οι Ιταλοί αεροπόροι δεν κατόρθωσαν να επιτύχουν ούτε αυτό, καθώς στρατεύματα της Βρετανικής Κοινοπολιτείας αποβιβάστηκαν με ασφάλεια και χωρίς απώλειες στη μεγαλόνησο την 1η Νοεμβρίου 1940. Η ιταλική πολεμική αεροπορία χρησιμοποίησε αρκετά βομβαρδιστικά, τα οποία αστόχησαν απελπιστικά. Οι Ιταλοί αεροπόροι δεν υστέρησαν έναντι των συναδέλφων τους που τις ίδιες μέρες απέτυχαν χαρακτηριστικά να πλήξουν πολεμικούς στόχους στη Θεσσαλονίκη και στην Πάτρα. Το γνωστό ανέκδοτο ότι «ο ασφαλέστερος τόπος να βρεθεί κανείς σε περίπτωση ιταλικού βομβαρδισμού είναι δίπλα στον στόχο» είχε επιβεβαιωθεί για μία ακόμη φορά!

Οι Άγγλοι και οι Γάλλοι, από την πλευρά τους, είχαν εξετάσει σοβαρά το ενδεχόμενο κατάληψης της μεγαλονήσου σχεδόν από τα πρώτα στάδια του πολέ-

μου. Ήθελαν να προλάβουν τους Ιταλούς, η «ένοπλη ουδετερότητα» των οποίων καμία εμπιστοσύνη δεν τους ενέπνεε. Αντίθετα, θεωρούσαν λίγο πολύ βέβαιο ότι κάποια στιγμή θα επιχειρούσαν να θέσουν την Κρήτη υπό τον έλεγχό τους για να τη χρησιμοποιήσουν ως βάση εξόρμησης είτε εναντίον της αγγλοκρατούμενης Αιγύπτου ή ακόμη και της Κύπρου ή κατά των γαλλικών στρατευμάτων στη Συρία και στον Λίβανο. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έδειχναν οι Γάλλοι. Πολλοί αξιωματικοί γνώριζαν καλύτερα από κάθε άλλον ότι αδυνατούσαν να προστατεύσουν την εντολή που είχε λάβει το Παρίσι από την Κοινωνία των Εθνών για την Εγγύς Ανατολή (επισήμως το 1923). Αρκετοί Γάλλοι αξιωματικοί μάλιστα οραματίζονταν τη δημιουργία ενός νέου μακεδονικού μετώπου, ανάλογου με το προηγούμενο, του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου.

Στο πλαίσιο αυτό ο διοικητής των γαλ-

λικών δυνάμεων Μέσης Ανατολής, αντιστράτηγος Μαξίμ Βεϊγκάν, θέλησε να καταληφθεί η μεγαλόνησος προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως βάση επιχειρήσεων κατά των ιταλοκρατούμενων Δωδεκανήσων ή ακόμη και ως βάση υποβρυχίων. Γενικότερα, οι επαφές μεταξύ της στρατιωτικής ηγεσίας της Ελλάδας και των Αγγλο-Γάλλων φαίνεται ότι είχαν προχωρήσει, όπως αποδείχθηκε από τα διπλωματικά αρχεία που περιήλθαν ανέπαφα στην κατοχή των Γερμανών μέσα σε ένα τρένο στην πολίχνη Λα Σαριτέ, μετά την κατάρρευση του γαλλικού στρατού. Οι Γάλλοι αμέλησαν να τα καταστρέψουν μέσα στον πανικό εκείνων των ημερών. Ορισμένα από αυτά αποκάλυπταν μυστικές επαφές της ελληνικής κυβέρνησης, και ιδίως του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αλέξανδρου Παπάγου, με τους Αγγλο-Γάλλους για τη δημιουργία βαλκανικού μετώπου. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ιωάννης Μεταξάς, ήταν κατά βάση αρνητικός, αλλά οι επαφές πραγματοποιήθηκαν, ιδίως μεταξύ του Παπάγου και των στρατιωτικών ακολούθων της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας στην Ελλάδα. Επίσης, ο αρχηγός του ΓΕΣ φέρεται να συνάντησε και δύο Τούρκους αξιωματικούς στην οικία του στρατιωτικού ακολούθου της Τουρκίας στην Αθήνα, ενώ οι Γερμανοί βρήκαν διάφορες αναφορές του Γάλλου πρέσβη στην Αθήνα, με τις οποίες ενημέρωνε τους προϊσταμένους του στο Κε Ντ' Ορσέ για την πρόοδο των επαφών του με Έλληνες αξιωματούχους.

Φαίνεται ότι το Λονδίνο συμμαριζόταν τις απόψεις του Παρισιού. Τον Μάιο του 1940 (λίγο πριν εκδηλωθεί η γερμανική επίθεση στο δυτικό μέτωπο) τα επιτελεία των δύο συμμάχων εκπόνησαν σχέδια απόβασης γαλλικών στρατευμάτων από βρετανικά σκάφη στη μεγαλόνησο σε

περίπτωση ιταλικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδας. Οι Βρετανοί απέβλεπαν στη λειτουργία της Κρήτης ως ενδιάμεσης βάσης ανεφοδιασμού μεταξύ Μάλτας αφενός, Κύπρου και Αλεξάνδρειας αφετέρου. Αργότερα μάλιστα θα μπορούσε να εξελιχθεί σε ορμητήριο για επιχειρήσεις εναντίον του αποικιακού αλλά και του μητροπολιτικού ιταλικού εδάφους, καθώς και των βαλκανικών συμμάχων της Γερμανίας.

Η ενημέρωση της επίσημης ελληνικής κυβέρνησης θα λάμβανε χώρα μετά τον απόπλου των σκαφών, προκειμένου να αποτραπεί η διαρροή πληροφοριών προς τους Ιταλούς και τους Γερμανούς, πράκτορες των οποίων είχαν κατακλύσει την Ελλάδα, αλλά και να περιοριστούν οι απαιτήσεις του έμπειρου Μεταξά. Τα σχέδια αυτά έμειναν ανεφάρμοστα εξαιτίας της ραγδαίας αποσύνθεσης του γαλλικού στρατού την άνοιξη του 1940. Επίσης, η Ιταλία ήταν πλέον εμπόλεμη, γεγονός που άλλαζε άρδην το σκηνικό στον χώρο της ανατολικής Μεσογείου. Στις αρχές του καλοκαιριού εκείνης της χρονιάς τα δεδομένα κάθε άλλο παρά ευνοϊκά ήταν για το Λονδίνο, όπου αρκετοί άρχισαν να κάνουν λόγο ακόμη και για απόσυρση των ναυτικών δυνάμεών τους και μεταφορά τους σε ασφαλέστερα αγκυροβόλια στον Ινδικό ωκεανό ή στην Άπω Ανατολή. Το ενδεχόμενο αυτό απετράπη μετά την έντονη αντίδραση τόσο του διοικητή της ναυτικής μοίρας της Μεσογείου, αντιναύαρχου Άντριου Κάνινγκαμ,¹ όσο και του πρωθυπουργού, Ουίνστον Τσώρτσιλ.

Οι δύο προαναφερθέντες εκτιμούσαν τη σπουδαιότητα της μεγαλόνησου, την οποία ήταν αποφασισμένοι να προστατέψουν «παντί τρόπον». Έτσι, απήντησαν θετικά στο αίτημα του κυβερνήτη της Ελλάδας για αποστολή δυνάμεων στην Κρήτη μετά την εκδήλωση της ιταλικής

επίθεσης τον Οκτώβριο του 1940. Βέβαια, κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή δεν υπήρχαν επαρκείς δυνάμεις, με αποτέλεσμα η μετατροπή της μεγαλονήσου σε απόρθητο φρούριο και σημαίνουσα αεροναυτική βάση να αναβληθεί για το μέλλον. Εκείνο που προείχε ήταν να μην περιέλθει υπό τον έλεγχο των Ιταλών. Οι Άγγλοι και οι Γάλλοι εκτιμούσαν (ορθά όπως αποδείχθηκε) ότι η παρουσία βρετανικών δυνάμεων στην Κρήτη ήταν αρκετή ώστε να δράσει ανασταλτικά στον ιταλικό επιτελικό σχεδιασμό.

Πράγματι, η εγκατάσταση ανδρών της Βρετανικής Κοινοπολιτείας στη μεγαλόνησο λειτούργησε ως φόβητρο για τη Ρώμη και δυσχέρανε αποφασιστικά τον ανεφοδιασμό των Δωδεκανήσων. Εκεί άρχισαν να παρουσιάζονται ελλείψεις, ενώ η πλήρης άγνοια της ιταλικής πλευράς σχετικά με τον μικρό αριθμό των βρετανικών δυνάμεων έκανε πολλούς

στη Ρώμη και στη Ρόδο να θεωρούν πιθανή μια επιχείρηση κατάληψης των νησιών. Πέρα από αυτό, το γερμανικό Επιτελείο άρχισε να ανησυχεί για ενδεχόμενο βομβαρδισμό των πετρελαιοπηγών στο Πλοέστι της Ρουμανίας, που ήταν ζωτικής σημασίας για τη γερμανική πολεμική μηχανή. Μολαταύτα, το Λονδίνο δεν διέθετε επαρκείς χερσαίες και αεροπορικές δυνάμεις, γεγονός που δεν του επέτρεψε να ενισχύσει άμεσα, και κυρίως αποτελεσματικά, την άμυνα της Κρήτης.

Οι συνεχείς αποτυχίες των Ιταλών στον στρατιωτικό τομέα υποχρέωσαν το Βερολίνο να αναζητήσει διπλωματική λύση στην ελληνοϊταλική σύρραξη, ενώ ταυτόχρονα ξεκίνησε και η εκπόνηση σχεδίων για εκστρατεία στη Βαλκανική, ενδεχόμενο που η γερμανική πολιτικοστρατιωτική ηγεσία επιθυμούσε διακαώς να αποφύγει. Τελικά, η εκστρατεία

Ιταλοί στρατιώτες αποβιβάζονται στη Σητεία.

αυτή άρχισε με την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στη Βουλγαρία στις αρχές Μαρτίου του 1941, και συνεχίστηκε με την εκδήλωση ταυτόχρονης επίθεσης κατά της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας στις αρχές Απριλίου. Μετά την κατάληψη της ηπειρωτικής και του μεγαλύτερου μέρους της νησιωτικής Ελλάδας ήρθε η σειρά της μεγαλονήσου, στη γεωστρατηγική θέση της οποίας οι Γερμανοί απέδιδαν ιδιαίτερη βαρύτητα.

Εκπονήθηκαν ειδικά σχέδια για την από αέρος κατάληψή της, ένα εγχείρημα το οποίο εμπεριείχε μεν το στοιχείο του αιφνιδιασμού, αλλά συνεπαγόταν μεγάλο ρίσκο. Το βάρος θα δινόταν στις τρεις μεγάλες πόλεις της δυτικής και της κεντρικής Κρήτης – Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο. Αρχικά η Ρώμη αποφάσισε να συμμετάσχει στην επιχείρηση με 1.500-1.600 άνδρες. Η απόφαση ελήφθη αφενός για να μην υστερήσει περισσότερο απέναντι στο Βερολίνο, χωρίς τη βοήθεια του οποίου η κατανίκηση της θεωρουμένης «μικρής» Ελλάδας είχε αποδειχθεί αδύνατη, και αφετέρου για να διασφαλιστεί η θαλάσσια περιοχή μεταξύ της ιταλοκρατούμενης Κάσου και της ανατολικής Κρήτης. Έτσι, αποφασίστηκε η κατάληψη του νομού Λασιθίου, περιοχή για την οποία οι Γερμανοί δεν έδειχναν κανένα ενδιαφέρον, καθώς δεν διέθετε αεροδρόμιο ή μεγάλο λιμάνι.

Στις 25 Μαΐου έλαβε χώρα μία προπαρασκευαστική άσκηση απόβασης στη Ρόδο, η οποία ανέδειξε σωρεία προβλημάτων. Εντούτοις ο χρόνος πίεζε και αποφασίστηκε να προχωρήσει η πραγματοποίηση της επιχείρησης για τους προαναφερθέντες λόγους. Τις πρώτες πρωινές ώρες της 27ης Μαΐου 1941 άρχισε η επιβίβαση των 2.500 περίπου ανδρών, οι οποίοι προέρχονταν από το 9ο Βασιλικό Σύνταγμα Πεζικού και το 313 Μηχανοκίνητο Τάγμα Αιγαίου στα πλοία.² Η

επιβίβαση αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες και τελείωσε ύστερα από πολλές ώρες. Οι Ιταλοί ενίσχυσαν τη δύναμη αυτή με 13 ελαφρά τανκ L3, 4 φορτηγά οχήματα, 2 αυτοκίνητα, 9 μοτοσικλέτες και 350 υποζύγια.

Το ταξίδι ήταν εφιαλτικό, καθώς τα πλοία δεν μπορούσαν να αναπτύξουν μεγάλη ταχύτητα και δεν διέθεταν τον απαιτούμενο εξοπλισμό ενδοεπικοινωνίας. Επίσης, οι Ιταλοί φοβούνταν το βρετανικό ναυτικό, πλοία του οποίου έπλεαν στην περιοχή. Γι' αυτό διέθεσαν το αντιτορπιλικό Crispi, τα τορπιλοβόλα Libra, Lira και Lynx, καθώς και 2 τορπιλάκατους MAS για την προστασία της νηοπομπής. Αν και η θάλασσα ήταν ήρεμη, οι περισσότεροι Ιταλοί αποβίβστηκαν στον κόλπο της Σητείας σε κακή κατάσταση. Ευτυχώς γι' αυτούς, η μάχη της Κρήτης είχε κριθεί και οι ίδιοι δεν αντιμετώπισαν καμία δυσκολία κατά την προσέγγιση, την αποβίβαση και τη δημιουργία του προγεφυρώματος. Υπήρξαν όμως άλλες δυσκολίες...

Αμέσως μετά την αποβίβαση ο επικεφαλής της εκστρατευτικού σώματος, συνταγματάρχης Έκτορ Καφάρο, ζήτησε έναν στρατιωτικό χάρτη της περιοχής. Τότε διαπιστώθηκε ότι ο μόνος διαθέσιμος ήταν ένας τουριστικός χάρτης στα γερμανικά. Δυστυχώς γι' αυτόν, δεν γνώριζε γερμανικά. Χρειάστηκε αρκετή ώρα για να αποφασίσει τι έπρεπε να γίνει. Στο διάστημα αυτό πολλοί οπλίτες προσπαθούσαν να συνέλθουν, καθώς δεν είχαν μεγάλη εξοικείωση με το υγρό στοιχείο, ενώ κάποιοι άλλοι αποφάσισαν να περιηγηθούν στα αξιοθέατα. Η πειθαρχία είχε αρχίσει να διασαλεύεται. Αλλά αυτό ήταν μόνο η αρχή.

Ο Καφάρο αποφάσισε να κινηθεί προς νότο με την ελπίδα να φτάσει στην Ιεράπετρα. Αντιλήφθηκε όμως ότι η κατάσταση των περισσότερων ανδρών του

δεν θα του επέτρεπε να το πραγματοποιήσει εκείνη την μέρα και ανέβαλε την αναχώρηση για την επομένη. Ήταν ένα σοβαρό λάθος, καθώς πολλοί οπλίτες αποφάσισαν να... αξιοποιήσουν τον ελεύθερο χρόνο τους διεξάγοντας μία «επιδρομή» στα κοτέτσια και στα υποστατικά. Δημιουργήθηκε πανικός, καθώς υπήρχαν σε αφθονία πουλερικά, χοίροι, κουνέλια, και άλλα ζώα. Όλοι προσπαθούσαν να αρπάξουν ό,τι προλάβαιναν. Μόλις έπεσε ο πρώτος πυροβολισμός, πολλοί αξιωματικοί πίστεψαν ότι δέχονταν επίθεση. Υπήρξε η σχετική κινητοποίηση, αλλά σύντομα αποκαλύφθηκε η αλήθεια. Η πειθαρχία διασαλεύτηκε ακόμη περισσότερο καθώς οι αξιωματικοί δεν μπορούσαν (κατ' άλλους μελετητές δεν θέλησαν) να αποτρέψουν τη λεηλασία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα

ελάχιστοι οπλίτες να δειπνήσουν με το προβλεπόμενο συσσίτιο. Η υπερκατανάλωση ωστόσο κρέατος αλλά και κρασιού σίγουρα δεν ήταν ενδεδειγμένη ενόψει της πορείας της επομένης.

Την άλλη μέρα Καφάρο διέταξε να σηκωθούν όλονωρίς και να φορτωθούν την προβλεπόμενη εξάρτυση για απόκρουση τυχόν εχθρικής επίθεσης. Αλλά κι αν δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο, ο συνταγματάρχης ήθελε οι Ιταλοί να μην υπολείπονται των Γερμανών σε στρατιωτικό παράστημα και να εντυπωσιάσουν τόσο τους ντόπιους όσο και τους συμμάχους τους. Η απόφαση αυτή αποδείχθηκε ανεφάρμοστη για πολλούς οπλίτες, καθώς το δείπνο της προηγούμενης τους είχε προκαλέσει στομαχικές διαταραχές. Δυστυχώς γι' αυτούς, δεν υπήρχαν μεταφορικά μέσα για να επιβι-

Ο διοικητής του 10ου Αεροπορικού Σώματος της Λουφτβάφε, στρατηγός Ότο Χόφμαν φον Βαλντάου, χαιρετά παραταγμένα ιταλικά τμήματα στις Λίμνες του Μεραμπέλλου (Λασιίθι) μετά την παρασημοφόρηση του στρατηγού Άντζελο Κάρτα, ο οποίος διακρίνεται δίπλα του.

βαστούν. Αλλά και όσοι κατόρθωσαν να ξεκινήσουν σύντομα έχασαν κάθε έννοια στρατιωτικής συνοχής. Επικρατούσε αρκετή ζέστη, το τοπίο ήταν άνυδρο και η επιμελητεία δεν είχε προνοήσει για τη μεταφορά επαρκών ποσοτήτων νερού. Δημιουργήθηκε λοιπόν μία μακριά φάλαγγα, με πολλούς βραδυπορούντες. Σιγά σιγά ολόενα και περισσότεροι πετούσαν μέρος του ατομικού οπλισμού τους και κατέφευγαν στη σκιά. Οι φωνές και οι απειλές των αξιωματικών αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές. Αντίθετα, λίγοι εξοργισμένοι οπλίτες δεν δίστασαν να πυροβολήσουν στον αέρα.

Μόνο τότε ο Καφάρο αντιλήφθηκε τη σοβαρότητα της κατάστασης. Άλλωστε ήταν από τους ελάχιστους που επέβαιναν σε όχημα. Αρχικά πίστεψε ότι δεχόταν επίθεση, αλλά σύντομα ήρθε σε επαφή με την πραγματικότητα. Προσπάθησε να επιβάλει την πειθαρχία και διέταξε να εκτελεστούν δύο από τους οπλίτες που είχαν πυροβολήσει άσκοπα. Η απόφαση αυτή πάρθηκε σε μια εντελώς ακατάλληλη στιγμή και ήταν πρακτικά ανεφάρμοστη. Ο Καφάρο, για να ξεφύγει από τη δύσκολη θέση και να μη χάσει εντελώς το κύρος του, πρότεινε να τεθεί το θέμα σε... ψηφοφορία! Φυσικά, σε αυτήν οι δύο φαντάροι αθώωθηκαν και η πορεία συνεχίστηκε χωρίς απρόοπτα. Όχι όμως για πολύ...

Ο καυτός κρητικός ήλιος, η ελλιπής προετοιμασία, η έλλειψη πόσιμου νερού και το χαμηλό ηθικό δημιούργησαν νέα ένταση. Οι Ιταλοί διαμαρτύρονταν για την έλλειψη μεταφορικών μέσων. Τότε ένας από αυτούς σκέφτηκε να αξιοποιήσουν τα γαϊδούρια που υπήρχαν στην περιοχή. Πράγματι, τρεις Ιταλοί έπιασαν το πρώτο που βρήκαν μπροστά τους και το ανάγκασαν να τους μεταφέρει. Αμέσως το ίδιο έκαναν και άλλοι, με αποτέλεσμα σε λίγο πολλοί να ξεκουθούν στα

χωράφια και στους αγρούς προς αναζήτηση των συμπαθών τετράποδων. Ο δυστυχής Καφάρο είχε απελπιστεί από την κατάσταση, που πόρρω απείχε από αυτήν μιας αξιοπρεπούς, έστω, πορείας μάχιμης μονάδας. Ήταν όμως αποφασισμένος να μη διακινδυνεύσει τη σωματική του ακεραιότητα ερχόμενος ξανά σε σύγκρουση με τους εξαγριωμένους οπλίτες. Ως εκ τούτου, έκανε πως δεν βλέπει...

Όλα αυτά είχαν μετατρέψει την επιχείρηση των Ιταλών σε... οπερέτα. Το δυστύχημα γι' αυτούς ήταν ότι συχνά τα γαϊδούρια δεν άντεχαν το βάρος 2 ή και 3 οπλιτών, με αποτέλεσμα την πρόκληση ατυχημάτων, τα οποία δεν στοίχισαν μεν τη ζωή σε κάποιον επιδρομέα, αλλά προξένησαν πολλές εκδορές, ακόμη και κατάγματα. Φυσικά, η πορεία της φάλαγγας είχε επιβραδυνθεί απελπιστικά, ενώ και η αριθμητική ισχύς της είχε περιοριστεί. Χρειάστηκε να περάσουν 4 και πλέον μέρες για να φτάσουν οι Ιταλοί στην Ιεράπετρα, σε άθλια κατάσταση. Εκεί τους περίμεναν οι Γερμανοί, που είχαν φτάσει ήδη στην πόλη. Αρχικά δεν την είχαν καταλάβει, καθώς ήθελαν να τηρήσουν τα συμπεφωνημένα. Απορούσαν όμως για τη βραδυπορία των συμμάχων τους, καθώς η απόσταση των 60 χλμ. μέχρι εκεί απαιτούσε 15 ή το πολύ 20 ώρες για να διανυθεί, ιδιαίτερα μάλιστα όταν δεν είχε προβληθεί καμία αντίσταση. Τελικά, ύστερα από 96 ώρες, μπήκαν στην Ιεράπετρα και κατέλαβαν την πόλη.

Ύστερα από λίγο, στις 31 Μαΐου 1941, κατέφθασε και ο ιταλικός... συρφετός. Επρόκειτο για τους πρώτους 300 αξιωματικούς και οπλίτες, με επικεφαλής τον Καφάρο. Ο Ιταλός συνταγματάρχης ήθελε να ανοίξει η γη να τον καταπιεί, καθώς το θέαμα της μονάδας που διοικούσε ήταν οικτρό: οι άντρες του επέβαιναν

ανά δύο σε γαϊδούρια, ήταν σκονισμένοι, νηστικοί, αξύριστοι και εμφανώς ταλαιπωρημένοι, ενώ κάποιοι δεν έφεραν ούτε καν τους γυλιούς τους. Η αντίθεση έγινε ακόμη πιο φανερή όταν οι Γερμανοί τον υποδέχθηκαν σε πλήρη στρατιωτική παράταξη, στοιχισμένοι, πεντακάθαροι και ξυρισμένοι, στην κεντρική πλατεία. Ο διοικητής τους χαιρέτησε με ευγένεια τον Ιταλό ομόλογό του, αλλά οι Γερμανοί αξιωματικοί και, ιδίως, οι οπλίτες κοίταζαν με έκπληξη, οίκτο και ειρωνεία τους «απογόνους του μεγάλου λατινικού πολιτισμού» (όπως διακήρυττε η Ρώμη).

Κανένα κινηματογραφικό συνεργείο δεν παρίστατο για να απαθανατίσει την ιστορική στιγμή της κατάληψης της Ιεράπετρας. Ο Μουσολίνι δεν τόλμησε να

επαναλάβει το προηγούμενο του βορειοηπειρωτικού μετώπου, όπου οι κινηματογραφιστές απαθανάτισαν τη σύναψη του τρίτου πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης. Εκείνο είχε υπογραφεί από τον αντιστράτηγο Γεώργιο Τσολάκογλου και αντιπροσώπους των Γερμανών και των Ιταλών, ύστερα από προσωπική παρέμβαση του Μουσολίνι στον Γερμανό ομόλογό του. Έπειτα οι Ιταλοί ισχυρίστηκαν ανερυθρίαστα ότι «οι Έλληνες, καμφθέντες από τα συνεχή και καίρια πλήγματα του νικηφόρου ιταλικού στρατού, προσέρχονταν στο ιταλικό αρχηγείο για να παραδοθούν!». Στην Κρήτη όμως το 80% των ανδρών του ιταλικού εκστρατευτικού σώματος είχε τεθεί εκτός μάχης χωρίς να ρίξει ούτε μία σφαίρα. Φυσικά, δεν

Ιταλοί στρατιώτες έξω από το διοικητήριο της Σητείας.

υπολογίζονται οι πυροβολισμοί της πρώτης μέρας εναντίον των... πουλερικών και των λοιπών θηραμάτων.

Θα απαιτούσε λοιπόν μεγάλο θράσος να μιλήσει κανείς για στρατιωτική επιτυχία. Οι Γερμανοί μάλιστα ανέλαβαν να βοηθήσουν τον Καφάρο και έστειλαν τα οχήματά τους για να περισυλλέξουν όσους Ιταλούς είχαν χαθεί στα χωράφια, είχαν μείνει κάτω από δέντρα ή είχαν καθίσει «εν μέση οδών» αναμένοντας κάποιον να τους μεταφέρει. Τελικά η ιταλική πολιτικοστρατιωτική ηγεσία επέλεξε να αγνοήσει τη συγκεκριμένη επιχείρηση, ενώ γενικά ακόμη και η μεταπολεμική ιταλική ιστοριογραφία ελάχιστη μνεία κάνει σε αυτή. Μόλις το 1988, κυκλοφόρησε μία από τις πρώτες μονογραφίες επί του θέματος, την οποία έγραψε ο Τζιάνι Μπάλντι.

Η συγκεκριμένη επιχείρηση και η κατάληψη της ανατολικής Κρήτης δεν απέφερε στη Ρώμη τα επιδιωκόμενα γεωστρατηγικά οφέλη. Το θαλάσσιο στενό μεταξύ Κάσου και Κρήτης δεν αποκλείστηκε για τον βρετανικό στόλο, η κατοχή του Λασιθίου δεν εξασφάλισε για πολύ την εδαφική ακεραιότητα των Δωδεκανήσων, και οι περισσότεροι Ιταλοί εγκατέλειψαν τη μεγαλόνησο μετά τον Σεπτέμβριο του 1943. Μέχρι το τέλος της Κατοχής και τη συνθηκολόγηση των Γερμανών τον Μάιο του 1945, έμειναν μόνο όσοι εντάχθηκαν στην Ιταλική Λεγεώνα Εθελοντών Κρήτης, υπό τον συνταγματάρχη Κάρλο Τζιανόλι. Φυσικά, καμία βοήθεια δεν παρασχέθηκε στη Στρατιά Γκρατσιάνι στη βόρεια Αφρική, η οποία στην ουσία είχε εκμηδενιστεί κατά το δίμηνο Δεκεμβρίου 1940-Ιανουαρίου 1941. Οι βρετανικές μεταφορές μεταξύ Μάλτας αφενός, Κύπρου και Αλεξάνδρειας αφετέρου παρακλύθηκαν

μόνο αφού στο παιχνίδι μπήκε η πανίσχυρη εκείνη την εποχή γερμανική πολεμική αεροπορία. Ο ιταλικός σχεδιασμός και η εκτέλεση της επιχείρησης για την κατάληψη της ανατολικής Κρήτης θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν από πλημμελείς και ερασιτεχνικοί μέχρι κωμικοτραγικοί.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ο αντιναύαρχος Κάνινγκαμ αποκαλούνταν μεταξύ των συναδέλφων του ABC, από τα αρχικά γράμματα του ονόματός του.
- 2 Η αποβατική μοίρα αποτελούνταν από τα σκάφη Sant'Antonio, San Giorgio, Plutone και Navigatore, τα ατμόπλοια Giorgio Orsini και Giampaolo e Tarquinia, το ποταμόπλοιο Porto di Roma, 2 δεξαμενόπλοια, 2 ρυμουλκά, 2 αλιευτικά πλοία-ψυγεία και 4 βενζινακάτους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αννίβας Βελλιάδης, *Μεταξάς-Χίτλερ – Ελληνο-γερμανικές σχέσεις στη μεταξική δικτατορία, 1936-1941*, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα, 2003.
- Δημήτρης Καμπουράκης, *Μια σταγόνα ιστορία*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα, 2003.
- Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος, *Η ιστορία του Ελληνικού Στρατού – 1833-1949*, τόμ. Β΄, εκδ. Σάκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2014.
- Gianni Baldi, *Dolce Egeo, guerra amara – Ricordi della spedizione italiana a Creta nel 1941*, εκδ. Rizzoli, Μιλάνο, 1988.
- Anthony Beevor, *Κρήτη – Η μάχη και η αντίσταση*, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, 2004.
- MacGregor Knox, *Mussolini Unleashed, 1939-1941 – Politics and Strategy in Fascist Italy's Last War*, Cambridge University Press, 1985.
- Υ.Γ. Ο συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τον κύριο Νικόλαο Χρυσάκη για τη βοήθειά του στη συγγραφή του παρόντος.

Ο Ιωάννης Σ. Παπαφλωράτος είναι νομικός-διεθνολόγος, δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών.

Βρετανοί στρατιώτες στον Ναό του Μπελ (Βάαλ-Δία) στην Παλμύρα τον Ιούλιο του 1941.

Η ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΛΙΒΑΝΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΒΡΕΤΑΝΟΥΣ ΤΟ 1941

Μέσα από τα μάτια δύο Κύπριων τηλεγραφητών - ασυρματιστών

ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Η αγγλική στρατηγική στα πρώτα στάδια του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου θεωρούσε πρώτιστο κίνδυνο στην Ανατολική Μεσόγειο και στην Εγγύς Ανατολή την πιθανότητα γερμανικής στρατιωτικής παρουσίας στη Συρία και στον Λίβανο. Μαζί με τις ισχυρές γαλλικές δυνάμεις που στάθ-

μευαν εκεί και παρέμεναν πιστές στη δωσίλογη κυβέρνηση του Βισύ και στους Γερμανούς θα μπορούσαν να εκτοπίσουν τη Βρετανία από τον πετρελαιοπαραγωγό Περσικό Κόλπο και το Ιράκ, μέχρι την Ιορδανία και την Παλαιστίνη. Οι Άγγλοι ενήργησαν προληπτικά, και στην αιματηρή επιχείρηση που διεξήγαγαν κατά των γαλλικών κτήσεων συμμετείχαν δύο Κύπριοι ασυρματιστές-τηλεγραφητές, άριστοι γνώστες της αγγλικής και της γαλλικής γλώσσας, οι οποίοι διεκπεραίωσαν μέσω ασυρμάτου τις διαπραγματεύσεις για τη συνθηκολόγηση και την παράδοση της πανίσχυρης γαλλικής στρατιάς της Ανατολής στους Άγγλους.

ΣΤΙΣ αγγλικές κτήσεις της Παλαιστίνης και της Κύπρου λειτουργούσε η βρετανική παγκόσμια εταιρία επικοινωνιών Cable and Wireless, με κεντρικούς σταθμούς στη Λάρνακα της Κύπρου και στη Χάιφα της Παλαιστίνης. Πέρα από τον καλωδιακό τηλεγράφο, η εταιρία εκπαίδευε στα δύο λιμάνια υπαλλήλους της στη χρήση των δυνατών ασυρμάτων της, με τους οποίους γινόταν η επικοινωνία με τα πλοία και στους οποίους επένδυε πολλά, γιατί τα καλώδια του τηλεγράφου ήταν ευαίσθητα και ευάλωτα σε σαμποτάζ σε περίπτωση πολέμου. Οι χειριστές των ασυρμάτων έπρεπε να κατέχουν άπταιστα τη γαλλική και την αγγλική γλώσσα, που ήταν τότε οι δύο κατεξοχήν παγκόσμιες γλώσσες. Δύο νεαροί Κύπριοι άριστα εκπαιδευμένοι ασυρματιστές ήταν ο Ανδρέας Ευρυβιάδης και ο Ευάνθης Χαραλάμπους, που ξαφνικά, το 1938, πήραν μετάθεση για τη Χάιφα πριν από την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου πο-

Ο Ανδρέας Ευρυβιάδης (1918-2003) γεννήθηκε στη Λάρνακα. Είχε αξιοσημείωτη κοινωνική και πολιτιστική παρουσία ως δημοσιογράφος, συγγραφέας, μουσικός, παράγοντας του αθλητισμού και της οικονομίας.

λέμου.¹ Εκεί πρωτοστάτησαν στο στήσιμο και εφεδρικού ασυρμάτου της εταιρίας φα.

Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1930 ήταν η περίοδος του αρχικού κύματος μετανάστευσης των Εβραίων στην Παλαιστίνη, στην οποία είχαν ήδη εγκατασταθεί περί τις 500.000 Εβραίοι, σύμφωνα με τη Διακήρυξη Μπάλφουρ, που επέτρεπε την εγκατάσταση Εβραίων στην Παλαιστίνη, και την αγγλική υποσχηση για τη δημιουργία ισραηλινού κράτους. Λόγω λοιπόν της σημαντικής εβραϊκής παρουσίας και μετανάστευσης η χρήση των μέσων επικοινωνίας της χώρας βρισκόταν στο αποκορύφωμά της. Έτσι, όταν ο κεντρικός σταθμός της Χάιφας για τη τηλεγραφήματα και ασύρματη επικοινωνία χρειάστηκε άμεσα πρόσθετο προσωπικό, λόγω φόρτου εργα-

σίας και του σοβαρού τραυματισμού από πυροβολισμούς Αράβων κατά Εβραίων του μόνου επαγγελματία ασυρματιστή της Χάιφας, καταλληλότεροι για να συμπληρώσουν το κενό κρίθηκαν οι προαναφερθέντες Κύπριοι. Ωστόσο, εξαιτίας των αραβικών επιθέσεων διαμαρτυρίας κατά του εβραϊκού εποίκισμού και με αίτημα την ανεξαρτησία της Παλαιστίνης, οι τραυματισμοί αθώων κατά τις δολοφονικές επιθέσεις εναντίον των Εβραίων ή των Άγγλων το 1938 ήταν συχνοί. Έτσι, οι Έλληνες του σωματείου Ερμής συμβούλευσαν τους δύο νεοαφιχθέντες Κύπριους ασυρματιστές-τηλεγραφετές να κυκλοφορούν με την παραδοσιακή αντρική αραβική μαντίλα. Όταν όμως το 1939 οι Εβραίοι οργανώθηκαν και έκαναν αντίποινα στους Άραβες, που αριθμούσαν τότε περίπου 1.500.000 ψυ-

Το κτίριο της Cable and Wireless στη Λευκωσία.

χές, οι Έλληνες της παροικίας σταμάτησαν τη χρήση της αραβικής μαντίλας και καρφίτσωσαν στα ρούχα τους έναν μπλε σταυρό, δηλώνοντας της ουδέτερη ελληνική τους καταγωγή.

Η ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας τον Οκτώβριο του 1940 και οι ελληνικές νίκες γιορτάζονταν από την ελληνική παροικία και το σωματείο Ερμής οργάνωσε εκστρατεία συλλογής χρημάτων για τη φανέλα του στρατιώτη, καθώς και άλλες εκδηλώσεις, στις οποίες ο Ανδρέας Ευρυβιάδης διακρίθηκε για το ταλέντο του στο τραγούδι. Τα γεγονότα που ακολούθησαν τη γερμανική επίθεση και την κατάληψη της Ελλάδας ολοκληρώθηκαν τον Μάιο του 1941 με την κατάληψη της Κρήτης. Το γεγονός πανικόβαλε τους Βρετανούς, που αποφάσισαν να συντάξουν άμεσα τις δυνάμεις τους για

την κατάληψη της Συρίας-Λιβάνου πριν οι Γερμανοί στείλουν εκεί δυνάμεις. Τον Απρίλιο της ίδια χρονιάς είχαν καταφέρει με τα στρατεύματά τους να καταπνίξουν ένα εθνικιστικό πραξικόπημα στο Ιράκ, κατά το οποίο ο αρχηγός του, Ρασίτ Αλή, είχε ζητήσει τη βοήθεια της Γερμανίας και της Ιταλίας. Στάλθηκε λοιπόν στο Ιράκ μεγάλη βρετανική δύναμη με Άγγλους και στρατιώτες της Κοινοπολιτείας, που θα μπορούσε εύκολα να διασχίσει τα σύνορα και να μπει στη Συρία. Επίσης, από την Παλαιστίνη θα μπορούσαν να μπου και να καταλάβουν τον Λίβανο, όπου έδρευε ο κύριος όγκος της γαλλικής στρατιάς της Ανατολής.

Οι φιλογερμανοί Γάλλοι του Βισύ που διοικούσαν τη γαλλική στρατιά της Ανατολής που έδρευε στη Συρία και στον Λίβανο είχαν ήδη δώσει το δικαίωμα

Ο υποστράτηγος Άρθουρ Άλεν, διοικητής της 7ης Αυστραλιανής Μεραρχίας, με τον αντισυνταγματάρχη Μάρει Μότεν, διοικητή του 2/27ου Τάγματος Πεζικού στη Χαμάνα του Λιβάνου στις 2 Σεπτεμβρίου 1941.

στους Γερμανούς να βομβαρδίζουν από τα συριακά αεροδρόμια βρετανικούς στόχους στο Ιράκ, να ανεφοδιάζουν τους Ιρακινούς εθνικιστές και να παραδίδουν γερμανικό οπλισμό μέσω του συριακού σιδηροδρόμου. Επίσης, συμφώνησαν να διενεργήσει η γαλλική στρατιά της Ανατολής αντεπίθεση για να καταλάβει τις πετρελαιοπηγές του Ιράκ που εκμεταλλεύονταν οι Βρετανοί. Οι Γάλλοι ανέμεναν τη γερμανική στρατιωτική παρουσία στη Συρία πολύ σύντομα και η Λουφτβάφε σχεδίαζε να βομβαρδίζει από τον Λίβανο αιγυπτιακούς στόχους, καθώς η Αίγυπτος δεχόταν τότε την επίθεση του Αφρικανικού Σώματος του στρατηγού Ρόμελ.

Δεν χωρούσε άλλη καθυστέρηση, οι Βρετανοί έπρεπε να ενεργήσουν άμεσα. Συγκέντρωσαν 34.000 στρατιώτες από

τη Βρετανία, τις Ινδίες και την Αυστραλία και 5.000 ελεύθερους Γάλλους του στρατηγού Ντε Γκωλ. Επίσης, είχαν στις τάξεις τους αριθμό Εβραίων της Παλαιστίνης ενταγμένων στον αγγλικό στρατό της οργάνωσης Πάλμαχ.

Από την άλλη, η γαλλική στρατιά του Βισύ είχε 35.000 Γάλλους και 25.000 συριακής και λιβανικής καταγωγής στρατιώτες, με 90 τεθωρακισμένα και επτά πυροβολαρχίες. Η ναυτική δύναμη των δωσίλογων Γάλλων είχε στη διάθεσή της 3 υποβρύχια και 2 καλά εξοπλισμένα πολεμικά πλοία. Πριν από την έναρξη των εκθροπραξιών διέθεταν 90 αεροπλάνα, αλλά με τη συμμαχική επίθεση ενισχύθηκαν με άλλα 200. Επίσης, διέθεταν 10 γερμανικά βομβαρδιστικά, που έλαβαν μέρος στις μάχες. Από την πλευρά τους, οι Άγγλοι είχαν 13 πολεμικά πλοία και 50

Κύπριοι που κατατάχθηκαν στον βρετανικό στρατό το 1940 και πολέμησαν στα μέτωπα της Βόρειας Αφρικής και της Ιταλίας.

αεροπλάνα, τα οποία βομβάρδισαν αιφνιδιαστικά τα συριακά και τα λιβανικά αεροδρόμια τον Μάιο του 1941 κάνοντας προβληματική τη χρήση της εκεί γαλλικής και γερμανικής αεροπορικής δύναμης.²

Όμως υπήρχε η πληροφορία ότι οι φιλογερμανοί Γάλλοι, υπό τον στρατηγό Ανρί Ντενζ, δεν θα πρόβαλλαν σοβαρή αντίσταση και θα παραδίδονταν σύντομα, ύστερα από εικονική και μόνο αντίσταση. Η βρετανική επιχείρηση με την κωδική ονομασία Operation Exporter άρχισε στις 8 Ιουνίου 1941, με εισβολή δυνάμεων από την Παλαιστίνη στον Λίβανο και από το Ιράκ στη Συρία. Προηγουμένως, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Κύπριου ασυρματιστή Ανδρέα Ευρυβιάδη, ομάδα αξιωματικών των Ελεύθερων Γάλλων του Ντε Γκολ με λευκές σημαίες διάβηκε τα σύνορα της Παλαιστίνης με τον Λίβανο για να συναντηθεί με την ηγε-

σία των Γάλλων του Βισύ, να μεταφέρει τους όρους παράδοσης και να προβεί σε συνεννοήσεις ώστε να αποφευχθεί η αδελφική αιματοχυσία. Οι γερμανόφιλοι Γάλλοι τους υποδέχθηκαν με καταιγισμό πυρών, που προκάλεσε πολλά θύματα ανάμεσα στους Ελεύθερους Γάλλους.³ Στη συνέχεια οι Βρετανοί απέκλεισαν την περίπτωση άλλης απόπειρας επικοινωνίας με τους γερμανόφιλους Γάλλους, λόγω της αναξιοπιστίας τους.

Οι Κύπριοι ασυρματιστές, οι μοναδικοί επαγγελματίες της Cable and Wireless στην Παλαιστίνη, πήραν διαταγές να έρθουν σε επαφή μέσω του ασυρμάτου της εταιρίας με τον γαλλικό σταθμό ασυρμάτου της Συρίας, ώστε να μεταβιβαστούν με αυτό τον τρόπο στους αντιπάλους οι βρετανικοί όροι παράδοσης τους οποίους δεν μπόρεσαν να παραδώσουν οι αξιωματικοί των Ελεύθερων Γάλλων. Η ασύρματη σύνδεση με τον επίσημο

Ο Ανδρέας Ευρυβιάδης και ο Ευάνθης Χαραλάμπους στη Χάιφα το 1939.

κρατικό συριακό ασύρματο, που ελεγχόταν βέβαια από την ηγεσία των Γάλλων του Βισύ, επετεύχθη και οι συνεννοήσεις, γίνονταν στα αγγλικά και στα γαλλικά, χωρίς να είναι κωδικοποιημένες.⁴ Για να επιτευχθεί η σύνδεση με τον επίσημο ασύρματο της Δαμασκού οι Άγγλοι σταμάτησαν προσωρινά όλους τους άλλους στρατιωτικούς ασυρμάτους που μετέδιδαν προπαγάνδα προς τους Γάλλους στρατιώτες του Βισύ για να τους σπάσουν το ηθικό και να τους παρακινήσουν να ενωθούν με τους Ελεύθερους Γάλλους που πολεμούσαν με τις συμμαχικές δυνάμεις.⁵

Στη συνέχεια οι δύο Κύπριοι ασυρματιστές εξουσιοδοτήθηκαν πλήρως από το αγγλικό στρατηγείο της Παλαιστίνης και τον στρατηγό Μείτλαντ Ουίλσον να διεξαγάγουν δι' ασυρμάτου τις διαπραγματεύσεις με τους Γάλλους του Βισύ. Πέντε Άγγλοι στρατιώτες ασυρματιστές πλαισίωσαν τους έμπειρους Κύπριους, για λόγους βάρδιας, ενώ δύο αγγελιαφόροι μοτοσικλετιστές μετέφεραν τους απόρρητους και σφραγισμένους φακέλους με τα μηνύματα του αγγλικού στρατηγείου της Παλαιστίνης που θα μεταβίβαζαν οι δύο Κύπριοι. Στην αίθουσα των ασυρμάτων καταγράφονταν γραπτώς οι προφορικές απαντήσεις των γερμανόφιλων Γάλλων στρατηγών και μεταφέρονταν από τους μοτοσικλετιστές, μέσα σε σφραγισμένους φακέλους, στο βρετανικό στρατηγείο, που έδρευε κάπου στο όρος Καρμέλ. Το βράδυ, αφού οι δύο Κύπριοι έβγαιναν από το ακουστικά μονωμένο δωμάτιο των ασυρμάτων, η αίθουσα του τηλεγραφείου εκκενωνόταν, χάριν μυστικότητας, και άρχιζε η μεταβίβαση των εκατέρωθεν μηνυμάτων στο στρατηγείο του Άρτσιμπαλντ Γουέιβελ στη Μέση Ανατολή, το οποίο έδρευε στο Κάιρο, προς ενημέρωση της ανώτατης βρετανικής ηγεσίας στην περιοχή. Χιλιά-

δες ήταν οι λέξεις που κατέγραψαν οι δύο Κύπριοι και τις μεταβίβασαν στα βρετανικά στρατηγεία στο όρος Καρμέλ και στο Κάιρο.⁶

Στο έδαφος, οι βρετανικές δυνάμεις συνάντησαν λυσσαλέα άμυνα στον Λίβανο, στην οποία βοήθωσε το ορεινό και ημιορεινό έδαφος της χώρας, αλλά στη Συρία η αντίσταση ήταν μικρότερη. Στις 9 Ιουνίου έγινε μεγάλη μάχη κατά τη διάβαση των βρετανικών δυνάμεων της Παλαιστίνης από τον ποταμό Λιτάνι του Λιβάνου, στην οποία έλαβαν μέρος και ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις. Με παρόμοια ένταση διεξήχθη στον Λίβανο η μάχη της Τζεζίν, στις 13 Ιουνίου. Η μάχη της Σιδώνας διήρκεσε από τις 13 μέχρι τις 15 Ιουνίου. Η πρώτη μεγάλη μάχη στο έδαφος της Συρίας έγινε μεταξύ 15-17 Ιουνίου στην Κισουέ. Μεταξύ 18 και 21 Ιουνίου, ύστερα από αρκετές μάχες, καταλήφθηκε η Δαμασκός. Μεγάλη μάχη

Βρετανικά στρατεύματα έξω από τη Δαμασκό στις 26 Ιουνίου 1941.

δόθηκε για το πέρασμα της Μερτζαγιούν, που οδηγεί από την Παλαιστίνη στη Βηρυτό και στη Δαμασκό, η οποία κράτησε 6 ημέρες, από τις 18 μέχρι τις 24 Ιουνίου. Οι βρετανικές δυνάμεις που εισέβαλαν από το Ιράκ στη Συρία συνάντησαν νέα αντίσταση στην Παλμύρα, την οποία κατέλαβαν την 1η Ιουλίου, οπότε διαφάνηκε καθαρά ότι οι Γάλλοι της στρατιάς της Ανατολής έχαναν τον πόλεμο.⁷ Τότε, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ανδρέα Ευρυβιάδη, παρέλαβαν τα πρώτα γαλλικά μηνύματα με τους δικούς τους όρους παράδοσης.

Στο σημείο αυτό οι Γάλλοι του Βισύ είχαν ήδη χάσει τα περισσότερα αεροπλάνα τους στο έδαφος από τους βρετανικούς βομβαρδισμούς, αφού δεν είχαν αντιαεροπορική άμυνα και κατάλληλο αντιαεροπορικό οπλισμό. Ένας αριθμός γαλλικών αεροπλάνων ωστόσο σώθηκε,

καθώς μετακινήθηκε στο ιταλικό αεροδρόμιο της Ρόδου. Στη θάλασσα οι Γάλλοι έχασαν τα 2 πολεμικά σκάφη τους. Το πρώτο βυθίστηκε στις 16 Ιουνίου από τορπίλη αεροπλάνου και το δεύτερο παραδόθηκε ύστερα από ναυμαχία στα αγγλικά πολεμικά. Από τορπίλη αγγλικού αεροπλάνου καταστράφηκε στις 25 Ιουνίου και το πετρελαιοφόρο της γαλλικής δύναμης, με όλα τα καύσιμα που χρειαζόταν ο στρατός. Την ίδια μέρα ένα από τα τρία υποβρύχια των Γάλλων βυθίστηκε από τορπίλη αγγλικού υποβρυχίου. Στις 15 Ιουνίου 2 βρετανικά πολεμικά σκάφη δέχτηκαν επιθέσεις από γερμανικά βομβαρδιστικά στα παράλια της Συρίας και υπέστησαν σοβαρές ζημιές. Το ένα χρειάστηκε να πάει για επισκευή στις ΗΠΑ.

Οι μάχες στο έδαφος συνεχίζονταν και οι Βρετανοί κατήγαγαν νίκες στην

Το προσωπικό της Cable and Wireless στη Χάιφα. Με το βέλος διακρίνεται ο Ευρυβιάδης.

Ντιέρ ελ Ζορ της Συρίας στις 3 Ιουλίου και στη μάχη της Νταλμούρ, έξω από τη Βηρυτό, στις 5-9 Ιουλίου, οπότε οι Γάλλοι ζήτησαν επίσημα εκκευρία μέσω του ασυρμάτου που χειρίζονταν οι Κύπριοι. Σύμφωνα με αυτούς οι διαπραγματεύσεις για τους όρους παράδοσης της γαλλικής στρατιάς της Ανατολής κόντευαν να καταλήξουν κάπου, αλλά οι Γάλλοι δεν έδιναν την οριστική συγκατάθεσή τους, οπότε οι Άγγλοι επιτέθηκαν στη Βηρυτό στις 9 Ιουλίου. Στη δύναμη που όδευε προς τη Βηρυτό συμμετείχαν και οι Άγγλοι κομάντος που αποτελούσαν τη ραχοκοκαλιά της άμυνας της Κύπρου. Μετά την κατάληψη της Βηρυτού οι Γάλλοι του Βισύ αναγκάστηκαν εντέλει να δεχτούν τους όρους παράδοσης που έθεταν οι Βρετανοί. Μέχρι τότε ο φιλογερμανός Γάλλος στρατηγός Ανρί Ντενζ αντιστεκόταν στη συνθηκολόγηση γιατί έλπιζε στην ενίσχυση των γαλλικών δυνάμεων από τους Γερμανούς, οι οποίοι από τις 20 Ιουνίου πολεμούσαν με 3 εκατομμύρια στρατό στη Ρωσία και υπολόγιζαν ότι μέχρι τον χειμώνα του 1941 θα ξεμπέρδευαν με τους Ρώσους και θα διέθεταν μεγάλη στρατιά για την κατάληψη της ευρύτερης Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου. Καθώς όμως ο Ντενζ δεν μπορούσε να αντέξει μέχρι τον χειμώνα, αναγκάστηκε να υπογράψει την παράδοση της στρατιάς στους Βρετανούς. Παρά ταύτα, ενώ αποδεχόταν τους βρετανικούς όρους ανέφερε με νευρικότητα ότι η υπογραφή του δεν είχε καμία σημασία, γιατί οι Γερμανοί θα επέστρεφαν μέχρι τα Χριστούγεννα και θα καταλάμβαναν όλη την περιοχή.⁸

Ο ρωσικός χειμώνας και ο Στάλιν ανέτρεψαν τα σχέδιά τους.

Στις 10 Ιουλίου συμφωνήθηκε εκκευρία, η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 12 τα μεσάνυχτα της 12ης Ιουλίου. Η επίσημη λήξη της Operation Exporter έγινε στις

14 Ιουλίου στην ιστορική πόλη της Άκρας, στο κόλπο της Χαίφας. Εκεί, στο βρετανικό στρατόπεδο Σίντνεϊ Σμιθ, υπογράφηκε η συνθηκολόγηση, που έμεινε γνωστή ως Συνθήκη της Άκρας. Οι Βρετανοί, με απώλειες 4.670 στρατιώτες, κατάφεραν να αποφύγουν τα χειρότερα στη Μέση και στην Εγγύς Ανατολή και να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τα στρατηγικά εδάφη και λιμάνια της Συρίας και του Λιβάνου, τα οποία παρέδωσαν στη διοίκηση των Ελεύθερων Γάλλων του Ντε Γκωλ. Οι Γάλλοι του Βισύ είχαν απώλειες 8.900 στρατιώτες. Άλλοι 5.660 περίπου ενώθηκαν με τους Ελεύθερους Γάλλους, ενώ οι υπόλοιποι επέλεξαν να επιστρέψουν στη Γαλλία και όσοι κρατούνταν αιχμάλωτοι ελευθερώθηκαν άμεσα. Οι 840 όμως Βρετανοί αιχμάλωτοι είχαν ήδη μετακινηθεί εκτός Συρίας-Λιβάνου, και πολλοί τέθηκαν υπό γερμανική φρούρηση. Τότε ο στρατηγός Ντενζ, ο διοικητής της γαλλικής στρατιάς, και 35 ανώτεροι αξιωματικοί κρατήθηκαν αιχμάλωτοι στην Παλαιστίνη μέχρι τον Αύγουστο του 1941, οπότε επέστρεψαν όλοι οι Βρετανοί αιχμάλωτοι, στρατιώτες και αξιωματικοί.

Οι δύο Κύπριοι ασυρματιστές-τηλεγραφετές, Ανδρέας Ευρυβιάδης και Ευάνθης Χαραλάμπους, μεταβίβασαν προς τις συμμαχικές χώρες όλες τις αναφορές, ανταποκρίσεις και τα μηνύματα των διαφόρων ειδησεογραφικών πρακτορείων που κατέκλυζαν τα γραφεία της Cable and Wireless σχετικά με τη μεγάλη βρετανική νίκη στη Μέση Ανατολή. Η ποιότητα, η ακρίβεια και η ταχύτητα της δουλειάς των δύο Κύπριων ασυρματιστών-τηλεγραφετών και η εμπιστευτική συνεργασία που είχαν με το βρετανικό στρατηγείο της Παλαιστίνης εντυπωσίασαν τους Βρετανούς ανώτατους αξιωματικούς της Μέσης Ανατολής. Ο στρατιωτικός διοικητής της Παλαιστίνης και

της Ιορδανίας, Χένρι Μείτλαντ Ουίλσον, με επιστολή του εξέφρασε την ευαρέσκεια και την ευγνωμοσύνη του, καθώς και τις ειλικρινείς ευχαριστίες του προς τους δύο Κύπριους ασυρματιστές, τονίζοντας ότι η αφοσίωσή τους στο καθήκον συντόμευσε κατά πολλές μέρες τις φονικές μάχες στην περιοχή, σώζοντας έτσι πολλές πολύτιμες συμμαχικές ζωές.⁹

Οι Ελεύθεροι Γάλλοι του στρατηγού Ντε Γκωλ κατάργησαν το σύστημα της ενιαίας διακυβέρνησης Συρίας-Λιβάνου που εφάρμοζαν και έδωσαν ανεξαρτησία πρώτα στον Λίβανο, στις 8 Νοεμβρίου 1943, υπό ένα περίπλοκο σύνταγμα που ισχύει μέχρι σήμερα και αντικατόπτριζε το θρησκευτικό μωσαϊκό της χώρας, στο οποίο οι χριστιανοί αποτελούσαν τότε την πλειοψηφία. Στη Συρία, που ήταν συντριπτικά μουσουλμανική, έδωσαν ανεξαρτησία δύο μήνες αργότερα, την 1η Ιανουαρίου 1944, υπό ένα σύνταγμα που άλλαξε από τότε πολλές φορές, λόγω των διαφόρων επαναστάσεων και κυβερνητικών ανατροπών που συνέβησαν στη χώρα.

Ο Ανδρέας Ευρυβιάδης (1918-2003) παρέμεινε στην υπηρεσία της εταιρίας στη Χάιφα μέχρι τον Απρίλιο του 1942. Στο μεταξύ όμως οι φωνητικές ικανότητές του αναγνωρίστηκαν από την Εβραία καθηγήτρια φωνητικής Βάις, που τον δέχτηκε για μαθήματα στη σχολή της και με την καθοδήγησή της έγινε υποσχόμενος τενόρος και τραγούδησε στη Χάιφα όπερες δωματίου.¹⁰ Αφού συνέχισε την υπηρεσία του στην Κύπρο μέχρι το 1946, αποχώρησε από την Cable and Wireless και έγινε ξενοδόχος στη Λάρνακα, όπου λειτούργησε για 50 και πλέον χρόνια ένα από τα δημοφιλέστερα παραλιακά ξενοδοχεία της Κύπρου. Ταυτόχρονα ήταν ο

πρώτος πρόεδρος του δυναμικού Συνδέσμου Ξενοδόχων Κύπρου για άλλα τόσα χρόνια. Εκτός από αυτά, υπηρέτησε και τη μούσα ως ερασιτέχνης βιολιστής σε κουαρτέτο κλασικής μουσικής μέχρι το τέλος της ζωής του, το 2003. Τη δεκαετία του 1990 υπηρέτησε μαζί με τον συγγραφέα του άρθρου ως δημοτικός σύμβουλος Λάρνακας, με εξαιρετική προσφορά στην πόλη του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ανδρέας Ευρυβιάδης, *Όσα φέρνει η μνήμη*, Λάρνακα, 1991, σ. 64-80.
- 2 Wikipedia, «Operation Transporter» Syria-Lebanon campaign 1941.
- 3 Α. Ευρυβιάδης, *Όσα φέρνει η μνήμη*, *ό.π.*, σ. 64-80.
- 4 Στο ίδιο.
- 5 Στο ίδιο· βλ. και <https://codenames.info/operation/exporter-a/>
- 6 Α. Ευρυβιάδης, *Όσα φέρνει η μνήμη*, *ό.π.*, σ. 64-80.
- 7 Wikipedia, «Operation Transporter», Syria-Lebanon campaign 1941· βλ. και <https://codenames.info/operation/exporter-a/>
- 8 Α. Ευρυβιάδης, *Όσα φέρνει η μνήμη*, *ό.π.*, σ. 64-80.
- 9 Στο ίδιο.
- 10 Στο ίδιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρέας Ευρυβιάδης, *Όσα φέρνει η μνήμη*, Λάρνακα, 1991, σ. 64-80.
- Curtis Baer, *Reluctant Enemies – Operation Exporter*, Multi-Man Publishing, 2014.
- J. P. Hyde, *Operation Exporter – Britain's 1941 Battle of Syria*, Independent, Publishing Platform, 2018.
- Wikipedia, «Operation Transporter» Syria-Lebanon campaign 1941. <https://codenames.info/operation/exporter-a/>

Ο Αλέξης Μιχαηλίδης είναι ιστορικός ερευνητής.

Ο ΠΙΚΑΣΟ ΚΑΙ Η ΓΚΕΡΝΙΚΑ

ΤΗΣ ΑΝΝΑΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑ

Τον Ιανουάριο του 1937 αντιπρόσωποι της δημοκρατικής κυβέρνησης της Ισπανίας, η οποία μετά το πραξικόπημα του Ιουλίου 1936 βρισκόταν σε εμφύλιο πόλεμο με τους εθνικιστές του Φρανθίσκο Φράνκο, προσέγγισαν τον Πικάσο προτείνοντας του να συμμετάσχει στο ισπανικό περίπτερο της Διεθνούς Έκθεσης του Παρισιού που επίκειτο τον Μάιο. Ο Πικάσο δέχτηκε την πρόταση και το έργο το οποίο τελικά παρέδωσε ήταν το εμβληματικότερο ίσως έργο του, η Γκερνίκα.

Ο Πάμπλο με την αδελφή του Λόλα στη Μάλαγα το 1888. ΔΕΞΙΑ: Ο Πάμπλο Πικάσο στο ατελιέ του στη Μονμάρτη, 1908.

Η ζωή και το έργο του Πικάσο

Ο Πάμπλο Πικάσο (Pablo Diego José Francisco de Paula Juan Nepomuceno María de los Remedios Cipriano de la Santísima Trinidad Ruiz y Picasso) γεννήθηκε στη Μάλαγα της Ανδαλουσίας στις 25 Οκτωβρίου 1881 σε μεσοαστική οικογένεια. Ο πατέρας του ήταν ζωγράφος και καθηγητής ζωγραφικής, και έδωσε στον Πικάσο, ο οποίος είχε δείξει δείγματα του ταλέντου του από πολύ νωρίς, ακαδημαϊκή εκπαίδευση. Έπειτα από σύντομη διαμονή στην πόλη της Κορούνια, το 1895 η οικογένεια μεταφέρθηκε στη Βαρκελώνη της Καταλωνίας, όπου ο πατέρας του ανέλαβε θέση καθηγητή στη Σχολή Καλών Τεχνών La Lonja της Βαρκελώνης. Στην ίδια σχολή γράφτηκε κατόπιν εξετάσεων ο μόλις δεκατετράχρονος Πικάσο, και δύο χρόνια μετά, το 1897, συνέχισε τις σπουδές του στην

Ακαδημία Καλών Τεχνών San Fernando της Μαδρίτης. Ο Πικάσο αντιπαθούσε τα μαθήματα της σχολής και λάμβανε τη σημαντικότερη, κατά τον ίδιο, μόρφωση με τις συνεχείς επισκέψεις του στο μουσείο Prado, όπου μελετούσε και αντιπαρτίθετο με τους μεγάλους ζωγράφους – τον Γκόγια, τον Βελάσκεθ, τον Ζουρμπάραν, τον Ελ Γκρέκο.

Η σχέση του Πικάσο με τη Βαρκελώνη ήταν καθοριστικής σημασίας για εκείνον. Μια πόλη ιστορική και κοσμοπολίτικη, ταυτόχρονα όμως και αβάν-γκαρντ, με πολλά σημεία καλλιτεχνικής δραστηριότητας και πειραματισμών, με κυριότερο το καφέ Els Quatre Gats (Οι Τέσσερις Γάτοι), στο οποίο σύχναζαν οι περισσότεροι σημαντικοί καλλιτέχνες του modernismo, του καταλανικού μοντερνισμού, γνωστότεροι εκπρόσωποι του οποίου ήταν ο Χουάν Μιρό, ο Αντόνι Γκαουντί

Ο Πικάσο με την πρώτη του σύζυγο, χορεύτρια Όλγα Χοχλόβα, το 1918.

και ο Σαλβατόρ Νταλί. Εκεί βρέθηκε να συχνάζει και ο νεαρός Πικάσο, συχνά ύστερα από περιπλανήσεις μαζί με τους φίλους του στις κακόφημες περιοχές της Βαρκελώνης, ερχόμενος έτσι σε επαφή για πρώτη φορά με τόσο ετερόκλητα στοιχεία.

Την άνοιξη του 1900 επισκέφθηκε για πρώτη φορά το Παρίσι, και το 1901 επέστρεψε για την πρώτη του προσωπική έκθεση στην γκαλερί του περίφημου εμπόρου τέχνης Αμπρουάζ Βολάρ, υποστηρικτή και συνεργάτη καλλιτεχνών όπως ο Ρενουάρ, ο Σεζάν, ο Βαν Γκογκ, ο Ματίς και ο Γκογκέν. Μέχρι αυτό το σημείο ο Πικάσο κινούνταν και πειραματιζόταν μέσα στα όρια της ακαδημαϊκής του μόρφωσης, με μοτίβα και θεματικές γνωστές από την ιστορία της τέχνης, όπως πορτρέτα, στιγμιότυπα από την καθημερινή και τη νυχτερινή ζωή ή νε-

κρές φύσεις. Το επαναστατικό και πρωτοπόρο πνεύμα του είναι εμφανές ακόμη και στα πρώιμα έργα του, η αρχή όμως της πλήρους απόσχισης του από τα παγιωμένα εικαστικά όρια της εποχής του άρχισε με την Μπλε Περίοδο (1901-1904), η οποία χαρακτηρίζεται από έντονες, ψυχρές μονοχρωμίες στους τόνους του μπλε και αποτυπώνει θέματα από το περιθώριο της ζωής, όπως πορτρέτα ζητιάνων.

Το 1904 εγκαταστάθηκε μόνιμα στο Παρίσι και εκεί άρχισε γι' αυτόν μια καλλιτεχνικά γόνιμη και παραγωγική περίοδος, η οποία χαρακτηριζόταν ταυτόχρονα και από μεγάλη οικονομική δυσπραγία. Ζούσε στην Μονμάρτη, σε ένα παλιό εργοστάσιο πιάνων, οι σκοτεινοί και κρύοι χώροι του οποίου είχαν χωριστεί σε 20 εργαστήρια στα οποία ζούσαν και εργάζονταν καλλιτέχνες, όπως οι ποιη-

Ο Φρανθίσκο Φράνκο με τον αρχηγό της Λεγεώνας Κόνδωρ και σχεδιαστή της επίθεσης στην Γκερνίκα, αντισημάρχο Βόλφραμ φον Ριχτχόφεν (1895-1945).

Αεροφωτογραφία της πόλης της Γκερνίκα μετά τον βομβαρδισμό. Στα δεξιά το εργοστάσιο ελαφρού οπλισμού και οι στρατώνες.

τές Γκιγιόμ Απολινιέρ και Μαξ Γιάκομπ ή ο ζωγράφος Αμεντέο Μοντιλιάνι. Το κτίριο, ιδίως τον χειμώνα, έτριζε ολόκληρο από τους ανέμους και το κρύο, θυμίζοντας στους ενοίκους του τα πλωτά πλυσταριά που υπήρχαν τότε στον Σηκουάνα, έτσι ώστε έδωσαν στην ιδιότυπη κολεκτίβα τους το όνομα αυτών των βαρκών, Le Bateau-Lavoir .

Εκεί άρχισε η Ροζ Περίοδος, με θέματα από το τσίρκο και τους καλλιτέχνες του. Η χρωματική παλέτα άνοιξε σε θερμότερους τόνους, αποτυπώνοντας τις ιδιότυπες ομάδες των περιφερόμενων θιάσων και τσίρκων, εικόνα γνώριμη στον Πικάσο από τα παιδικά χρόνια του στη Μάλαγα και ανανεωμένη επιπλέον από τις επισκέψεις του στο Τσίρκο Μεντράνο στο Παρίσι. Η θεματική αυτής της περιόδου ήταν πάλι το περιθώριο, οι άνθρωποι και οι καταστάσεις στα όρια του «φυσιολογικού», αλλά αυτή τη φορά

οι φιγούρες του απένεαν μια αίσθηση αυτονομίας, ανεξαρτησίας και αυτοπεποίθησης μέσα στον κόσμο που οι ίδιοι είχαν δημιουργήσει.

Το 1905 ο Πικάσο γνωρίστηκε με τη Γερτρούδη Στάιν, συλλέκτρια και σημαντική φυσιογνωμία της μοντέρνας τέχνης, η οποία το 1906 τον γνώρισε στον μεγαλύτερο κατά 12 χρόνια Ανρί Ματίς – μια γνωριμία που κατέληξε σε μια ευγενή και παραγωγική άμιλλα ανάμεσα στους δύο καλλιτέχνες, κατά πολλούς τους ηγέτες της μοντέρνας τέχνης, που κράτησε όλη τους την ζωή. Το έργο του Ματίς έδωσε το ερέθισμα στον Πικάσο να εξερευνησει πιο ρηξικέλευθους δρόμους στο δικό του έργο και, σε συνδυασμό με την ενασχόλησή του με το έργο του Σεζάν, την ιβηρική και την αφρικανική πλαστική τέχνη, ακολούθησε η Αφρικανική Περίοδος, μεταξύ 1906 και 1909, με σημαντικότερο έργο το εμβληματικό

Τα ερείπια της Γκερνίκα μετά τον βομβαρδισμό. Ο βομβαρδισμός της Γκερνίκα έχει φτάσει να συμβολίζει τη βαναυσότητα και την απανθρωπιά του πολέμου του Φράνκο στην Ισπανία.

Δεσποινίδες της Αβινιόν του 1906. Ένα έργο με ρισοκίνδυνο θέμα, τις πόρνες ενός οίκου ανοχής στην οδό Ντ' Αβινιό της Βαρκελώνης, στον οποίο σύχναζε ο Πικάσο όσο ζούσε στην εν λόγω πόλη, και εξαιρετικά έντονες και επιθετικές, σχεδόν πρωτόγονες, φόρμες, σοκαριστικές ακόμη και για τους καλλιτέχνες της αβάν-γκαρντ του Παρισιού.

Το έργο αυτό είναι για πολλούς προπομπός του κυβισμού, στον οποίο κατέληξε ο Πικάσο λίγο αργότερα μέσα από τη συνεργασία του με τον ζωγράφο και φίλο του Ζορζ Μπρακ και τους πειραματισμούς τους. Κατά τον ίδιο τον Πικάσο οι *Δεσποινίδες της Αβινιόν* ήταν ένας «πίνακας εξορκισμού», που δεν πυροδότησε απαραίτητα τον κυβισμό, αλλά διέλυσε τα μαθήματα του παρελθόντος. Κατ' αυτή την έννοια ήταν η πρώτη κίνηση διάλυσης των προηγούμενων σταθερών της τέχνης, η οποία οδήγησε στο νέο εικαστικό λεξιλόγιο που δημιούργησαν ο Πικάσο και ο Μπρακ με τον κυβισμό.

Ο κυβισμός, αυτή η δημιουργία των Πικάσο και Μπρακ, χωρίζεται σε δύο φάσεις, τον αναλυτικό (1908-1911) και τον συνθετικό κυβισμό (1912-1914). Ο αναλυτικός κυβισμός διαλύει την επιφάνεια του θέματος, και μαζί την έννοια της προοπτικής, φέρνοντας κάθε κομμάτι του όλου ταυτόχρονα σε μια καινούργια οπτική γωνία και σε μια κίνηση προς την αφαίρεση. Στη συνέχεια ο συνθετικός κυβισμός επέτρεψε την ανασύσταση των θεμάτων και τη δημιουργία νέων μέσα από διαφορετικά, πολλές φορές ανομοιογενή και «παράδοξα» υλικά και συχνά έντονο χρωματισμό. Μαζί με την εισαγωγή νέων τεχνικών, όπως το κολάζ και τα μικτά υλικά, στον κυβισμό βρίσκονται οι ρίζες πολλών, αν όχι όλων, των μεταγενέστερων κινημάτων και μορφών τέχνης. Οι *Δεσποινίδες της Αβινιόν* και ο κυβισμός έκαναν τον Πικάσο ηγετική

μορφή της αβάν-γκαρντ και, συνολικά, του μοντερνισμού.

Από το 1917 και μετά ακολουθούν η συνεργασία του Πικάσο με τα Ballets Russes του περίφημου ιμπρεσάριου Σεργκέι Ντιάγκιλεφ και η νεοκλασική του περίοδος (1920-1924), κατά την οποία επιστρέφει σε απεικονιστικές θεματικές, με πορτρέτα και φιγούρες που αντανakλούν την ενασχόλησή του με την τέχνη της Αναγέννησης, την οποία μελέτησε σε ταξίδια που έκανε μαζί με τον Ντιάγκιλεφ, τον Ζαν Κοκτό και άλλους στην Ιταλία το 1917. Από το 1925 και μετά συνεργάζεται με τους σουρεαλιστές συμμετέχοντας σε εκθέσεις τους, διατηρώντας όμως πάντα την καλλιτεχνική αυτονομία του. Τη δεκαετία του 1930 ολοκληρώνεται η πορεία που έχει ξεκινήσει χρόνια πριν – ο Πικάσο γίνεται ολοένα και πιο γνωστός, η ηγετική θέση του στον χώρο της τέχνης παγιώνεται, αποκτά σημαντικές συνεργασίες με εμπόρους τέχνης, κυρίως τους Πολ Ρόζεμπεργκ και Ντάνιελ-Χένρι Κανβέιλερ, που του αποφέρουν οικονομική ανεξαρτησία. Το 1932, με τις προσωπικές εκθέσεις του στην περίφημη γκαλερί Ζορζ Πετί στο Παρίσι και στο Μουσείο Τέχνης της Ζυρίχης, η φήμη του εξαπλώνεται ακόμη περισσότερο.

Είναι πλέον καταξιωμένος ως καλλιτέχνης τόσο στο Παρίσι, την παγκόσμια πρωτεύουσα της τέχνης, όσο και στην πατρίδα του, την Ισπανία. Σε ένδειξη αναγνώρισης η δημοκρατική κυβέρνηση της Ισπανίας του προσφέρει το 1936 τη θέση του διευθυντή του Μουσείου Πράντο – θέση που ο Πικάσο αποδέχεται με χαρά. Λίγους μήνες αργότερα, τον Ιανουάριο του 1937, Ισπανοί εκπρόσωποι του προτείνουν να λάβει μέρος ως μέλος της ισπανικής συμμετοχής στη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού. Δέχεται και αυτή την πρόταση και ξεκινά να ετοιμάζει το έργο

με το οποίο θα λάβει μέρος ως Ισπανός καλλιτέχνης και υποστηρικτής της δημοκρατικής κυβέρνησης της Ισπανίας στον αγώνα της ενάντια στους εθνικιστές του Φράνκο. Επί μήνες δουλεύει πάνω στα έργα για τη Διεθνή Έκθεση – μέχρι που διαβάζει στις εφημερίδες για τον βομβαρδισμό της μικρής ισπανικής πόλης Γκερνίκα.

Ο βομβαρδισμός της Γκερνίκα

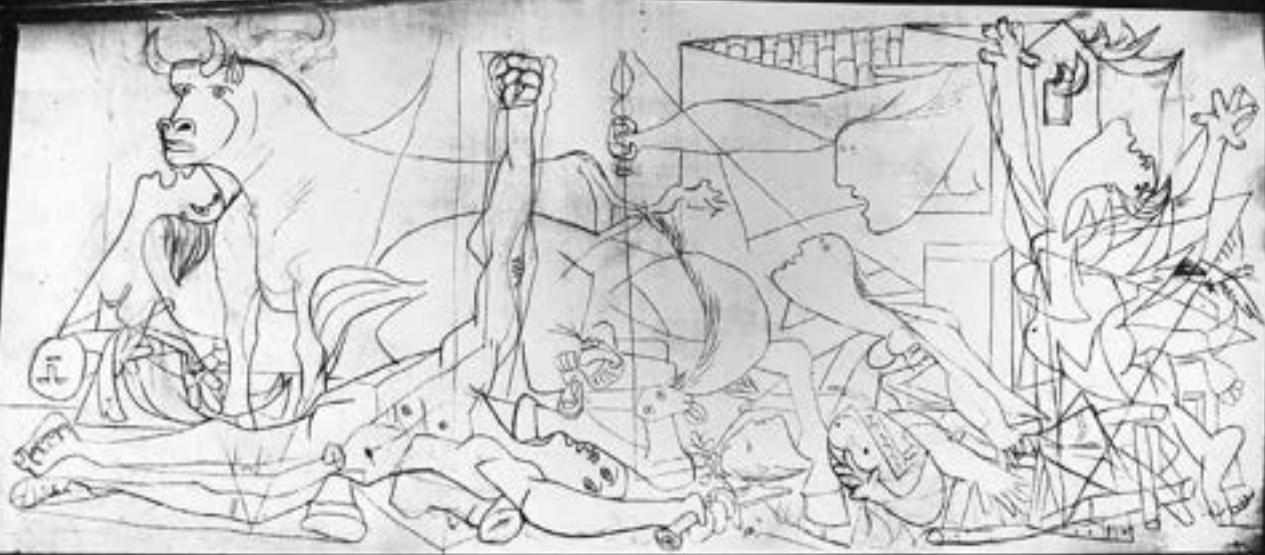
Τη Δευτέρα, 26 Απριλίου 1937, στις 4.30' μ.μ., ξεκίνησε ο βομβαρδισμός της βασκικής πόλης Γκερνίκα, στην περιοχή Βισκαΐα της βόρειας Ισπανίας. Επί τρεις ώρες και ένα τέταρτο γερμανικά αεροπλάνα της λεγεώνας Κόνδωρ, επίλεκτου σώματος της γερμανικής αεροπορίας που είχε σταλεί από τη Γερμανία για να στηρίξει τον στρατηγό Φράνκο, με τη συνδρομή της ιταλικής *Aviazione Legionaria*, βομβάρδιζαν την πόλη, με τα ελαφρύτερα μαχητικά αεροπλάνα να πυροβολούν όσους προσπαθούσαν να σωθούν τρέχοντας προς τους παρακείμενους λόφους. Στην επιχείρηση συμμετείχαν 24 βομβαρδιστικά αεροσκάφη, δύο Χένκελ He 51, ένα Ντορνιέ Do 17 και 18 Γιούνκερ Ju 52 από τη γερμανική πλευρά και τρία ιταλικά Σαβόγια-Μαρκέτι SM.79 *Sparviere*, τα οποία έριξαν περίπου 40 τόνους πυρομαχικών, συμπεριλαμβανομένων και εμπρηστικών πυρομαχικών, τα οποία δημιουργούσαν άμεσες εστίες φωτιάς. Ο βομβαρδισμός ήταν συνεχής, ανηλεής και στρατηγικός. Στο τέλος της επίθεσης η μικρή πόλη της Γκερνίκα, με τους 7.000 κατοίκους, είχε καταστραφεί σχεδόν ολοσχερώς, με ό,τι είχε απομείνει να διαλύεται μέσα στις φλόγες που έκαιγαν για τρεις μέρες και τους νεκρούς να φτάνουν τους 1.654 και οι τραυματίες τους 889.

Ο βομβαρδισμός της Γκερνίκα δεν ήταν ο πρώτος βομβαρδισμός πόλης στο

πλαίσιο του Ισπανικού Εμφυλίου – είχαν προηγηθεί βομβαρδισμοί στο Μπιλμπάο τον Σεπτέμβριο του 1936 και στη Μαδρίτη τον Νοέμβριο του ίδιου έτους. Η Γκερνίκα όμως δεν αποτελούσε άμεσο στρατιωτικό στόχο. Για την ακρίβεια, η μόνη στρατιωτική αξία που είχε ήταν κυρίως το εργοστάσιο ελαφρού οπλισμού *Astragal-Unceta*, καθώς και δύο στρατώνες στις παρυφές της πόλης – τα οποία παρέμειναν άθικτα μετά τον βομβαρδισμό.

Η επίθεση ήταν πρωτοφανής στην έκτασή της αλλά και στον στόχο της, ο οποίος ήταν ο άμαχος πληθυσμός μιας πόλης με συμβολική σημασία για τους Βάσκους. Ήδη από τον Μεσαίωνα στην Γκερνίκα είχε αναπτυχθεί μια πρώτη δημοκρατική δομή, σύμφωνα με την οποία οι αξιωματούχοι της πόλης και των γύρω περιοχών συζητούσαν κάτω από μια βελανιδιά τα τρέχοντα ζητήματά τους. Με την πάροδο των αιώνων η βελανιδιά έγινε σύμβολο, το Δέντρο της Γκερνίκα, κάτω από οποίο συνεχίζονταν τα συμβούλια και στη σκιά του ορκιζόταν ο εκάστοτε βασιλιάς τη διαφύλαξη και τον σεβασμό του έναντι των, θεσμοθετημένων πλέον, ελευθεριών της Βισκαΐας, λαμβάνοντας αντίστοιχο όρκο υποστήριξης.

Εξίσου πρωτοφανής ήταν και η λογική πίσω από τον σχεδιασμό της επίθεσης από τον Βόλφραμ φον Ρίχτχοφεν, προσωπάρχη του αρχηγού της λεγεώνας Κόνδωρ, στρατηγού Χούγκο Σπέρλε, πάνω στη γραμμή του Χέρμαν Γκέρινγκ, αρχηγού της γερμανικής Λουφτβάφε, ο οποίος ήθελε να αποδείξει έμπρακτα στον Χίτλερ τη δυναμική και τη στρατηγική σημασία του νεοσύστατου σώματος (είχε ιδρυθεί μόλις το 1933) και να αναπτύξει νέες τεχνικές, μεταξύ άλλων και του στρατηγικού βομβαρδισμού. Ο βομβαρδισμός της Γκερνίκα ήταν το πεδίο πειραματισμού αυτών των νέων σχεδι-

Η Γκερνίκα σε αρχικό στάδιο.

ασμών, με άμεση εφαρμογή ελάχιστα χρόνια μετά στον βομβαρδισμό της Βαρσοβίας το 1939 ή του Λονδίνου το 1940.

Την είδηση του βομβαρδισμού μετέφεραν αμέσως οι ανταποκριτές των ξένων μέσων Νόελ Μονκ, της εφημερίδας *Daily Express*, Τζορτζ Στιρ, των *Times*, Κρίστοφερ Χολμ, του πρακτορείου Reuters, και Μάθιου Κόρμαν, της γαλλικής *Ce Soir*, οι οποίοι βρίσκονταν στο κοντινό Μπιλμπάο για να καλύψουν τις εξελίξεις στο βόρειο μέτωπο του εμφύλιου πολέμου. Ως αυτόπτες μάρτυρες της καταστροφής που άφησε πίσω του ο βομβαρδισμός, και μιλώντας με τους επιζήσαντες, οι ξένοι ανταποκριτές ήταν σε θέση να καταρρίψουν τα ψέμματα του Φράνκο, ο οποίος δήλωσε αμέσως ότι ουδέποτε συνέβη ο βομβαρδισμός και ότι η Γκερνίκα είχε καεί από τους Κόκκινους (Δημοκρατικούς). Έχοντας δει οι ίδιοι την πόλη κατεστραμμένη να φλέγε-

ται και τους νεκρούς να στοιβάζονται, ήταν σε θέση να μεταφέρουν γλαφυρά το συμβάν και τις επιπτώσεις του, κάτι που έκανε με ιδιαίτερη επιτυχία ο Τζορτζ Στιρ με τις ανταποκρίσεις του στους *Times* του Λονδίνου και της Νέας Υόρκης. Η άμεση κάλυψη των ξένων ανταποκριτών έπαιξε σημαντικό ρόλο στη μεγάλη αίσθηση που έκανε η είδηση του βομβαρδισμού της Γκερνίκα.

Η κοινή γνώμη ήταν σοκαρισμένη από την έκτασή του, αλλά και τη στυγνότητα που αποκάλυπτε η σχεδιασμένη επίθεση ενάντια σε άμαχο πληθυσμό και, σε συμβολικό επίπεδο, στους δημοκρατικούς θεσμούς.

Το έργο

Η είδηση του βομβαρδισμού της Γκερνίκα βρήκε τον Πικάσο εν μέσω της προετοιμασίας του για τη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού. Αμέσως εγκατέλειψε τα αρχι-

Ο πίνακας της *Γκερνίκα* στο ατελιέ Πικάσο στο Παρίσι.

κά του σχέδια, έναν πίνακα με γυμνό μοντέλο, και άρχισε να επεξεργάζεται τον νέο του πίνακα – ακόμα δεν είχε μορφή, μόνο το θέμα. Την Πρωτομαγιά του 1937 ξεκίνησε τα προκαταρκτικά του σχέδια και παρήγγειλε έναν καμβά ύψους 3,49 και μήκους 7,76 μέτρων, τόσο μεγάλο που έφτανε μέχρι την οροφή του νέου εργαστηρίου του στη rue des Grands Augustins 7. Μέσα σε λίγες μέρες τα σχέδια έφτασαν τα 50 και στις 11 Μαΐου ο Πικάσο άρχισε να μεταφέρει τη βασική σύνθεση. Ο πίνακας εξελισσόταν πλέον πάνω στον καμβά, και μέσα στη ροή της δημιουργίας του έργου τα στοιχεία, τα μοτίβα και οι φιγούρες μετακινούνταν, διορθώνονταν ή και διαγράφονταν εντελώς, όπως μια γροθιά υψωμένη, σήμα των Δημοκρατικών, που είχε τοποθετηθεί αρχικά στο κέντρο της σύνθεσης, στοιχείο το οποίο ο Πικάσο επέλεξε τελικά να εγκαταλείψει.

Τα στάδια της δημιουργικής εξέλιξης του πίνακα καταγράφονταν φωτογραφικά από την τότε σύντροφο του ζωγράφου, τη φωτογράφο Ντόρα Μάαρ. Ο Πικάσο δημιούργησε γύρω από τον πίνακα έναν πυρήνα καλλιτεχνικής ανταλλαγής και δημιουργίας, προσκαλώντας φίλους του όπως ο Πολ Ελυάρ, ο Αντρέ Μπρετόν, ο Μαξ Έρνστ, ο Αλμπέρτο Τζιακομέτι, ο Λε Κορμπυζιέ και ο Χένρι Μουρ, να τον επισκέπτονται ενόσω δούλευε. Εργαζόταν με πλήρη αφοσίωση και ιλιγγιώδη ταχύτητα και ολοκλήρωσε το μεγάλο αυτό έργο μέσα σε 25 μόλις μέρες, στις 4 Ιουνίου 1937.

Το τελικό αποτέλεσμα ήταν ένας τεράστιος καμβάς στους τόνους του μαύρου, του λευκού και του γκρι.

Η βουβή μονοχρωμία του έργου έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ένταση της σύνθεσης από παραμορφωμένα ζώα και ανθρώπους που κραυγάζουν και συ-

σπώνται, εντείνοντας έτσι ακόμη περισσότερο το βάρος του θέματος και την τραγωδία του. Η δομή του πίνακα είναι τριγωνική ή πυραμιδική, ένας τύπος σύνθεσης που χρησιμοποιείται ιδίως σε κλασικές απεικονίσεις μεγάλων μαχών και ηρωικών αλληγοριών, όπως ο διάσημος πίνακας *Η Ελευθερία οδηγεί τον λαό* (1830) του Ευγένιου Ντελακρουά, μόνο που στην *Γκερνίκα* απεικονίζεται ο πόνος και ο τρόμος του θανάτου και όχι ο μεγαλοπρεπής ηρωισμός της μάχης.

Η τριγωνική δομή ξεκινά από το σημείο της λάμπας και εκτείνεται προς τις 6 ανθρώπινες φιγούρες και αυτές των 3 ζώων, του ταύρου, του αλόγου και του πουλιού, που φαίνεται αννά. Η ίδια η λάμπα, ένα φωτεινό σημείο που μοιάζει να πετά φλόγες, αποτελεί πιθανότατα παιχνίδι με τις ισπανικές λέξεις *bomba* (βόμβα) και *bombilla* (γλόμπος), ταυτόχρονα όμως και μια αναφορά στην τεχνολογία και στη μηχανική, που έφεραν το φως στις πόλεις και στους ανθρώπους, αλλά και τον θάνατο και τη φρίκη από τους αιθέρες. Οι ανθρώπινες φιγούρες δημιουργούν μεταξύ τους ένα συνονθύλευμα πόνου και απόλυτης απόγνωσης – μια γυναίκα κρατά το νεκρό παιδί της, ένας πολεμιστής κείται νεκρός, με το σπαθί του σπασμένο, μια φλεγόμενη φιγούρα υψώνει τα χέρια προς τον ουρανό, ενώ δύο φιγούρες κοιτούν σαστισμένες το χάος της καταστροφής.

Μέσα στους ανθρώπους και οι φιγούρες των ζώων. Το άλογο, κατά την Ντόρα Μάαρ, είναι για τον Πικάσο η προσωποποίηση του πόνου και του θανάτου, ταυτόχρονα όμως και αναφορά στα άλογα της Αποκάλυψης. Εξίσου πολυεπίπεδο συμβολισμό έχει και ο ταύρος, σύμβολο το οποίο εμφανίζεται στο έργο του Πικάσο ήδη από το 1928, ο ταύρος των ισπανικών ταυρομαχιών και σύμβολο της εμπόλεμης πατρίδας του, μαζί όμως

και ο μυθικός Μινώταυρος, σύμβολο τρομακτικής δύναμης που απαιτεί τη θυσία, αλλά και το ίδιο το ζώο, δυνατό και μεγαλειώδες, αλλά και άκρως επικίνδυνο.

Η *Γκερνίκα* αποτυπώνει την τραγωδία της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής του βομβαρδισμού της Γκερνίκα και ταυτόχρονα την υπερβαίνει, καταγράφοντας σε συμβολική αναπαράσταση τη μανιώδη, χαοτική και παράλογη ορμή που ωθεί την ανθρωπότητα ξανά και ξανά στην τραγωδία της αυτοεξόντωσής της και των καταστροφικών συνεπειών της. Η καταγραφή της σκοτεινής και μυστήριας αυτής δύναμης μέσα στα σύμβολα και στις σκηνές του καμβά της *Γκερνίκα* είναι ένα από τα βασικά στοιχεία που έδωσαν στον πίνακα αυτό την εμβληματική θέση που κατέχει μέχρι και σήμερα.

Η Διεθνής Έκθεση του Παρισιού του 1937

Η *Γκερνίκα* παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στο περίπτερο της Ισπανίας κατά τη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού του 1937. Ήταν η τελευταία Διεθνής Έκθεση πριν από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, και οι συσσωρευμένες πολιτικές εντάσεις της εποχής καταγράφηκαν στον χάρτη της. Τα περίπτερα της ναζιστικής Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης τοποθετήθηκαν από τους διοργανωτές της Διεθνούς Έκθεσης αντικριστά, με τους γιγαντιαίους όγκους των κτιρίων τους να αντιπαράθενται συμβολικά, αντικατοπτρίζοντας την κυριολεκτική ιδεολογική τους αντιπαράθεση, που ήδη μαινόταν και έμελλε να κορυφωθεί με τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Δίπλα στο θηριώδες κτίριο της Γερμανίας (και μόλις λίγους μήνες μετά τον βομβαρδισμό της Γκερνίκα) τοποθετήθηκε το λιτό περίπτερο της Ισπανίας – κοντά στην είσοδο βρισκόταν η *Γκερνίκα* του Πικάσο και ακριβώς απέ-

Ο Πάμπλο Πικάσο δουλεύοντας στην *Γκερνίκα*.

ναντι ένα πορτρέτο του Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα, ο οποίος είχε δολοφονηθεί στη Γρανάδα από τους εθνικιστές του Φράνκο λίγους μήνες νωρίτερα, τον Αύγουστο του 1936. Την *Γκερνίκα* συνόδευε ένα ποίημα του Γάλλου ποιητή και υποστηρικτή των Ισπανών δημοκρατικών Πολ Ελυάρ με τον τίτλο «La victoire de Guernica» («Η νίκη της Γκερνίκα»). Μαζί παρουσιάστηκαν έργα σημαντικών Ισπανών καλλιτεχνών, όπως ο Μιρό ή ο Μπουνιουέλ, με την ταινία του *España* 1936, με θέμα τον Ισπανικό Εμφύλιο.

Αρχικά η *Γκερνίκα* έτυχε ουδέτερης έως και αρνητικής αντιμετώπισης. Για πολλούς το έργο ήταν υπερβολικά αφηρημένο και μοντερνιστικό, ο γαλλικός Τύπος σε μεγάλο βαθμό το αγνόησε, ενώ οι ίδιοι οι διοργανωτές της ισπανικής

συμμετοχής ήταν σκεπτικοί απέναντι σε αυτό, φοβούμενοι ότι θα ήταν δυσνόητο για το ευρύ κοινό και επιθυμώντας ένα πιο ξεκάθαρα πολιτικό έργο από τον Πικάσο. Η πορεία της *Γκερνίκα* προς το εμβληματικό έργο που γνωρίζουμε σήμερα ξεκίνησε μετά το τέλος της Διεθνούς Έκθεσης του Παρισιού τον Νοέμβριο του 1937, μέσα από τις περιοδείες που οργανώθηκαν προς υποστήριξη της δημοκρατικής κυβέρνησης και, μετά τη νίκη του Φράνκο το 1939, για τους Ισπανούς πρόσφυγες του εμφύλιου πολέμου.

Οι πρώτες στάσεις της *Γκερνίκα* έγιναν στο Όσλο, στην Κοπεγχάγη, στη Στοκχόλμη, στο Γκέτεμποργκ και στη συνέχεια στο Λονδίνο – όπου έφτασε στις 30 Σεπτεμβρίου 1938, την ημέρα της υπογραφής της Συμφωνίας του Μονάχου, κατά

Ο Πικάσο μπροστά στην *Γκερνίκα*.

μία έννοια της εκκίνησης της αντίστροφης μέτρησης προς τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Το 1939 παρουσιάστηκε στο Μουσείο Τέχνης του Σαν Φρανσίσκο και στα τέλη του έτους (και στις αρχές πλέον του πολέμου), ήταν μέρος της πρώτης μεγάλης αναδρομικής έκθεσης του Πικάσο στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης. Ακολούθησαν παρουσιάσεις της σε διάφορες πόλεις των ΗΠΑ και, μεταξύ 1953 και 1956, στη Βραζιλία, στο Μιλάνο και σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις. Από το 1956 η *Γκερνίκα* ήταν πλέον σε μόνιμη έκθεση στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης, στο οποίο εμπιστεύθηκε το έργο ο Πικάσο.

Ο ίδιος ο Φράνκο προσπάθησε στα τέλη της δεκαετίας του 1960 να επαναπατρίσει το έργο, το οποίο, με τη μόνιμη

έκθεσή του στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης, την παρουσία του σε περιοδικές εκθέσεις και την εμπειρία του πολέμου, που καθιστούσε τον πίνακα σχεδόν προφητικό και σίγουρα συμβολικό, είχε γίνει πλέον από τα πιο διάσημα έργα του κόσμου. Ο Πικάσο αρνήθηκε την επιστροφή τη; *Γκερνίκα* στην Ισπανία όσο ζούσε ο Φράνκο και έθεσε ως όρο γι' αυτό την επάνοδο της δημοκρατίας στη χώρα.

Ο Πικάσο δεν πρόλαβε να δει την *Γκερνίκα* στην πατρίδα του – πέθανε το 1973 στη Νότια Γαλλία, σε ηλικία 91 ετών, ενώ ο Φράνκο πέθανε δύο χρόνια αργότερα και η δημοκρατία επανήλθε επίσημα με το ισπανικό σύνταγμα του 1978. Η *Γκερνίκα* επέστρεψε στην Ισπανία το 1981, αρχικά στο Κασόν ντελ Μπουέν Ρετίρο, παράρτημα του Μουσείου Πράντο, και από το 1992 σε μόνιμη έκθεση στο Εθνικό Μουσείο Τέχνης Βασίλισσα Σοφία της Μαδρίτης, έπειτα από μακρά πορεία που τη μετέτρεψε σε ένα από τα πλέον αναγνωρίσιμα έργα παγκοσμίως.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Manuel Borja-Villel, *The Travels of Guernica*, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, 2019.
- Xavier Irujo, *Gernika, 1937 – The Market Day Massacre*, University of Nevada Press, 2015.
- Tetsuo Maeda, *The conception of strategic bombing – Guernica, Chongqing, Hiroshima*, ΒΙΚΟΗ Publ., 2015.
- Steven A. Nash, *Picasso and the War Years, 1937-1945*, Thames & Hudson, 1998.
- John Richardson, *A Life of Picasso IV – The Minotaur Years 1933-1943*, Alfred A. Knopf, 2021.
- George Steer, «The Tragedy of Guernica», *The Times*, Λονδίνο, 28.4.1937.

Η Άννα Χουλιανρά είναι ιστορικός τέχνης.

4 ΣΤΡΩΜΑΤΙΚΟΣ
διάτρητος σωλήνας
αποστράγγισης υπεδάφους με
ενσωματωμένο γεωύφασμα
για **περιμετρική αποστράγγιση**
κτιρίων, τοιχία αντιστήριξης,
φυτεμένα δώματα & κήπους

GEODRAIN PLUS

SN4 | SN8

ΤΥΠΟΙ ΔΙΑΤΡΗΣΗΣ DIN 4262-1

220°

Μερική διάτρηση
β=60° | γ=220°

ΣΥΣΚΕΥΑΣΙΑ

Μπίρα
6m

ΕΞΩΤ. ΔΙΑΜΕΤΡΟΙ

OD110 - OD200

360°

Ολική διάτρηση
β=60° | γ=360°

Κουλούρα
50m/25m

OD63 - OD200

Άμεση παράδοση
σε όλη την Ελλάδα

Ο στρατός του Σούζνταλ επιτίθεται στο Νόβγκοροντ και χτυπά την εικόνα της Παναγίας με βέλη (λεπτομέρεια), φορητή εικόνα με τη μάχη του Νόβγκοροντ και του Σούζνταλ, 1475 (Μόσχα, Πινακοθήκη Τρετιακόφ).

Ο ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΡΩΣ ΣΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΟΥ ΝΕΣΤΟΡΑ Το Βυζάντιο ως ιδεότοπος στην πρώιμη ρωσική κουλτούρα

ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΥ

Το Χρονικό του Νέστορα αποτελεί μία από τις παλαιότερες γραπτές πηγές του ρωσικού Μεσαίωνα και θεμελιώδες κείμενο για την ιστορική αυτοσυνείδηση των Ανατολικών Σλάβων. Το παρόν άρθρο επιχειρεί, με τη βοήθεια σύγχρονων φιλολογικών και ιστοριογραφικών μελετών, να προσδιορίσει την ιδιαίτερη θέση του Βυζαντίου ως πολιτι-

κής, γεωγραφικής και πολιτισμικής ενότητας στον ρωσικό πολιτισμικό κώδικα του Μεσαίωνα. Παράλληλα επιχειρεί να φωτίσει ζητήματα συλλογικού αυτοπροσδιορισμού, φάσεις της ιστορικής ανάπτυξης, ιδεολογικές συνδηλώσεις, όπως μεταφέρονται με τη μορφή της μυθοπλασίας, της επικής διήγησης και άλλων αφηγηματικών τεχνικών.

Η ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ περιγραφή και καταγραφή των πάσης φύσεως πολιτιστικών, θρησκευτικών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων και επαφών μεταξύ του Βυζαντίου (άρα, εμμέσως, και του προχριστιανικού ελληνορωμαϊκού πολιτισμού) και των Ρως του Κιέβου ως εθνο-πολιτιστικής «κοιτίδας» των μετέπειτα ανατολικών σλαβικών εθνών (Ουκρανία - Λευκορωσία - Ουκρανία) υπερβαίνει κατά πολύ τους στόχους του παρόντος άρθρου. Ωστόσο, με όρους περισσότερο «συλλογικής μνήμης» και εθνικής αυτογνωσίας, στρέφουμε την προσοχή μας σε ένα από τα παλαιότερα σωθέντα μνημεία του ρωσικού γραπτού λόγου του πρώιμου Μεσαίωνα, αναφερόμενο συχνά στην ελληνική ιστοριογραφία ως *Το Πρώτο Χρονικό* ή *Χρονικό του Νέστορα* (στα ρωσικά *Χρονικό των περασμένων εποχών*), γραμμένο στην τελική μορφή του κατά τη δεύτερη δεκαετία του 12ου αιώνα από τον μοναχό Νέστορα στη Λάβρα των Σπηλαίων του Κιέβου. Το εν λόγω κείμενο θέτει τις βάσεις για την κατανόηση του ιστορικού γίνεσθαι, την οριοθέτηση των πολιτικών, πολιτισμικών και θρησκευτικών συνόρων των γειτονικών εθνών της θέσης των Ρως/Ρώσων στον κόσμο. Οφείλουμε να το-

νίσουμε ότι το *Χειρόγραφο του Νέστορα* δεν θα πρέπει να εκληφθεί από τον σύγχρονο αναγνώστη ως ιστορικό κείμενο, ήτοι μία ιστοριογραφική μελέτη που πληροί σύγχρονα επιστημονικά κριτήρια. Βιβλικά μοτίβα, τοπικοί μύθοι, στοιχεία επικής αφήγησης για τα πολεμικά επιτεύγματα και την εφευρετικότητα των πριγκίπων (κνιάζ) και της συνο-

Ο μέγας πρίγκιπας του Κιέβου Μοτισλάβ Α΄ Βλαντιμίροβιτς (1076-1132).

δείας τους (ντρουζίνα), η προφορική και η φολκλορική παράδοση συνδυάζονται με ιστοριογραφικά στοιχεία για την ανάπτυξη του κράτους των Ρως και την αλληλεπίδρασή τους με άλλους λαούς. Άλλωστε, ακολουθώντας την κοινή μεσαιωνική ιστοριογραφική παράδοση, ο Νέστωρ απλώς κωδικοποίησε, συνένωσε και συνέταξε σε ενιαία μορφή προϋπάρχοντα χειρόγραφα από βυζαντινές και παλαιорωσικές πηγές, δεν θεωρείται συγγραφέας του με τη σύγχρονη, αυτόνομα δημιουργική έννοια του όρου. Εξ ου και το κείμενό του λαμβάνει πολύ περισσότερο τον χαρακτήρα μνημείου της πολιτιστικής ατμόσφαιρας της εποχής και δείκτη των μορφών συλλογικής

αυτοαναγνώρισης παρά της προσωπικής έρευνας.

Σκιαγραφώντας μάλιστα το ευρύτερο ιστορικό περίγραμμα κατά τη στιγμή συγγραφής του *Χρονικού* ιδιαίτερη σημασία αποκτούν δύο γεγονότα: α) το ενιαίο κράτος των Ρους, με κέντρο το Κίεβο, αρχίζει να διασπάται σε επιμέρους φεουδαρχικά κρατίδια, διαδικασία που ολοκληρώνεται με τον θάνατο του πρίγκιπα Μστισλάβ το 1132 μ.Χ. Όπως σημειώνει ο φιλόλογος και ιστορικός του ρωσικού πολιτισμού Ντ. Σ. Λιχτσιόβ, το *Χρονικό* εμφανίζεται σε μια εποχή που χάνεται η πολιτική ενότητα του Κράτους του Κιέβου, ωστόσο η αίσθηση ενότητας των Ρους παραμένει ισχυρή στο συλλο-

Σύμφωνα με το *Χρονικό*, ο Ολέγκ προσάρτησε ρόδες στα πλοία του στόλου του και με ανοιχτά τα πανιά εφόρμησε στα τείχη της Βασιλεύουσας. Εικόνα από χειρόγραφο του 15ου αιώνα (Αγία Πετρούπολη, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών).

Οι Ρως πολιορκούν την Κωνσταντινούπολη, *Χρονικό του Νέστορα*, (Αγία Πετρούπολη, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών). ΔΕΞΙΑ: Σελίδα από το *Χρονικό του Νέστορα* με απεικόνιση της εκστρατείας του Ολέγκ κατά της Κωνσταντινούπολης (907), (Αγία Πετρούπολη, Ρωσική Ακαδημία Επιστημών).

γικό υποσυνείδητο β) το Βυζάντιο διατηρεί το κύρος της μοναδικής ορθόδοξης αυτοκρατορίας στη συνείδηση των ορθόδοξων πληθυσμών, παρά τις διαδοχικές ήττες από τους Σελτζούκους. Αυτές οι δύο παράμετροι καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την πρόσληψη του ιστορικού χρόνου και βρίσκουν ποικιλοτρόπως έκφραση στο κείμενο του χρονικού. Η έκφραση άλλωστε «Περασμένοι καιροί» παραπέμπει τόσο στις απαρχές της εθνογένεσης των Ρως όσο και στην απώλεια της ενιαίας κρατικής τους οντότητας.

Οι Βυζαντινοί «τσάροι» στην παλαιорωσική ιστορική κοσμολογία

Η βυζαντινή παράμετρος αποτελεί στατικό στοιχείο του κειμένου και ο

προσανατολισμός προς την αυτοκρατορία εκφράζεται τόσο μέσω συγκεκριμένων επεισοδίων, όσο και με σημειολογικές αναφορές οι οποίες, κατά τη γνώμη μας, χρήζουν ιδιαίτερης επισήμανσης.

Κατ' αρχάς, η περίοδος βασιλείας των βυζαντινών αυτοκρατόρων χρησιμοποιείται, παράλληλα με τη χρήση του παλαιοσλαβικού ημερολογίου, ως βασικός χρονολογικός δείκτης. Η περιγραφή δηλαδή κάθε ιστορικού επεισοδίου ξεκινά με τη χρονολογία και την επισήμανση του αυτοκράτορα που τύχαινε να βασιλεύει τη δεδομένη περίοδο. Οφείλουμε να τονίσουμε ότι αναφορικά με τον Βυζαντινό αυτοκράτορα (και μόνο) χρησιμοποιείται ο όρος τσάρος, ο οποίος υιοθετείται επισήμως από τους Ρώσους ηγεμόνες μόλις στα τέλη του 16ου αιώνα, υπό ιστορι-

Απεικόνιση της εκστρατείας του Βλαδίμηρου κατά των Πετσενέγων σε μικρογραφία του 16ου αιώνα.

κο-πολιτικές συνθήκες που κατέστησαν εφικτές τις αυτοκρατορικές βλέψεις της Μόσχας. Ο όρος τσάρος (τσαρ) μάλιστα χρησιμοποιείται κατ' αναλογία και σε αντίστιξη, όπως σημειώνει ο φιλόλογος και ιστορικός του ρωσικού πολιτισμού Μπ. Α. Ουσπένσκι, με τον όρο βασιλεύς, εμφανίζεται δηλαδή ως τίτλος των βιβλικών ηγεμόνων της Ιουδαίας, ενώ φέρει ιδιαίτερη θρησκευτική-κοσμολογική χροιά, καθώς στη σλαβική απόδοση της Βίβλου ο Κύριος φέρει τον τίτλο «τσάρος (όπως στα ελληνικά βασιλεύς) των Ουρανών» (τσαρ νιμπέσνι). Ο τίτλος τσάρος, επομένως, αποκτά, εκτός από πολιτικό περιεχόμενο, και βαθύτατα θρησκευτικές-μεσσιανικές συνδηλώσεις, ενώ η σημειολογική του συσχέτιση με τον τίτλο του Ρωμαίου καίσαρα επιτρέ-

πει μια σειρά από νοηματικές αλληλουχίες που βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στο πλαίσιο της ανάπτυξης της ιδέας «Μόσχα-Τρίτη Ρώμη» επί Ιβάν του Τρομερού. Αναφέρουμε και το πρόγραμμα εκδυτικισμού του Μεγάλου Πέτρου, ο οποίος εγκαταλείπει τον όρο τσάρος για να υιοθετήσει τον τίτλο του αυτοκράτορα (ιμπεράτορ), με σαφή προσανατολισμό προς την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Παρατηρείται η εξής παραδοξότητα: και οι δύο όροι (τσαρ, ιμπεράτορ) σχετίζονται με τη ρωμαϊκή παράδοση, έχουν τυπικά την ίδια σημασία (επικεφαλής αυτοκρατορίας), διατηρούν ωστόσο, στο πλαίσιο του ρωσικού γλωσσικού και πολιτισμικού κώδικα, διακριτές ιδεολογικές συνδηλώσεις.

Η πρώτη μάλιστα επαφή της «γης των

Ο μέγας πρίγκιπας του Κιέβου Βλαδίσμηρος επιλέγει τον χριστιανισμό ως θρησκεία, έργο του Ιβάν Έγκινκ, 1822 (Αγία Πετρούπολη, Μουσείο Ιστορίας της Θρησκείας).

Ρους»¹ με την ανατολική (ελληνική) χριστιανοσύνη περιγράφεται με αμιγώς κοσμολογικούς-βιβλικούς όρους, συνθήκη που δεν θα πρέπει να εκπλήσσει, δεδομένης της ειδικής θέσης που καταλάμβανε η Αγία Γραφή στην πνευματική ζωή του Μεσαίωνα και του κύρους που παρέχει η σύνδεση της μοίρας ενός λαού με τη βιβλική κοσμολογία. Ο Νέστωρ διηγείται, δήθεν, το ταξίδι του Αποστόλου Ανδρέα από την ελληνική αποικία της Χερσώνας (τα ερείπια της οποίας διασώζονται μέχρι και σήμερα στη Σεβαστούπολη, αποτελώντας ένα από τα σημαντικότερα διασωθέντα μνημεία του ελληνισμού της Κριμαίας) κατά μήκος του Δνεπίερου. Βλέποντας από τις όχθες του ποταμού τους λόφους του Κιέβου, προφητεύει στους μαθητές του ότι στις

παρυφές του θα χτιστεί μια ένδοξη, θεοσεβούμενη πολιτεία και αναρριχάται στην κορυφή για να τοποθετήσει έναν μεγαλόπρεπο σταυρό, ως προοικονομία της αποδοχής του χριστιανισμού και της μετατροπής του Κιέβου στο σημαντικότερο κέντρο της Ορθοδοξίας στην Ανατολική Ευρώπη, τουλάχιστον μέχρι την αυτονόμηση της Μητρόπολης της Μόσχας από την Κωνσταντινούπολη και τη χειροτόνηση του Θεοδόσιου ως μητροπολίτη της Μόσχας και Πασών των Ρωσιών το 1461 μ.Χ. Το ταξίδι του συνεχίζεται μέχρι το Βελίκι Νόβγκοροντ και «η χώρα των Βαράγγων, απ' όπου κατάγονται οι ιδρυτές της δυναστείας των Ρουρικιδών και του μεσαιωνικού βασιλείου των Ρως. Σε αυτό το σημείο, εκτός από το στοιχείο της «βιβλικής προϊστορίας»,

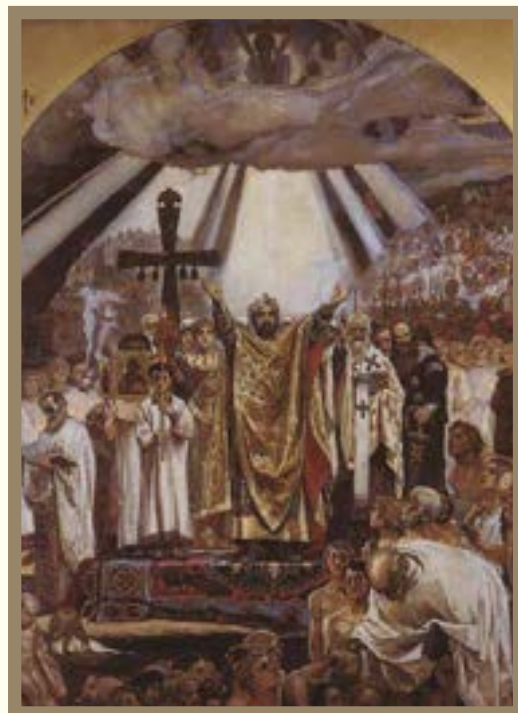
τραβάει την προσοχή και ένα ακόμη στοιχείο: ο γεωγραφικός άξονας Βαλτική-Δνείπερος-Μαύρη Θάλασσα, ζωτικής σημασίας για την ίδρυση και τη μετέπειτα άνθηση του κράτους των Ρως χάρη στον έλεγχο που πρόσφερε στην κυριότερη εμπορική αρτηρία ανάμεσα στη βορειοανατολική Ευρώπη και στη λεκάνη της Μεσογείου, αποκτά θεολογική και κοσμογονική υπόσταση. Η αντίστροφη κίνηση μάλιστα, από τον Βορρά προς τον Νότο, σε μεταγενέστερες φάσεις της ρωσικής ιστορίας συνδυάζεται με συμβολικές νότες και αφηγήματα περί «επιστροφής στις ρίζες». Καθόλου τυχαία ο Μεγάλος Πέτρος, εισάγοντας την παράδοση των τιμητικών μεταλλίων κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα, καθιέρωσε το παράσημο του Αγίου Ανδρέα κατά τη δεύτερη εκστρατεία στη Θάλασσα του Αζόφ (1698).

Ως έναρξη της βασιλείας του Μιχαήλ Γ΄ εσφαλμένα αναγράφεται το έτος 842, αντί του 852, που θεωρείται το έτος κατά το οποίο η επικράτεια των Ρως «αρχίζει να αποκαλείται ρούσικη γη». Ο Νέστωρ λαμβάνει υπόψη την πρώτη καταγραφή των Ρως στο *Χρονικόν Σύντομον* του Γεώργιου Αμαρτωλού και η είσοδος στη βυζαντινή ιστοριογραφία εκλαμβάνεται ως στιγμή «εθνογένεσης» (με σύγχρονους όρους) και εισόδου στην παγκόσμια ιστορία. Ωστόσο τα κείμενα-μνημεία ενός πολιτισμού, όπως θεωρείται το *Χρονικό του Νέστορα*, υπόκεινται σε ποικίλες αναγνώσεις και αποκτούν, ανάλογα με την οπτική ανάγνωσης, διαφορετική σημειολογική φόρτιση. Έτσι, η ιστοριογραφική ερμηνεία συνδυάζεται με τη βιβλική αναφορά για τη βασιλεία του Αρχάγγελου Μιχαήλ στο Βιβλίο του Δανιήλ και τις εσχατολογικές διαστάσεις της: «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀναστήσεται Μιχαὴλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας [...] καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, θλίψεις οἷα οὐ γέγονεν ἀφ' οὗ

γεγένηται ἔθνος ἐν τῇ γῆ ἕως τοῦ καιροῦ ἐκείνου· καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαὸς σου, πᾶς ὁ γεγραμμένος ἐν τῇ βίβλῳ (Δανιήλ, 12.1). Βλέπουμε, επομένως, και τη σημασία της «εγγραφής» των Ρως στο βιβλικό σύμπαν μέσω του διηγήματος και υπό καθαρά κοσμολογική πλευρά, πέρα από την προφανώς ιδεολογική συνισταμένη.

Ρους και Ρως

Εν συντομία μπορούμε επίσης να αναφερθούμε στη θεωρία για την προέλευση των Ρους και τη σημασία των ρωσο-βυζαντινών επαφών για τον εθνικό τους αυτοπροσδιορισμό. Σύμφωνα με το χρονικό, ο Ρούρικ, ιδρυτής της δυναστείας των Ρουρικιδών, κλήθηκε από τις σλαβικές φυλές (Σλοβένοι, Κριβίτες, Μερ, Τσουντ) να τερματίσει τους μεταξύ τους πολέμους και να επιβάλει μία κοινώς αποδεκτή Αρχή. Οι Σλάβοι μάλιστα ταξίδεψαν «στους Βαράγγους, στους Ρους», αναφορά που συγκαταλέγεται στις ευρέως γνωστές πηγές για τη σκανδιναβική καταγωγή της πρώτης ρωσικής δυναστείας, μαζί με γλωσσολογικές ενδείξεις και αρχαιολογικά ευρήματα, ειδικά στη λίμνη Λαντόγκα, όπου διαπιστώνονται σημαντικές επαφές μεταξύ σλαβικών, φιννικών και σκανδιναβικών πληθυσμών κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα. Ενδεικτικά, στις φιννοβαλτικές γλώσσες αποκαλούν τη Σουηδία Ruotsi, Rootsi, που στην παλαιορωσική γλώσσα αποδίδεται ως Ρους. Στην παλαιοσκανδιναβική γλώσσα το θέμα-*rōþs* χρησιμοποιείται με διάφορα συνθετικά για να περιγράψει τον κωπηλάτη, τον συμμετέχοντα σε εκστρατεία με κωπηλατικό πλοίο. Από το εθωνύμιο Ρους, εξηγεί το *Χρονικό*, η επικράτεια των Ρουρικιδών ονομάστηκε ρούσικη γη (ρούσκαγια ζιμλιά). Σημειώνουμε ότι παρεμφερή περιγραφή προσφέρουν τα *Μπερτινιανά Χρονικά*, όπου

Η βάπτιση του πρίγκιπα Βλαδίμηρου, έργο του Βίκτορα Βασνέτσοφ, 1890 (Κίεβο, καθεδρικός ναός Αγίου Βλαδίμηρου). ΔΕΞΙΑ: Εκχριστιανισμός των Ρως, έργο του Βίκτορα Βασνέτσοφ, 1890 (Κίεβο, καθεδρικός ναός Αγίου Βλαδίμηρου).

γίνεται λόγος για μια αντιπροσωπεία Rhos, τους οποίους ο χρονικογράφος συσχετίζει με τους Σβεόνους, σκανδιναβικό λαό που κατοικούσε στα εδάφη της σημερινής Σουηδίας. Η αντιπροσωπεία αυτή ερχόταν από την Κωνσταντινούπολη και επιθυμούσε να επιστρέψει στον Δνείπερο μέσω της κεντρικής Ευρώπης. Δεν αποκλείεται λοιπόν οι Σκανδιναβοί που έπλεαν κατά μήκος του Δνείπερου, συχνά κόντρα στη ροή του ποταμού, να χρησιμοποιούσαν τον όρο κωπηλάτες για τον αυτοπροσδιορισμό τους, κατά αναλογία με τους Βίκινγκ, από τη λέξη *nika*, μονάδα μέτρησης για την απόσταση που καλύπτουν δύο βάρδιες κωπηλατών. Σταδιακά η λέξη Ρους (σημειωτέον, στο *Χρονικό* χρησιμοποιείται ανά σημεία με διαφορετικές σημασίες) αποκτά ευρύτερο πεδίο εφαρμογής, σταματά να

προσδιορίζει απλώς τη φυλή των Ρουρικιδών και εξαπλώνεται προς την επικράτεια και τους υπηκόους του υπό διαμόρφωση κράτους.

Όσο για τη λέξη Ρως, παραφθορά του Ρους, που χρησιμοποιούν οι βυζαντινές πηγές αποκτά εμφανώς εσχατολογική χροιά, καθώς παραπέμπει στην προφητεία του Ιεζεκιήλ: «*υιὲ ἀνθρώπου, στήριξον τὸ πρόσωπόν σου ἐπὶ Γῶγ καὶ τὴν γῆν τοῦ Μαγῶγ, ἄρχοντα Ρῶς, Μοσὸν καὶ Θεοβέλ [...]*» (Ιεζεκιήλ, 38, 2-3). Πλοία μάλιστα των Ρους/Ρως διεξήγαν επιδρομές στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας ήδη στις αρχές του 9ου αιώνα, ενώ ο Γεώργιος ο Αμάστριδος περιγράφει τα βάρβαρα ήθη των εισβολέων, δημιουργώντας συσχετισμούς με τον «*άρχοντα Ρως*» της Βίβλου. Όχι τυχαία λοιπόν η εμφάνιση ενός «*βάρβαρου*» λαού από

τις παρυφές της Οικουμένης στα τείχη ενισχύει στη συνείδηση των Βυζαντινών χρονικογράφων του 9ου και του 10ου αιώνα της Κωνσταντινούπολης τις εσχολογικές αναφορές για τον «άρχοντα Ρως» και την έλευση της Αποκάλυψης. Αντίστροφα, όπως θα αναλύσουμε, ο δρόμος «από τους Βαράγγους στους Έλληνες» αποτελεί για τους Ρους/Ρως πορεία προς την εθνογένεση, την ισχυροποίηση της κρατικής εξουσίας και την πολιτισμική/γλωσσική ομοιογένεια. Ληλασίες και πολιορκίες πραγματοποιήσαν άλλωστε την ίδια περίοδο και προς τις αραβικές κτήσεις της Κασπίας και του Καυκάσου, καθώς και κατά των Χαζάρων στη Μαύρη Θάλασσα, όπως γνωρίζουμε

από αραβικές πηγές (γνωστότερες αυτές των Αλ Μασουντί και Αντ Ντιμασκή), ωστόσο το Χρονικό εστιάζει αποκλειστικά στις εκστρατείες στο Τσαργκράντ, την πόλη των τσάρων, ως καθοριστικές για τη μοίρα των Ρους.

Τσαργκράντ: Εκστρατείες και βάπτιση της Όλγας

Η πρώτη πολιορκία τοποθετείται (εσφαλμένα) το έτος 866 μ.Χ. από τους Βαράγγους αδελφούς Ντιρ και Άσκολντ, οι οποίοι εξουσίαζαν το Κίεβο. Οι Βυζαντινοί, σύμφωνα με τον χρονικογράφο, περιγράφουν ξεκάθαρα τους εισβολείς: «Έρχονται οι Ρους». Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η ενσωμάτωση της αφήγησης

Η βάπτιση του Βλαδίμηρου σε χειρόγραφο του 16ου αιώνα.

του Γεώργιου του Αμαρτωλού για τη σωτηρία της Πόλης. Ως γνωστόν, ο πατριάρχης Φώτιος τέλεσε πομπή στα τείχη της Πόλης περιφέροντας το ωμοφόριο της Θεοτόκου, το οποίο συμβολικά βάπτισε στη θάλασσα, προκαλώντας κατακλυσμιαία θύελλα που διέλυσε τα καράβια των «άπιστων Ρους» (*sic*). Αποκτά ενδιαφέρον η υιοθέτηση όχι μόνο των γεγονότων, αλλά και του αξιολογικά φορτισμένου λεξιλογίου της βυζαντινής αφήγησης. Ο Νέστωρ, φυσικά, πέραν της παράδοσης που ήθελε την όσο το δυνατόν πιο πιστή αντιγραφή των αρχικών πηγών, αντιμετώπιζε κατά τη συγγραφή του *Χρονικού* την αντίφαση ότι περιέγραφε την επίθεση των ειδωλολατρών προγόνων του στο μυθικό Τσαργκράντ, την πόλη των τσάρων, γεγονός που ενθάρρυνε την ερμηνεία της «Θείας Δίκης» επί των «απίστων». Αξίζει εδώ να αναφέρουμε την ιδιαίτερη θέση που λαμβάνει η μορφή ειδικά της Αγίας Σκέπης (Πακρόφ), του ενδύματος της Παναγίας, για τους ορθόδοξους ανατολικούς Σλάβους.

Ο διάδοχος του Ρούρικ, Ολέγκ, με δόλο προσκαλεί τους Σκανδιναβούς έξω από τα τείχη της πόλης, υποκρινόμενος τον έμπορο, και με τους πολεμιστές του δολοφονεί τα δύο αδέρφια. Εδώ η διήγηση παρουσιάζει δύο σημαντικά στοιχεία: Ο Ολέγκ, πριν δολοφονήσει τους Άσκολντ και Ντιρ, αναφωνεί «Εσείς δεν είστε από πριγκιπική γενιά, εγώ είμαι από πριγκιπική γενιά. Είμαι γιος του Ρούρικ». Όταν μάλιστα έχει εγκατασταθεί στην πόλη, δηλώνει: «Ας είναι αυτή η μητέρα όλων των ρούσικων πόλεων». Η μυθοπλασία αποδίδει την ιστορική κίνηση της δυναστείας των Ρουρικιδών από τον ποταμό Βολχόβ προς τον Δνείπερο, κίνηση που οριοθετεί τον πυρήνα του κράτους των Ρους. Αντανακλά, επίσης, την αντίληψη για τη νομιμότητα της κλη-

ρονομικής εξουσίας της δυναστείας αλλά και τα πρωτεία του Κιέβου ως κέντρου των Ρως. Η ήττα των Ρως από τους Πολαβούς και οι συνεχιζόμενοι πόλεμοι μεταξύ των πριγκιπάτων (1094-1100) εμφανώς αναγκάζουν τον χρονικογράφο να υπογραμμίσει τη σημασία της ενότητας και της ευνομίας για τη διατήρηση της ακεραιότητας του κράτους των Ρους.

Ο Ολέγκ συνεχίζει τον «βυζαντινό» προσανατολισμό των προκατόχων του και πολιορκεί την Κωνσταντινούπολη το 907, έχοντας πρώτα υποτάξει τις γειτονικές σλαβικές φυλές. Ο χρονικογράφος αναλύει την εθνοτική σύσταση των πολεμιστών (Βαράγγιοι, Σλοβένοι, Τσουντ, και λοιπά), ενώ ο όρος Ρους χρησιμοποιεί-

Η βάπτιση της Αγίας Όλγας. Έργο του Σεργέι Κιρίλοφ, 1992.

είται για τον προσδιορισμό του όλου στρατεύματος. Η εκστρατεία ολοκληρώνεται με συνθήκη ειρήνης, όπου ως υποκείμενα δικαίου προβάλλουν πάλι οι Ρους. Η λέξη Ρους, επομένως, σταδιακά αναδεικνύεται σε τύποις «εθνωνύμιο» για τους υποτελείς της δυναστείας των Ρουρικιδών. Ωστόσο οι αντιφάσεις παραμένουν ενεργές: ο Ολέγκ και η ντρουζίνα του ορκίζονται «σύμφωνα με τον ρούσικο κανόνα». Οι Ρους ορκίζονται στον Περούν και ενώ οι Σλάβοι στον Βολός, ενώ ως λάφυρα Ρους και Σλάβοι λαμβάνουν διαφορετικής τεχνολογίας караβόπανα. Μετά την πάροδο τεσσάρων ετών ο Ολέγκ στέλνει τους απεσταλμένους του και συντάσσει λεπτομερή συμφωνία με τον αυτοκράτορα Λέοντα, βάσει της οποίας ρυθμίζονται σε δικονομικό επίπεδο οι σχέσεις μεταξύ των υπηκόων των δύο μοναρχών. Το κείμενο της συμφωνίας, το οποίο παρατίθεται αυτοτελώς στο *Χρονικό*, αποτελεί ώσμωση της ρουσικής και της βυζαντινής νομοθεσίας και σηματοδοτεί την πλήρη ένταξη των Ρους στο σύστημα εξωτερικής πολιτικής της αυτοκρατορίας.

Το ίδιο μοτίβο επαναλαμβάνει ο Ίγκορ μετά τον θάνατο του αδελφού του, Ολέγκ. Η εκστρατεία του 941 μ.Χ. λήγει με καταστροφή του στόλου και του στρατεύματος στον Μαρμαρά, ενώ με ιδιαίτερα χρώματα ο χρονικογράφος περιγράφει τόσο τη στρατηγική αποτελεσματικότητα όσο και την ψυχολογική επίδραση του υγρού πυρός επί των Ρους. Ο Ίγκορ επιχείρησε να επιστρέψει το 944 μ.Χ., έχοντας βρει μισθοφόρους «Βαράγγους, πέρα από τη θάλασσα». Και σε αυτό το σημείο το *Χρονικό* επιβεβαιώνει την αντίληψη πως το κράτος των Ρους αποτέλεσε κύρια δίοδο μεταξύ Σκανδιναβίας και Μεσογείου σε καιρούς ειρήνης και πολέμου. Ωστόσο, απεσταλμένοι του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Πορ-

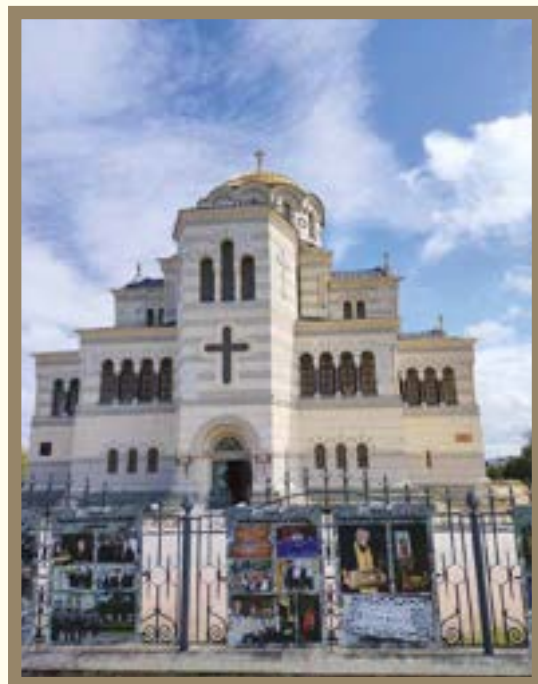
φυρογέννητου πληρώνουν τα απαιτούμενα λύτρα, ενώ τον επόμενο χρόνο ανανεώνεται με λιγότερο ευνοϊκούς όρους από τον προκάτοχό του (η τιμή των σκλάβων μειώνεται στο μισό) η συμφωνία. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του χρονικογράφου πως ορισμένοι Ρους ορκίστηκαν στον Ιησού, γεγονός που μαρτυρά τη σταδιακή εξάπλωση του χριστιανισμού ήδη από τα πρώτα στάδια σχηματισμού του κράτους των Ρους. Το εξωτερικό εμπόριο για τις φυλετικά διαρθρωμένες κοινωνίες, όπως μπορεί να χαρακτηριστεί το κράτος των Ρους στα πρώτα στάδια της εξέλιξής του, αποτελεί επιδραστικό παράγοντα για την οικονομική ζωή και την κοινωνική διαστρωμάτωσή τους: οι διάφορες σλαβικές φυλές («πακτιώται», όπως αναφέρονται στο *Περί εθνών* του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου) παρείχαν ξυλεία και πρώτες ύλες για τα πολύτιμα μονόξυλα των Ρους που έπλεαν κατά μήκος του Δνείπερου. Επιπλέον, πλήρως φόρο υποτέλειας (νταν) με αντάλλαγμα την ασφάλεια των συνόρων τους. Προφανώς, οι αποτυχημένες εκστρατείες επέφεραν επιβάρυνση της φορολογίας, και αυτή την πραγματικότητα αντανάκλα και η διήγηση για τη δολοφονία του Ίγκορ στα χέρια των Δρεβλιάνων, από τους οποίους επιχείρησε να εισπράξει διπλό φόρο. Την ίδια αφήγηση παρουσιάζει και η *Ιστορία* του Λέοντος Διακόνου. Σύμφωνα με τον Βυζαντινό χρονικογράφο, κατά το 970 μ.Χ. ο Ιωάννης Τσιμισκής υπενθυμίζει στον Σβιατοσλάβ τη μοίρα του πατέρα του, ο οποίος αθέτησε τη συμφωνία του Ολέγκ και συνετρίβη στα τείχη της πόλης, και έπειτα βρήκε φριχτό θάνατο από τους «Γερμανούς».

Το πρώτο βήμα προς τον εκβυζαντινισμό του κράτους των Ρους πραγματοποιεί ασφαλώς, η Όλγα, πρώτη Αγία της Ρωσίας. Ανερχόμενη στον θρόνο μετά

τον θάνατο του άντρα της, ως προστάτιδα του ανήλικου Σβιατοσλάβ, κληρονόμου του Ίγκορ, επιβάλλει την εξουσία της στις υποτελείς φυλές, επισκέπτεται τη «Γη των Ελλήνων» το έτος 955 μ.Χ. και ζητά να βαπτιστεί χριστιανή προσωπικά από τον Κωνσταντίνο Πορφυρογέννητο και όχι τον πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως. Και σε αυτό το σημείο εντυπωσιάζει ο σημασιολογικός πλούτος της αφήγησης: αφενός, υπογραμμίζεται η πολιτική διάσταση της επιλογής θρησκειύματος. Ο «πνευματικός χάρτης» των προχριστιανικών Ρους περιλάμβανε έναν κόσμο με θρησκευτικά και φυλετικά σύνορα, στο κέντρο του οποίου το άθροισμα ειδωλολατρικών φυλών και η πολυεθνική, διαθρησκευτική ντρουζίνα της δυναστείας ερχόταν σε επαφή με το ορθόδοξο Βυζάντιο, την καθολική Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μουσουλμανικά τουρκικά φύλα (Πετσενέγκοι, Βούλγαροι του Βόλγα, και λοιπά). Η μήση στην Ορθοδοξία συνοδεύεται με οιονεί στοιχεία *translatio imperii*, και ο βυζαντινός «τσάρος» σκιαγραφείται ως πρότυπο θεοκρατικού ορθόδοξου μονάρχη. Η αντίληψη της «κληρονομικότητας» της βυζαντινής παράδοσης εκφράζεται και στο χριστιανικό όνομα της Όλγας: «Ελένη, όπως η αρχαία αυτοκράτειρα, μητέρα του Μεγάλου Κωνσταντίνου». Ωστόσο τον ρόλο του «Ρώσου Κωνσταντίνου» δεν διαδραματίζει ο γιος της Όλγας και διάδοχος Σβιατοσλάβ, η «ειδωλολατρική παρέκκλιση» του οποίου και της ντρουζίνας ανέβαλε την οριστική ένταξη των Ρως στον ορθόδοξο κόσμο. Ο ρόλος αυτός επιφυλάχθηκε για τον Βλαδίμηρο, εγγονό της Αγίας Ισαποστόλου.

Βλαδίμηρος και «κατάκτηση» της Ορθοδοξίας

Ο Βλαδίμηρος αρχικά εμφανίζεται ως η ενσάρκωση της αμαρτίας: Αδελφοκτό-

Ο Ναός του Αγίου Βλαντίμιρ στον αρχαιολογικό χώρο της κριμαϊκής Χερσόνας. Από το προσωπικό αρχείο του συντάκτη.

νος, καθώς δολερά δολοφονεί τον αδελφό του Γιαροπόλκ και νόμιμο διάδοχο του Σβιατοσλάβ καλώντας τον, δήθεν, σε διαπραγμάτευση έξω από τα τείχη του Κιέβου. Βλάσφημος, καθώς έπειτα από νικηφόρες εκστρατείες τελεί ανθρωποθυσίες στα είδωλα των Περούν, Χορς, Νταζμπόγκ, Στριμπόγκ, Μακός, και άλλων θεοτήτων στον ιερό λόφο της πόλης. Ακόλαστος, καθώς εκτός από τις τέσσερις νόμιμες συζύγους του, επιζητά τη σαρκική επαφή με αμέτρητες γυναίκες, παρθένες, συζύγους. Η ηθική και διδακτική νότα του κειμένου είναι εμφανής, καθώς η πορεία προς την Ορθοδοξία περιγράφεται με όρους ηθικής και πνευματικής ανάτασης και ανύψωσης.

Σημασία έχει και η έννοια της χωρικότητας. Στη «νοητή γεωγραφία» του Μεσαίωνα οι φυσικές εκτάσεις χωρίζονται

Εικόνα της Αγίας Σκέπης της Υπεραγίας Θεοτόκου, Βελίκι Νόβγκοροντ, αρχές 15ου αιώνα. (Γκαλερί Τρετιακόφ, Μόσχα).

σε «ιερά χώματα» και «αμαρτωλούς τόπους», η υλικότητα της γης και η πνευματική, υπερφυσική διάσταση συνυπάρχουν σε ένα ενιαίο σύστημα. Ο παράδεισος και η κόλαση είναι γεωγραφικά προσδιορισίμοι τόποι· στα μέσα του 14ου αιώνα, σε επιστολή του προς τον αρχιεπίσκοπο του Τβερ Θεόδωρο, ο Βασίλειος του Νόβγκοροντ τοποθετεί τον παράδεισο στα ανατολικά, απ' όπου πηγάζουν ο Τίγρης, ο Νείλος και ο Ευφράτης, ενώ τοποθετεί την κόλαση δυτικά, στον Αρκτικό ωκεανό. Το δε ταξίδι λογίζεται ως μετακίνηση ανάμεσα σε διαφορετικά ηθικο-θρησκευτικά συστήματα και πνευματικές «ζώνες», παράλληλα με τις δεδομένες γεωγραφικές ενότητες. Το ταξίδι λοιπόν του Βλαδίμηρου αποκτά περισσότερο τον χαρακτήρα προσκυνή-

ματος, τάματος, παρά εκστρατείας. Η αίσθηση αυτή ενισχύεται και από τα αμιγώς πνευματικά του κίνητρα, όπως θα αναλύσουμε πιο κάτω.

Η ίδια αφήγηση εμφανώς αποτελεί συρραφή δύο αρχικώς αυτοτελών κειμένων, τα οποία ο χρονικογράφος συμπυκνώνει σε μία ενιαία σύνθεση. Το πρώτο μέρος επαναλαμβάνει το μοτίβο της «αταξίας», καθώς ο Βλαδίμηρος ακούει τη συμβουλή των μουσουλμάνων Βούλγαρων, οποίοι επιχειρούν να τον προσηλυτίσουν στο Ισλάμ με το πρόσχημα πως «είναι σοφός, αλλά δεν γνωρίζει από νόμους». Η μορφή των θεοκρατικών αυτοκρατόρων, η αντίστιξη της ουράνιας με την επίγεια εξουσία στα πρότυπα των βασιλέων της Ιουδαίας (όχι τυχαία ο χρονικογράφος συγκρίνει τον Βλαδίμηρο με τον Σολομώντα), αποτελεί εύλογα πρότυπο για την περαιτέρω συγκεντροποίηση της εξουσίας στο Κίεβο, με την υποταγή της περιφέρειας στον μεγάλο πρίγκιπα (βελίκι κνιάζ) της πρωτεύουσας. Αυτό είναι το δέλεαρ του «νόμου» που προτείνουν οι Βούλγαροι.

Ως κήρυκες των θρησκειών εμφανίζονται εκπρόσωποι συγκεκριμένων εθνοτήτων, γεγονός που υπογραμμίζει την πολιτική διάσταση της επιλογής πίστης. Οι μουσουλμάνοι Βούλγαροι απορρίπτονται λόγω της απαγόρευσης του χοιρινού κρέατος και του ποτού. Ο καθολικισμός, λόγω της νηστείας. Εδώ έχει ενδιαφέρον η χρήση δύο όρων για τον προσδιορισμό των καθολικών: αρχικά, «ξένοι από τη Ρώμη», μετά, ωστόσο, «Γερμανοί». Η σύνδεση με την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είναι εμφανής. Οι Χαζάροι, η άρχουσα δυναστεία των οποίων είχε ασπαστεί τον ιουδαϊσμό, δεν μπορούν να πείσουν τον πρίγκιπα πως η θρησκεία των εξόριστων από την πατρίδα, καταδικασμένων να περιφέρονται ανά τους αιώνες, μπορεί να αποδειχθεί

ωφέλιμη για τους Ρους. Τέλος, οι Έλληνες στέλνουν έναν φιλόσοφο, ο οποίος συνοψίζει τις διδασκαλίες της Βίβλου και τις βασικές αρχές της χριστιανικής πίστης. Ο Βλαδίμηρος ενθουσιάζεται και τον ανταμείβει πλουσιοπάροχα, ωστόσο η διήγηση, αντί να ολοκληρωθεί με τη βάπτιση των Ρους στο Κίεβο, συνεχίζεται με την αποστολή αντιπροσωπειών στις χώρες των Βούλγαρων, των Γερμανών και των Ελλήνων. Προφανώς η αφηγηματική τροπή αποτελεί γέφυρα για την ένωση δύο διαφορετικών διηγημάτων (το δίδαγμα του «φιλόσοφου» και την εκστρατεία του Βλαδίμηρου στην Κριμαία). Όταν οι αντιπρόσωποι επιστρέφουν από το Βυζάντιο, εκθειάζουν «τη Γη των Ελλήνων» και τους βυζαντινούς ναούς, τονίζουν την πνευματική υπεροχή της Ορθοδοξίας και ζητούν από τον Βλαδίμηρο να αποδεχθεί τον «ελληνικό νόμο» (καμία έκπληξη που το δόγμα και η κρατική οργάνωση συμπίπτουν· ο διαχωρισμός Εκκλησίας-κράτους αποτελεί σαφώς μεταγενέστερη αντίληψη).

Με αυτό τον τρόπο υπογραμμίζεται η πολιτιστική υπεροχή του Βυζαντίου έναντι των γειτονικών κρατών και φυλών των Ρους. Αναμφισβήτητα, το Τσαργκράντ υπήρξε η μεγαλύτερη σε έκταση και πληθυσμό πόλη από τον 5ο αιώνα μ.Χ. μέχρι και τη στιγμή της συγγραφής του *Χρονικού*. Όσο για την άμεση επαφή με τον Αραβικό Κόσμο, με όρους γεωγραφίας, μπορούσε να καταστεί δυνατή μόνο με την εγκατάσταση και τη σταθερή παρουσία των Ρους στον Καύκασο και στην Κασπία. Είναι λοιπόν εύλογο που η Κωνσταντινούπολη αποτέλεσε πόλο έλξης για τους Ρους, λαμβανομένων υπόψη των ειδικών πολιτικών και γεωγραφικών συνθηκών του Μεσαίωνα. Αυτό είναι και το νόημα των εκστρατειών, της μυθοποίησης του Τσαργκράντ και, σε τελική ανάλυση, του εκχριστιανισμού των Ρους.

Η διήγηση για τον εκχριστιανισμό των Ρους κορυφώνεται με την άλωση της Χερσώνας (Κόρσουν). Η ακριβής ημερομηνία και τοποθεσία της βάπτισης του Βλαδίμηρου, καθώς και η χρονική αλληλουχία με την περίφημη Κριμαϊκή εκστρατεία αποτελούν μέχρι στιγμής ζητήματα στα οποία η ιστορική επιστήμη δεν έχει δώσει ακριβείς απαντήσεις. Από πλευράς ιστορικής μνήμης ωστόσο, είναι εμφανής η διάθεση του χρονικογράφου να αποδώσει τον εκχριστιανισμό των Ρους με όρους κατάκτησης και όχι υποταγής στο Τσαργκράντ, όπως άλλωστε επιτάσσει η παράδοση των ειδωλολατρών προκατόχων του. Η πολιορκία της Χερσώνας λήγει με άκρως ευνοϊκούς όρους: ο Κωνσταντίνος Η΄ δίνει την αδελφή του, Άννα Πορφυρογέννητη, ως νύφη, υπό τον όρο της βάπτισης του Βλαδίμηρου. Η άμεση συγγένεια με τον βυζαντινό «τσάρο» και η αποδοχή της Ορθοδοξίας θέτει τα θεμέλια της αντίληψης περί κληρονομιάς από το Βυζάντιο, αντίληψη που θα λάβει ποιοτικά αναβαθμισμένα χαρακτηριστικά κατά τον 15ο-16ο αιώνα, ενώ η δυναστεία των Μακεδόνων εξασφαλίζει την εύνοια των Ρους και σταθερή ροή Βαράγγων μισθοφόρων.

Ο Βλαδίμηρος περιβάλλεται με ευαγγελικά μοτίβα: αρχικά μαζί του βαπτίζονται και οι πολεμιστές της ντρουζίνας στη Χερσόνησο. Γκρεμίζει τα αγάλματα των ειδωλολατρικών θεοτήτων και χτίζει στη θέση τους τον ναό των Ρους. Εγκαταλείπει τα παλαιά ήθη και ζει «με τον χριστιανικό νόμο». Η μεταστροφή στον χριστιανισμό ανυψώνει ηθικά τον πρίγκιπα και εισάγει μια τομή στο σύστημα αξιών των Ρους: πλέον το «παλιό»/ειδωλολατρικό είτε επανανοηματοδοτείται είτε εξωθείται από το επίκεντρο στις παρυφές του πολιτισμικού κώδικα των Ρους: χαρακτηριστικό το παράδειγ-

μα της θεότητας Μοκός, το όνομα της οποίας γίνεται συνώνυμο των σκοτεινών δυνάμεων. Παράλληλα όμως ταυτίστηκε σταδιακά με τη μορφή της Αγίας Παρασκευής (η πρακτική δεν είναι ξένη στην ορθόδοξη παράδοση: αναφέρουμε ενδεικτικά την περίπτωση του Προφήτη Ηλία-Απόλλωνα).

Νέος λαός

Η διάδοση της χριστιανοσύνης συνδυάζεται και με την ανάδυση ενός νέου λαού: επιστρέφοντας στο Κίεβο ο Βλαδίμηρος καλεί τους Κιεβίτες να βαπτιστούν στον Δνειπέρο. Η βιβλική αναλογία με τον Ιωάννη τον Βαπτιστή και τον Ιορδάνη ποταμό είναι εμφανής. Ο Ισαπόστολος της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας αναφωνεί προς τον Ιησού «Δες αυτούς τους νέους ανθρώπους!» Στο αρχαιότερο διασωθέν (μέσα 11ου αιώνα μ.Χ.) μνημείο της γραπτής ρωσικής παράδοσης, το *Περί νόμου και αρετής* του Ιλαρίωνα, του πρώτου Σλάβου, μη ορισμένου από την Κωνσταντινούπολη μητροπολίτη του Κιέβου, το οποίο αποτελεί επί της ουσίας πανηγυρικό στη μνήμη του Βλαδίμηρου, παρομοιάζει τη «ρούσικη γη» με καινούργια δοχεία, τα οποία γέμισε η νέα πίστη· η έλευση του χριστιανισμού ορίζει ένα νέο στάδιο για την εθνική αυτοαναγνώριση των Ρους, καθώς ως «νέος λαός» εισάγονται στο σύστημα των χριστιανικών βασιλείων του Μεσαίωνα. Παράλληλα, ο δυϊσμός «παλιό» και «νέο» αρχίζει σταδιακά να εφαρμόζεται και στις ρωσο-βυζαντινές σχέσεις, για να οδηγήσει στο σχήμα Μόσχα-Τρίτη Ρώμη.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Σημ.: Η λέξη Ρους στην παλαιορωσική και εκκλησιαστική σλαβική είναι περιληπτικό

ουσιαστικό, ενικού αριθμού, θηλυκού γένους (δηλαδή, σε απευθείας μετάφραση: Η Ρους, ως εθνώνυμο για τον προσδιορισμό των μελών της συγκεκριμένης φυλετικής ομάδας). Προτιμούμε την πιο οικεία για τον Έλληνα αναγνώστη Οι Ρους, αλλά και το επίθετο ρούσικος, που έχει μεγαλύτερη συνάφεια με τα γλωσσικά χαρακτηριστικά του αυθεντικού κειμένου.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κ. Ι. Γκενάντιεβνα, Ε. Α. Μελνίκοβα, *Οι αρχαίοι Ρους στο σύστημα των ευρασιατικών επαφών του 9ου-10ου αιώνα, (Древняя Русь в системе евразийских коммуникаций XIX-X вв.)*, εκδ. Βιεσ μίρ, Μόσχα, 2018.
«Οι αρχαίοι Ρους στον μεσαιωνικό κόσμο». *Εγκυκλοπαίδεια (Древняя Русь в средневековом мире. Энциклопедия)*, εκδ. Λαντομίρ, Μόσχα, 2014.
Δ. Σ. Λιχατσιόφ, *Η Μεγάλη Κληρονομιά – Κλασικά λογοτεχνικά έργα των αρχαίων Ρους, (Великое наследие: Классические произведения литературы Древней Руси)*, εκδ. Αζμπουκα, Αγία Πετρούπολη, 2014.
Από την ιστορία της ρωσικής κουλτούρας, τόμ. 1: *Αρχαίοι Ρους, (Из истории русской культуры. Т. 1: Древняя Русь)*, εκδ. Γλώσσες της σλαβικής κουλτούρας, Μόσχα, 2000.
Από την ιστορία της ρωσικής κουλτούρας, τόμ. 2: *Ρους του Κιέβου και της Μόσχας (Из истории русской культуры. Т. 2. Киевская и Московская Русь)*, εκδ. Γλώσσες της σλαβικής κουλτούρας, Μόσχα, 2002.
Το Χρονικό του Νέστορα, (Повесть временных лет), εκδ. Βίτα Νόβα, Αγία Πετρούπολη, 2012.
Ι. Ν. Ντανίλεβσκι, *Ερμηνευτικές βάσεις για την μελέτη χρονογραφικών κειμένων – Το Χρονικό του Νέστορα, (Герменевтические основы изучения летописных текстов. Повесть временных лет)*, εκδ. Ολέγκ Αντίσκο, Αγία Πετρούπολη, 2019.

Ο Δημήτρης Χρονόπουλος είναι ιστορικός ερευνητής.

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΙΣΡΑΗΛ

ΤΟΥ ΤΖΟΕΛ ΜΠΕΪΝΙΝ

Ο πόλεμος του 1948 μεταξύ του νέου κράτους του Ισραήλ και των Αράβων γειτόνων του ήταν ένα επαναστατικό γεγονός, το οποίο ενεργοποίησε πολλές δραστικές αλλαγές στον χώρο της Μέσης Ανατολής. Για τους Ισραηλινούς και

10 Μαρτίου 1949. Ο λοχαγός Άβραχαμ Άνταμ υψώνει την ισραηλινή σημαία στο Ουμ Ράσας (σημερινή τοποθεσία στο Εϊλάτ) σηματοδοτώντας το τέλος του πολέμου. ΔΕΞΙΑ: Μέλη της δεξιάς οργάνωσης Ιργκούν Τζβάι Λεούμι οπλισμένα με τουφέκια, περίστροφα και αυτόματα όπλα στην ταράτσα εβραϊκού σπιτιού στη Γιάφα, στα σύνορα με το Τελ Αβίβ, στις 27 Δεκεμβρίου 1947.

τους υποστηρικτές τους ο πόλεμος ήταν μια πάλη για την εβραϊκή ανεξαρτησία, μια μάχη πρώτα κατά της αντίστασης των αυτοχθόνων Παλαιστινίων, έπειτα κατά του βρετανικού ιμπεριαλισμού και τελικά κατά των στρατών των αραβικών κρατών. Χαρακτήρισαν τη νίκη του Ισραήλ επαναστατική, επειδή για πρώτη φορά στη σύγχρονη Ιστορία οι πολίτες μιας μεσανατολικής χώρας κατάφεραν να διώξουν ένα αποικιοκρατικό καθεστώς και να εγκαταστήσουν δημοκρατική κυβέρνηση. Από την αραβική οπτική, η ήττα τους στην Παλαιστίνη ήταν επαναστατική διότι εξουτέλισε τους στρατούς τους και δυσφήμησε τα καθεστώτα τους. Επιπροσθέτως, εγκατέστησε ένα κράτος εποίκων ανάμεσα στις χώρες τους.

Η ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΙΑΚΗ καταστροφή ξερίζωσε περίπου 725.000 Άραβες, που αναζήτησαν καταφύγιο στη Λωρίδα της Γάζας (ένα μικρό μέρος της Παλαιστίνης που το 1948 βρισκόταν υπό αιγυπτιακή κατοχή), στην Ιορδανία, στη Συρία ή στον Λίβανο. Οι Παλαιστίνιοι αυτοί πρόσφυγες αναδείχθηκαν σε ισχυρή δύναμη. Κάποιοι έγιναν ένθερμοι Άραβες εθνικιστές. Άλλοι ενστερνίστηκαν οποιαδήποτε ιδεολογία ή υποστήριξαν οποιοδήποτε ηγέτη υποσχόταν να επιστρέψει την αξιοπρέπεια και τις οικίες τους. Η δριμεία σύγκρουση των Παλαιστινίων με το Ισραήλ μπορούσε να συγκριθεί μόνο με την εκθρόνιση έναντι των αραβικών κυβερνήσεων που ενδεχομένως επιδίωκαν την ειρήνη με το εβραϊκό κράτος. Έγιναν οι επαναστάτες του αραβικού κόσμου. Από το 1948 μέχρι το 1967 όλες οι πλευρές έπρεπε να

προσαρμοστούν στις συνθήκες που είχαν προκύψει από τον πόλεμο.

Ο πόλεμος του Ισραήλ για ανεξαρτησία

Πώς και γιατί νίκησε το Ισραήλ στον πόλεμο; Τα αραβικά κράτη ήταν μεγαλύτερα και είχαν περισσότερο πληθυσμό. Κάποια διέθεταν μεγάλους στρατούς σε επιφυλακή και άφθονο πολεμικό υλικό. Στις 14 Μαΐου 1948, όταν οι ηγέτες της Εβραϊκής Υπηρεσίας ανακήρυξαν την ανεξαρτησία του Ισραήλ, η Υπεριορδανία και ορισμένες αραβικές χώρες προχώρησαν σε εισβολή στο Ισραήλ. Αν γι' αυτές ο πόλεμος ήταν απλώς η αρχή, για τους Ισραηλινούς (όπως αυτοαποκαλούνταν πλέον οι Εβραίοι της Παλαιστίνης) ήταν μια μάχη που μαινόταν χρόνια. Συνεπώς, υπήρχαν ήδη πολλοί έμπειροι Εβραίοι μαχητές. Δεν ανήκαν όμως όλοι

στην ίδια στρατιωτική δύναμη. Πλην της Χαγκάνα, που είχε γίνει το στρατιωτικό παρακλάδι της Εβραϊκής Υπηρεσίας, αρκετές από τις πολιτικές παρατάξεις είχαν τους δικούς τους στρατούς. Η πλέον γνωστή ήταν η Ιργκούν Τζβάι Λεούμι, η οποία συνδεόταν με το κίνημα που ευελπιστούσε να ιδρύσει ένα εβραϊκό κράτος και στις δύο πλευρές του ποταμού Ιορδάνη. Η Ιργκούν, υπό τον Μεναχέμ Μπέγκιν, διέπραξε πολλές τρομοκρατικές επιθέσεις, οι πιο διαβόητες από τις οποίες ήταν η τοποθέτηση βομβών στο ξενοδοχείο Βασιλιάς Δαβίδ της Ιερουσαλήμ το 1946 και η σφαγή του Ντέιρ Γιασίν το 1948.

Οι Ισραηλινοί χωρίστηκαν για πρώτη φορά, καθώς η Ιργκούν και η ακόμη πιο ακραία Συμμορία Στερν αντιστάθηκαν στην ενσωμάτωσή τους στη Χαγκάνα (η οποία λίγο μετά την ανεξαρτησία μετονομάστηκε σε Ισραηλινές Αμυντικές Δυ-

νάμεις). Εντούτοις η αραβική εισβολή και όσα οι Ισραηλίτες θεωρούσαν δυσάρεστες συνέπειες μιας αραβικής νίκης ένωσαν όλο τον λαό. Οι Ισραηλινές Αμυντικές Δυνάμεις σύντομα αύξησαν τον αριθμό, τον εξοπλισμό και την εμπειρία τους. Επιπλέον, το Σχέδιο Ντάλετ των Ισραηλινών εν αναμονή μιας επίθεσης, είχε πραγματοποιήσει εκκλήσεις για την επέκταση των συνόρων του Ισραήλ πέρα από τις διαχωριστικές γραμμές των Ηνωμένων Εθνών και τον εξοβελισμό όσο περισσότερων Αράβων ήταν δυνατόν. Οι Εβραίοι άρχισαν την εφαρμογή του σχεδίου πριν καν επιτεθούν οι αραβικοί στρατοί.

Οι συγκρουόμενες δυνάμεις

Οι αντίπαλοι αραβικοί στρατοί αποδείχθηκαν μικρότεροι από το αναμενόμενο. Χώρες όπως η Αίγυπτος κράτησαν πίσω το μεγαλύτερο μέρος των δυνάμεών

Ο ηγέτης της σιωνιστικής οργάνωσης Ιργκούν Μεναχέμ Μπέγκιν ως ραβίνος, με τη σύζυγό του, Αλίζα, και τον γιο τους στο Τελ Αβίβ τον Δεκέμβριο του 1946.

τους, προκειμένου να διαφυλάξουν την τάξη στο εσωτερικό της χώρας τους. Ο πιο καλά εξοπλισμένος και εκπαιδευμένος στρατός ήταν η Αραβική Λεγεώνα της Υπεριορδανίας, αλλά η πολεμική δύναμη των 10.000 ανδρών της δύσκολα μπορούσε να παραβληθεί με τις Ισραηλινές Αμυντικές Δυνάμεις, οι οποίες ανέρχονταν σε 100.000 άντρες και γυναίκες. Οι Ισραηλινοί κινητοποίησαν περισσότερους στρατιώτες στη μάχη απ' ό,τι όλοι οι αραβικοί στρατοί μαζί. Στις απαρχές του πολέμου μικρές ομάδες φτωχά εξοπλισμένων Ισραηλινών έπρεπε να αποκρούσουν μεγάλες αραβικές στρατιές. Ωστόσο αυτό ελάχιστη σημασία είχε, καθώς οι Εβραίοι στρατιώτες υπερτερούσαν των Αράβων στην Παλαιστίνη περισσότερο απ' όσο νόμιζαν οι

τελευταίοι. Οι Άραβες ηγέτες, παραπληροφορημένοι για τον χαρακτήρα και τις ικανότητες των Εβραίων της Παλαιστίνης, συνήθιζαν αρχικά να υποτιμούν τους αντιπάλους τους. Έπειτα, όταν οι Ισραηλινές Αμυντικές Δυνάμεις εμφάνιζαν βαθμιαία ολοένα και περισσότερα στρατεύματα, οι Άραβες αντέδρασαν υπερβολικά και υπερτίμησαν την εβραϊκή δύναμη. Το φτωχό ηθικό ήταν η κυριότερη αιτία της αραβικής ήττας.

Οι εξωτερικές δυνάμεις

Η στάση και η πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων προκάλεσαν σύγχυση σε αμφότερες τις πλευρές, αλλά αυτή η αναταραχή έπληξε περισσότερο τους Άραβες παρά τους Ισραηλινούς. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση

Τον Ιούλιο του 1946 η Ιργκούν τοποθετεί βόμβα στο κεντρικό ξενοδοχείο της Ιερουσαλήμ Βασιλιάς Δαβίδ, σκοτώνοντας 91 άτομα και τραυματίζοντας 46.

έσπευσαν να αναγνωρίσουν το Ισραήλ. Παρότι οι περισσότερες χώρες διέκοψαν την πώληση όπλων και στις δύο πλευρές, η κομμουνιστική Τσεχοσλοβακία προμήθευσε μεγάλες ποσότητες οπλισμού στο Ισραήλ. Οι κομμουνιστικές χώρες υποστήριξαν το Ισραήλ το 1948 για μία σειρά λόγων. Πρώτον, προσδοκούσαν να ελαττώσουν τη βρετανική επιρροή στη Μέση Ανατολή. Δεύτερον, έλπιζαν ότι το νέο ισραηλινό κράτος μπορεί να υιοθετούσε τον σοσιαλισμό ή ακόμη και τον κομμουνισμό. Τρίτον, επιθυμούσαν να δυσφημήσουν τα «φεουδαρχικά» και «αστικά» αραβικά καθεστώτα. Η αμερικανική κυβέρνηση αοριστολογούσε. Η δημόσια γνώμη ευνοούσε το Ισραήλ. Καθώς οι αμερικανικές προεδρικές εκλογές πλησίαζαν, ο Τρούμαν, όντας πρόεδρος σε μία ταραγμένη εποχή, ανταγωνίστηκε με τον ρεπουμπλικανό αντίπαλό του για την υποστήριξη του εβραϊκού κράτους. Εντούτοις οι αξιωματούχοι του

Υπουργείου Εξωτερικών και του Πενταγώνου φοβούνταν ότι μια αντιαραβική πολιτική θα έπληττε την προώθηση των αμερικανικών πετρελαϊκών συμφερόντων στη Μέση Ανατολή. Επιχειρηματίες, εκπαιδευτικοί και μισιονάριοι που είχαν περάσει χρόνια στην περιοχή επιχειρηματολόγούσαν πειστικά ενάντια στις πολιτικές που θα στρέφονταν κατά ολόκληρου του αραβικού κόσμου. Οι υποστηρικτές του Ισραήλ όμως, ειδικά αυτοί του Κογκρέσου, διέθεταν περισσότερη επιρροή.

Οι Άραβες περίμεναν μεγαλύτερη υποστήριξη από τη Βρετανία, η οποία είχε ψυχράνει τις σχέσεις της τους Σιωνιστές μετά τη Λευκή Βίβλο του 1939. Οι Βρετανοί είχαν συμφωνίες με το Ιράκ και την Αίγυπτο που επέτρεπαν στα βρετανικά στρατεύματα την περιφρούρηση αεροδρομίων και στρατηγικών καναλιών. Ο διοικητής της Αραβικής Λεγεώνας της Υπεριορδανίας, σερ Τζον Μπά-

Στις 9 Απριλίου 1948 μαχητές των παραστρατιωτικών οργανώσεων Ιργκούν και Λέχι σκότωσαν 107 Παλαιστίνιους Άραβες στο χωριό Ντέιρ Γιασίν, κοντά στην Ιερουσαλήμ.

γκοτ Γκλαμπ, και πολλοί αξιωματικοί της ήταν Βρετανοί υπήκοοι. Παρότι όμως το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών και πολλοί ανώτεροι διπλωμάτες ήταν υπέρ των Αράβων, η εξάρτηση της χώρας από τη στρατιωτική και οικονομική υποστήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών δεν επέτρεπε την ανοιχτή αμφισβήτηση των αμερικανικών πολιτικών για τη Μέση Ανατολή. Η Ευρώπη ανέρρωνε από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και οι περισσότεροι φιλελεύθεροι αντιμετώπιζαν θετικά το εβραϊκό κράτος, εν μέρει για λόγους εξιλέωσης για το Ολοκαύτωμα.

Οι μεσολαβητικές προσπάθειες των Ηνωμένων Εθνών

Τα Ηνωμένα Έθνη, αιφνιδιασμένα από τα γεγονότα του Μαΐου του 1948, προ-

σπάθησαν να διευθετήσουν την αραβο-ϊσραηλινή διαμάχη. Ο μεσολαβητής τους, κόμης Φόλκε Μπερναντότε της Σουηδίας, κατάφερε να πείσει και τις δύο πλευρές για την αποδοχή μιας μηνιαίας κατάπαυσης του πυρός στις αρχές του Ιουνίου. Αμφότερα τα στρατόπεδα ήταν εξαντλημένα από τις σφοδρές εκθροπραξίες των προηγούμενων τεσσάρων εβδομάδων, αλλά μόνο οι Ισραηλινοί χρησιμοποίησαν αυτή την ανάπαυλα για να αποκτήσουν και να διανείμουν όπλα στους στρατιώτες τους. Ο Μπερναντότε δημοσίευσε ένα σχέδιο που παραχωρούσε την έρημο Νεγκέβ (που εκχωρούνταν κυρίως στους Εβραίους από το σχέδιο διαμελισμού του 1947) και την Ιερουσαλήμ στην Υπεριορδανία. Το Ισραήλ θα λάμβανε, ως αντάλλαγμα, τμήματα

Άραβες μαχητές μπροστά από φλεγόμενο θωρακισμένο φορτηγό ανεφοδιασμού κοντά στην Ιερουσαλήμ το 1948.

Ο διαμεσολαβητής των Ηνωμένων Εθνών Σουηδός κόμης Φόλκε Μπερναντότε (1895-1948) δολοφονήθηκε από εξτρεμιστές της συμμορίας Στερν που πίστευαν ότι προωθούσε αραβικά συμφέροντα. ΔΕΞΙΑ: Ο διοικητής της Αραβικής Λεγεώνας της Υπεριορδανίας σερ Τζον Μπάγκοτ Γκλαμπ (1897-1986).

της δυτικής Γαλιλαίας που είχαν κατανεμηθεί στους Άραβες. Στις 8 Ιουλίου ο πόλεμος συνεχίστηκε σε όλα τα μέτωπα. Μέσα στις επόμενες δέκα μέρες οι Ισραηλινοί κατέλαβαν μέρος της Γαλιλαίας και τις στρατηγικές πόλεις Λοντ και Ραμάλα. Τα Ηνωμένα Έθνη όμως εξασφάλισαν μία ακόμη κατάπαυση του πυρός δέκα μέρες αργότερα, λίγο πριν οι εβραϊκές δυνάμεις κυριεύσουν την Παλαιά Πόλη της Ιερουσαλήμ (που περιλάμβανε το ιερό Δυτικό Τείχος).

Καθώς αμφότερες οι πλευρές προετοιμάζονταν για έναν νέο κύκλο εχθροπραξιών, ο μεσολαβητής των Ηνωμένων Εθνών έκανε νέα έκκληση για την αραβική υποστήριξη. Ο Μπερναντότε πρόσθεσε στο σχέδιό του έναν όρο για την επιστροφή των Αράβων προσφύγων στις εστίες τους, σε πόλεις και χωριά που έλεγχαν πλέον οι Ισραηλινοί. Οι τελευ-

ταίοι όμως ήθελαν τα σπίτια, τα χωράφια και τις σοδειές των Αράβων για τους Εβραίους μετανάστες που έλπιζαν να προσελκύσουν. Ο Μπερναντότε δολοφονήθηκε τον Σεπτέμβριο από εξτρεμιστές της συμμορίας Στερν που πίστευαν ότι προωθούσε τα αραβικά συμφέροντα. Ο Αμερικανός Ραλφ Μπουντς ήταν ο επόμενος διαμεσολαβητής των Ηνωμένων Εθνών. Οι Ισραηλινοί επιθυμούσαν περισσότερο την Ιουδαία, όπου ο ταξίαρχος Μοσέ Νταγιάν επιτίθετο στις θέσεις της Αραβικής Λεγεώνας γύρω από τη Χεβρόνα και τη Βηθλεέμ, μέχρι τα Ηνωμένα Έθνη να συμφωνήσουν μία ακόμη κατάπαυση πυρός. Στο μεταξύ, οι ισραηλινές δυνάμεις στη Γαλιλαία απώθησαν τον, υποστηριζόμενο από τη Συρία, Αραβικό Απελευθερωτικό Στρατό βόρεια στον Λίβανο. Ενώ στα τέλη του 1948 τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών συ-

ζητούσαν το σχέδιο του Μπερναντότε, οι Ισραηλινοί προσπαθούσαν να εκδιώξουν τις δυνάμεις της Αιγύπτου και της Αραβικής Λεγεώνας από την περιοχή της Γάζας και της νότιας Νεγκέβ. Στο τέλος του έτους το κυριότερο πολεμικό μέτωπο είχε μεταφερθεί στα παλιά σύνορα με το αιγυπτιακό Σινά. Πριν καν η Αίγυπτος υποβάλει αίτημα για ειρήνη, η Βρετανία εφάρμοσε την αγγλοαιγυπτιακή συνθήκη του 1936 για να ανακόψει τους Ισραηλινούς. Παρότι αυτή η ενέργεια εξευτέλιζε την αιγυπτιακή κυβέρνηση, η οποία δεν επιθυμούσε πλέον τη βρετανική προστασία, καμία αραβική χώρα δεν ήταν προετοιμασμένη για να σώσει την Αίγυπτο.

Τα Ηνωμένα Έθνη βρέθηκαν αντιμέτωπα με έναν δύσκολο διπλωματικό γρίφο. Κανένα αραβικό κράτος δεν ήθελε να αρχίσει επαφές απευθείας με το Ισραήλ, προσφέροντάς του de facto ανα-

γνώριση, αλλά τον Ιανουάριο του 1949 ο Μπουντς άρχισε τις λεγόμενες «συνομιλίες εγγύτητας» στο νησί της Ρόδου. Οι αντιπροσωπείες Αιγύπτου και Ισραήλ διαπραγματεύονταν, σε ξεχωριστές σουίτες του ίδιου ξενοδοχείου, επί των όρων, ενώ ο Μπουντς μετέφερε προτάσεις από τη μία πλευρά στην άλλη, εξασφαλίζοντας τελικά μία εκκεχειρία. Τρεις μήνες αργότερα, όταν η Αραβική Λεγεώνα απώλεσε τις περιοχές της Νεγκέβ που είχε καταλάβει, η Υπεριορδανία υπέγραψε στη Ρόδο μία ξεχωριστή συνθήκη για την επικύρωση μίας μυστικής συμφωνίας που είχε συνάψει ο βασιλιάς (πρώην εμίρης) Αμπντάλα με τους Ισραηλινούς στρατιωτικούς διοικητές. Το Ισραήλ απέκτησε έτσι πρόσβαση στον κόλπο της Άκαμπα. Η Αίγυπτος και η Υπεριορδανία δεν θα είχαν πλέον κοινά εδαφικά σύνορα. Το Ισραήλ προχώρησε στην κατασκευή λιμανιού στο Εϊλάτ. Ο Λίβανος

12 Δεκεμβρίου 1948. Ο διαμεσολαβητής των Ηνωμένων Εθνών Ραλφ Μπουντς συναντάται με τον τότε πρωθυπουργό του Ισραήλ, Νταβίντ Μπεν-Γκουριόν, επτά μήνες μετά τη δημιουργία του κράτους του Ισραήλ.

Ο βασιλιάς Αμπντάλα Α΄ (1882-1951) της Ιορδανίας δολοφονήθηκε στην Ιερουσαλήμ ενώ παρακολουθούσε την προσευχή της Παρασκευής στην είσοδο του τεμένους Αλ-Άκσα από έναν εθνικιστή Παλαιστίνιο.

υπέγραψε τον Μάρτιο ανακωχή με το Ισραήλ, και η Συρία ακολούθησε τον Ιούλιο του 1949. Το Ιράκ, που επίσης είχε στείλει δυνάμεις στην Παλαιστίνη, δεν υπέγραψε ποτέ κάποια εκκευρία και απέριπτε κάθε αραβική ειρήνη με το Ισραήλ.

Ο απόηχος του πολέμου

Θα οδηγούσαν οι παραπάνω συμφωνίες σε μια γενικότερη αραβοϊσραηλινή ειρήνη; Η Επιτροπή Συνδιαλλαγής των Ηνωμένων Εθνών για την Παλαιστίνη συγκάλεσε σύσκεψη στη Λωζάννη, όπου οι αντιπροσωπείες του Ισραηλινών και των Αράβων θα διευθετούσαν τις εκκρεμείς

διαφορές τους. Οι διαπραγματεύσεις όμως κράτησαν τέσσερεις μήνες και τελείωσαν χωρίς να προσφέρουν οριστική λύση. Το Ισραήλ ήθελε μία ευρύτατη συνθήκη ειρήνης, αλλά οι Άραβες απαίτησαν από τους Ισραηλινούς να αποσυρθούν πρώτα από όλα τα εδάφη που δεν είχαν εκχωρηθεί στο εβραϊκό κράτος από το σχέδιο διαμελισμού του 1947 και, επίσης, να δεχτούν πίσω τους Παλαιστίνιους πρόσφυγες. Οι Άραβες ισχυρίστηκαν ότι αυτές οι προϋποθέσεις εμπεριέχονταν στα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης και ότι το Ισραήλ έγινε δεκτό στα Ηνωμένα Έθνη με τον όρο να συμμορφωθεί με αυτές. Το Ισραήλ απάντησε ότι οι Άραβες είχαν αθετήσει πρώτοι το σχέδιο διαμελισμού της Γενικής Συνέλευσης. Οι ελπίδες για διευθέτηση εξανεμίστηκαν εν μέσω αυτών των διχογνωμιών. Οι Δυτικοί παρατηρητές πίστεψαν ότι μόλις τα περισσότερα μέλη των Ηνωμένων Εθνών αναγνώριζαν το Ισραήλ, τότε οι αραβικές κυβερνήσεις θα αποδέχονταν σύντομα ότι το Ισραήλ είχε πάει στη Μέση Ανατολή για να μείνει. Θα δείξουμε αργότερα γιατί δεν συνέβη αυτό.

Η διάσταση απόψεων των Αράβων

Οι Άραβες απέτυχαν να νικήσουν το Ισραήλ το 1948 εξαιτίας των πολιτικών διαφορών τους. Όλα τα αραβικά κράτη ήταν αντίθετα με το σχέδιο διαμελισμού του 1947 και τη δημιουργία εβραϊκού κράτους στην Παλαιστίνη. Όσον αφορά τα μέλη του Αραβικού Συνδέσμου, αυτά είχαν ορκιστεί να πολεμήσουν και να ενώσουν τα όπλα τους υπό την εικονική διοίκηση ενός Ιρακινού στρατηγού. Κάποια ωστόσο αρνήθηκαν να διαθέσουν πόρους ή να στείλουν στρατεύματα όσο η Βρετανία κυβερνούσε την Παλαιστίνη. Ο Χασεμίτης βασιλιάς Αμπντάλα της

Υπεριορδανίας, πάλι, υποστηριζόμενος από τη χασεμιτική κυβέρνηση του Ιράκ, προσδοκούσε μία Μεγάλη Συρία. Ακόμη και το 1948 ήθελε να συνάψει συμφωνία με τους Ισραηλινούς για την ενσωμάτωση τμημάτων της Παλαιστίνης στο δικό του βασίλειο, ένα πρώτο βήμα προς την προσάρτηση του Λιβάνου και της Συρίας, ενώ ελάχιστοι από τους πολίτες των παραπάνω χωρών υποστήριζαν πλέον την ιδέα της Μεγάλης Συρίας. Τόσο ο Φαρούκ της Αίγυπτου όσο και ο Ιμπν Σαούντ της Σαουδικής Αραβίας αντιτάχθηκαν στο σχέδιο του Αμπντάλα. Η Αίγυπτος φιλοδοξούσε να καταστεί η ηγέτιδα αραβική χώρα· διέθετε τον μεγαλύτερο πληθυσμό, πανεπιστήμια, εφημερίδες και ραδιοφωνικούς σταθμούς με εμβέλεια σε όλο τον αραβικό κόσμο. Η έδρα του Αραβικού Συνδέσμου βρισκόταν στο Κάιρο, ενώ ο δυναμικός

γενικός γραμματέας του ήταν Αιγύπτιος. Η Αίγυπτος δεν ήθελε να κυβερνά τη γειτονική Παλαιστίνη ένας Χασεμίτης βασιλιάς, ο οποίος ενδεχομένως αργότερα θα προσπαθούσε να επεκταθεί στη Συρία και στον Λίβανο. Ο Ιμπν Σαούντ, έχοντας εκδιώξει τους Χασεμίτες από την Αραβία, συμφωνούσε με τον Φαρούκ.

Οι Αραβες διατείνονταν ότι ήταν ενωμένοι και απειλούσαν τους Σιωνιστές με εισβολή σε περίπτωση που οι τελευταίοι τολμούσαν να ιδρύσουν κράτος στην Παλαιστίνη, αλλά στην πραγματικότητα οι ηγέτες τους προσπαθούσαν να ξεγελάσουν ο ένας τον άλλο. Όταν ξέσπασε ο πόλεμος, ο αιγυπτιακός στρατός και η Αραβική Λεγεώνα υπέσκαπταν ο ένας την άλλη. Οι Παλαιστίνιοι διέθεταν τον Αραβικό Απελευθερωτικό Στρατό υπό τις διαταγές ενός Σύριου· αυτός, επίσης,

Ο πρώην μεγάλος μουφτής της Ιερουσαλήμ Χάτζι Αμίν αλ-Χουσεϊνί επιθεωρεί φρουρά στη Γαλιλαία στις 23 Απριλίου 1947.

δεν θα συνεργαζόταν με την Αραβική Λεγεώνα. Επιπλέον, ο Αμπντάλα μισούσε τον πλέον γνωστό Άραβα εθνικιστή της Παλαιστίνης, τον Χάτζι Αμίν αλ-Χουσεϊνί, πρώην μουφτή της Ιερουσαλήμ, ο οποίος εργαζόταν πλέον για τον Φαρούκ. Όσο οι Άραβες είχαν ελπίδες να επικρατήσουν, οι ηγέτες και οι στρατιώτες τους ανταγωνίζονταν ποιος θα αποκτήσει τα περισσότερα εδάφη και τη μεγαλύτερη δόξα στην Παλαιστίνη. Μόλις το Ισραήλ απώθησε τους Άραβες, άρχισαν να καβγαδίζουν για το ποιος έφταιγε.

Οι Άραβες της Παλαιστίνης

Καμία αραβική κυβέρνηση δεν λάμβανε υπόψη τις ανάγκες ή τα συμφέροντα των Αράβων της Παλαιστίνης, που μέχρι το 1948 αποτελούσαν την πλειονότητα του παλαιστινιακού πληθυσμού. Περίπου 150.000 Παλαιστίνιοι κατάφεραν να

παραμείνουν στις εστίες τους σε εδάφη ελεγχόμενα από το Ισραήλ και να γίνουν Ισραηλινοί πολίτες. Αυτοί οι αραβόφωνοι μουσουλμάνοι και χριστιανοί πολίτες αποτελούσαν μία περιορισμένη μειονότητα εντός του εβραϊκού κράτους. Εν καιρώ όμως οι Ισραηλινοί Άραβες έφτασαν να απολαμβάνουν πολιτικά δικαιώματα, οικονομικά οφέλη και ευκαιρίες εκπαίδευσης που δεν συγκρίνονταν με τις παροχές των περισσότερων Αράβων γειτόνων τους. Οι 400.000 Άραβες των τμημάτων της Παλαιστίνης που δεν είχαν κατακτηθεί από το Ισραήλ (συμπεριλαμβανομένης της Παλαιάς Πόλης της Ιερουσαλήμ) περιήλθαν υπό τη στρατιωτική κατοχή της Αραβικής Λεγεώνας. Ο Αμπντάλα προσάρτησε σύντομα αυτή την περιφέρεια, που πλέον οριζόταν ως Δυτική Όχθη, στο κράτος που μετονόμασε σε Χασεμιτικό Βασίλειο της Ιορδανίας.

Ο βασιλιάς Αμπντάλα Α΄ της Ιορδανίας έξω από τον Θόλο του Βράχου στην Ιερουσαλήμ στις 17 Ιουνίου 1948.

Παρότι το Ισραήλ ήταν αντίθετο με την «ιορδανική» κατοχή της Παλαιάς Πόλης της Ιερουσαλήμ, οι απεσταλμένοι του είχαν αναγνωρίσει μυστικά στον Αμπντάλα την κυριότητα της Δυτικής Όχθης, καθώς έλπιζαν να συνάψουν αργότερα μια οριστική ειρηνευτική συνθήκη με την Ιορδανία. Υπήρχαν, επίσης, 200.000 Παλαιστίνιοι, πολλοί εκ των οποίων πρόσφυγες, στην περιοχή της Γάζας, όπου η Αίγυπτος εγκατέστησε μία «πανπαλαιστινιακή κυβέρνηση» υπό τον πρώην μουφτή. Εντούτοις αυτό το πολιτικό τέχνασμα κατά των ηγεμονικών αξιώσεων του Αμπντάλα επί της Παλαιστίνης απέτυχε. Η Λωρίδα της Γάζας περιήλθε υπό τη στρατιωτική διοίκηση της Αίγυπτου.

Στα τέλη του 1948 οι Παλαιστίνιοι πρόσφυγες ανέρχονταν περίπου στις 725.000. Κάποιοι είχαν αφήσει εκούσια τα σπίτια τους πριν καν αρχίσουν οι εκθροπραξίες, ενώ οι περισσότεροι είχαν υποχρεωθεί να αποχωρήσουν κατά τη διάρκεια του πολέμου. Ποιος τους έτρεψε σε φυγή; Οι υποστηρικτές του Ισραήλ ισχυρίζονται ότι οι αραβικές κυβερνήσεις διαβίβασαν εντολές στους Παλαιστίνιους πολίτες να φύγουν, προκειμένου οι στρατοί τους να μπορούν να κινηθούν ευκολότερα κατά των Ισραηλινών, αλλά δεν υπάρχει έγγραφο που να αποδεικνύει αυτό τον ισχυρισμό. Οι Παλαιστίνιοι φρονούν (με κάποια υποστήριξη από Ισραηλινούς λόγιους) ότι οι άμαχοι τρομοκρατούνταν από σιωνιστικές παραστρατιωτικές ομάδες μέχρι τις 14 Μαΐου 1948 και ότι οι Ισραηλινές Αμυ-

ντικές Δυνάμεις έδιωξαν άλλους κατά τις τελευταίες φάσεις του πολέμου. Ωστόσο η διαμάχη είναι πιθανόν να συνεχιστεί, επειδή αμφότερες οι πλευρές διέπραξαν τρομοκρατικές πράξεις. Τελικά οι Παλαιστίνιοι δεν απέκτησαν δικό τους κράτος.

Οι αραβικές χώρες (πλην της Ιορδανίας) δεν απορροφούσαν τους πρόσφυγες, κυρίως λόγω πολιτικών αιτιών, αλλά κάποιες έβρισκαν ενδιαφέρουσα μια τέτοια πρόκληση. Ο ίδιος οι Παλαιστίνιοι απέρριπταν την αφομοίωση επειδή επιθυμούσαν να επιστρέψουν στις εστίες τους. Το Ισραήλ, απασχολημένο με την υποδοχή Εβραίων επιζώντων από την Ευρώπη και απρόθυμο να αφομοιώσει μια πέμπτη φάλαγγα αδιάλλακτων εχθρών, δεν δεχόταν την επιστροφή των Παλαιστίνιων προσφύγων. Τα Ηνωμένα Έθνη δημιούργησαν την Υπηρεσία Αρωγής και Έργων ως ένα προσωρινό μέτρο. Η Υπηρεσία Αρωγής και Έργων στέγασε Παλαιστίνιους σε καταυλισμούς, τους πρόσφερε αρκετά τρόφιμα και ρούχα για να επιβιώσουν και εκπαίδευσε τα παιδιά τους ελπίζοντας ότι το πρόβλημα, κάποτε και με κάποιο τρόπο, θα λυνόταν. Λίγοι μετανάστες κατόρθωσαν να επιστρέψουν στο Ισραήλ και πολλοί νεότεροι Παλαιστίνιοι σταδιακά δραστηριοποιήθηκαν στις οικονομικές συναλλαγές των αραβικών κρατών, αλλά πολλοί άλλοι έμειναν στους καταυλισμούς, τρέφοντας αισθήματα ακόμη μεγαλύτερου μίσους για το Ισραήλ, τους Δυτικούς υποστηρικτές του και τους Άραβες ηγέτες που τους είχαν προδώσει.

Ο Τζόελ Μπέινιν είναι καθηγητής Ιστορίας της Μέσης Ανατολής στο Πανεπιστήμιο του Στάνφορντ.

Μετάφραση: Ιωάννης Πετρόχειλος.

Δημιούργησε τη δική σου
Φθινοπωρινή ιστορία!

**Οικολογικές Πέτρες & Τουβλάκια
Επένδυσης Mathios stone.**

- ☑ Ελαφριά και σε μεγάλη ποικιλία σχεδίων & χρωμάτων.
- ☑ Τοποθετούνται με κόλλα εύκολα, γρήγορα και οικονομικά.
- ☑ Ιδανικά για εσωτερικούς και για εξωτερικούς τοίχους.
- ☑ Παράγονται από φυσικά υλικά & δεν περιέχουν επιβλαβείς ουσίες για τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

MATHIOSstone

Masterbrick Dusk

30 YEAR LIMITED
warranty

mathios.com

Η πρωθυπουργός Γκόλντα Μείρ, ηγέτις του Ισραήλ στον πόλεμο του 1973.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΓΙΟΜ ΚΙΠΟΥΡ 6 Οκτωβρίου 1973

ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ ΔΑΜΙΑΝΟΥ

Το Ισραήλ δημιουργήθηκε σε ένα εχθρικό περιβάλλον, γι' αυτό από τη στιγμή της δημιουργίας και της αναγνώρισής του ως κυρίαρχου κράτους η υψηλή στρατηγική που χάραξε καθόρισε την επιβίωσή του ως αυτοσκοπό. Η εξωτερική πολιτική του βασίστηκε στη χάραξη της «περιφερειακής στρατηγικής» του Νταβίντ Μπεν Γκουριόν, καθώς τα γειτνιάζοντα αραβικά κράτη το περικλείουν σε μία περιφερειακή «ημισέληνο». Για την επίτευξη αυτής της στρατηγικής

και την επιβίωσή του ως κράτους βασίστηκε στην αύξηση της οικονομικής ισχύος του (στρατηγική της αυτοβοήθειας), η οποία ενίσχυσε το πολιτικο-στρατιωτικό του επίπεδο, και στη δημιουργία ειδικών συμμαχιών (στρατηγική της εξωτερικής εξισορρόπησης) ικανών να του εγγυηθούν την ασφάλειά του (ΗΠΑ).

Ο πόλεμος του Γιομ Κιπούρ (ή τέταρτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος) ξεκίνησε όταν ο αραβικός συνασπισμός της Αιγύπτου και της Συρίας εξαπέλυσε αιφνιδιαστική επίθεση στις ισραηλινές οχυρωμένες θέσεις στη χερσόνησο του Σινά δυτικά και στα υψίπεδα του Γκολάν ανατολικά, τις οποίες είχαν καταλάβει κατά τη διάρκεια του πολέμου των έξι ημερών του 1967, την ιερότερη ημέρα της ιουδαϊκής θρησκείας, του Γιομ Κιπούρ. Κατά το ξέσπασμα του πολέμου τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Σοβιετική Ένωση ενίσχυσαν ανεφοδιάζοντας αντίστοιχα τους συμμάχους τους, γεγονός που οδήγησε σε πυρηνική κλιμάκωση των δύο υπερδυνάμεων.

ΜΕ τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου οι Ηνωμένες Πολιτείες αποφάσισαν την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ στις 14 Μαΐου του 1948, παρά τις αντιρρήσεις της Βρετανίας. Οι βασανισμένοι Εβραίοι του Ολοκαυτώματος επέστρεψαν στη γη της επαγγελίας. Ο διαμελισμός σε εβραϊκό και παλαιστινιακό κράτος ήταν αναπόφευκτος, προκειμένου να διατηρηθούν καλές σχέσεις με τους Άραβες. Η αποχώρηση των Βρετανίας από αποικία της συνήθως κληροδοτεί και διαμελισμό. Την ίδια εποχή άρχισε ο πρώτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος του 1948-1949, κατά τον οποίο η Αίγυπτος κατάφερε να φτά-

σει μέχρι την ανατολική Ιερουσαλήμ, αλλά τελικά το Ισραήλ ανακατέλαβε τα εδάφη, με εξαίρεση τη Λωρίδα της Γάζας.

Ο δεύτερος αραβοϊσραηλινός πόλεμος αποτελεί την κρίση του Σουέζ το 1956, κατά την οποία η Αίγυπτος του Γκαμάλ Άμπντελ Νάσερ εξουδετέρωσε τη συμμαχία του Ισραήλ με την Αγγλία και τη Γαλλία αλλά, με μεσολάβηση των Ηνωμένων Πολιτειών, το Ισραήλ αποχώρησε από τη χερσόνησο του Σινά και η λειτουργία της διώρυγας αποκαταστάθηκε με την εγκατάσταση δύναμης των Ηνωμένων Εθνών.

Ο τρίτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος,

Ισραηλινά τεθωρακισμένα καθ' οδόν προς τη Συρία κατά τη διάρκεια του πολέμου του Γιομ Κιπούρ.

γνωστός ως πόλεμος των έξι ημερών, το 1967 έδειξε τις μεγάλες στρατιωτικές και στρατηγικές δυνατότητες του Ισραήλ, που κατέστρεψε επί του εδάφους του την αιγυπτιακή αεροπορία, κατέλαβε τη χερσόνησο του Σινά από την Αίγυπτο και τα υψώματα του Γκολάν από τη Συρία, ενώ η Ιορδανία αποχώρησε από τη Δυτική Όχθη αφήνοντας το Ισραήλ κυρίαρχο σε όλη την Ιερουσαλήμ.

Η μεγάλη σύρραξη ήρθε με αιφνιδιαστικό τρόπο στις 6 Οκτωβρίου του 1973, ημέρα που εορτάζεται η πιο σημαντική γιορτή και επίσημη για το Ισραήλ αργία, το Γιομ Κιπούρ (Ημέρα της Εξιλέωσης), με νηστεία και προσευχή. Ο τέταρτος αραβοϊσραηλινός πόλεμος κατέλαβε το Ισραήλ εξαιτίας. Η Αίγυπτος εισήλθε στη χερσόνησο του Σινά και η Συρία στα

υψώματα του Γκολάν. Ήταν η πρώτη επιτυχία των Αράβων ύστερα από τρεις ταπεινωτικές ήττες. Οι απώλειες για το Ισραήλ ήταν μεγάλες μέχρι που κατάφερε να οργανώσει γενική επιστράτευση. Τότε έφτασε μέχρι τη Δαμασκό και απώθησε την Αίγυπτο από την ανατολική πλευρά του Σινά στη δυτική.

Η στρατιωτική βοήθεια της Αμερικής ήταν σημαντική. Η Αίγυπτος όμως είχε καταστρέψει τα οχυρωματικά έργα των Ισραηλινών στη δυτική περιοχή του Σινά. Το γεγονός ότι η Αίγυπτος είχε καταλάβει ένα κομμάτι στη δυτική πλευρά του Σινά ήταν αδιανόητο για το Ισραήλ. Η διώρυγα του Σουέζ παρέμεινε κλειστή από το 1967 μέχρι το 1975. Ένας πολύ αιματηρός πόλεμος είχε τελειώσει και κανένας δεν ήξερε ποιος τον είχε κερδίσει. Οι Ηνω-

Ο στρατηγός της Νότιας Διοίκησης του Ισραηλινού στρατού Αριέλ Σαρόν με τον υπουργό Άμυνας Μοσέ Νταγιάν κατά τη διάρκεια του πολέμου του Γιουμ Κιπούρ τον Οκτώβριο του 1973 στη δυτική όχθη της διώρυγας του Σουέζ στην Αίγυπτο.

μένες Πολιτείες, με τον υπουργό Εξωτερικών Χένρι Κίσινγκερ, κατάφεραν να φέρουν για πρώτη φορά σε διαπραγμάτευση τους επί τριάντα χρόνια αντιπάλους, Αίγυπτο και Ισραήλ, στις συμφωνίες του Καμπ Ντέβιντ το 1978, ενώ σημαντική ήταν και η μεσολάβηση του προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, Τζίμι Κάρτερ. Η χειρσόνησος του Σινά επιστράφηκε στην Αίγυπτο και η τελευταία αναγνώρισε το κράτος του Ισραήλ. Δημιουργήθηκαν αρμονικές διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Ο πρωθυπουργός Μεναχέμ Μπεγκίν και ο πρόεδρος Ανουάρ Σαντάτ πήραν το Νομπέλ Ειρήνης το 1978 για την επίτευξη ειρήνευσης. Η Αίγυπτος εγκατέλειψε πλέον τη συμμαχία με τη Ρωσία και στράφηκε προς τη Δύση. Ο Σαντάτ πλήρωσε τη στροφή με τη ζωή του.

Η σιδηρά πρωθυπουργός του Ισραήλ Γκόλντα Μέιρ διαχειρίστηκε τον πόλεμο με θάρρος και αποφασιστικότητα. Πολύ σημαντική ήταν η προσφορά του εμπειροπόλεμου υπουργού Άμυνας, στρατηγού Μοσέ Νταγιάν. Η πρωθυπουργός

δέχτηκε μεγάλη πίεση από τον Χένρι Κίσινγκερ για συνομιλίες με την Αίγυπτο και ειρήνευση. Με την αβεβαιότητα της τελικής έκβασης του πολέμου αναγκάστηκε να παραιτηθεί και να παραχωρήσει την εξουσία στο συντηρητικό κόμμα Λικούντ, και έτσι σταμάτησε η κυριαρχία του εργατικού κόμματος που είχε αρχίσει το 1948. Η πρωθυπουργός είχε κατηγορηθεί για την αργοπορημένη αντίδραση της χώρας στο θέμα της αντιμετώπισης της αραβικής απειλής, αλλά και για την πρόωρη κατάπαυση του πολέμου πριν καταληφθούν όλα τα εδάφη του 1967.

Η Μέιρ ήταν η μόνη γυναίκα πρωθυπουργός στην ιστορία του Ισραήλ με μεγάλο πατριωτισμό και αξιοθαύμαστη επιδεξιότητα. Η επίτευξη ειρήνης με την Αίγυπτο τη δικαίωσε και βοήθησε το Ισραήλ να αφοσιωθεί απερίσπαστο στην προσπάθεια να γίνει σημαντική στρατιωτική και πολιτική δύναμη στη Μέση Ανατολή.

Η Μέιρ γεννήθηκε στο Κίεβο της τσαρικής Ρωσίας το 1898 και έζησε στην Αμερική. Το 1921 εγκαταστάθηκε με τον

Ισραηλινοί αξιωματικοί κρατούμενοι που συνελήφθησαν από συριακά στρατεύματα στο μέτωπο του Γκολάν κατά τη διάρκεια του πολέμου του Γιομ Κιπούρ παρουσιάζονται στον Τύπο στις 16 Οκτωβρίου 1973 στην περιοχή της Δαμάς.

σύζυγό της σε κιμπούτς στην Παλαιστίνη. Ταξίδεψε στην Αμερική, όπου συγκέντρωσε 50 εκατομμύρια δολάρια για την αγορά όπλων. Μετά τον χωρισμό της σήκωσε το βαρύ φορτίο της χειραφετημένης γυναίκας. Υπηρέτησε ως υπουργός Εξωτερικών στην πρώτη κυβέρνηση της χώρας υπό τον Μπεν Γκουριόν και συνέβαλε στην ίδρυση του νέου κράτους. Διετέλεσε πρωθυπουργός από το 1969 μέχρι το 1974. Απεβίωσε το 1978 από καρκίνο. Διαχειρίστηκε την τραγωδία με τη δολοφονία των Ισραηλινών αθλητών από την παλαιστινιακή οργάνωση Μαύρος Σεπτέμβρης (η οργάνωση αυτή συνεργάστηκε με τη Λιβύη) στην Ολυμπιάδα του Μονάχου το 1972. Μετά τον θά-

νατό της το Ισραήλ συνέχισε να βρίσκεται σε αντιπαράθεση με την Παλαιστίνη, τον Λίβανο και τη Συρία.

Σε έναν περίπου μήνα θα προβληθεί στην Κύπρο η βιογραφική ταινία *Γκόλντα* του Γκι Νατίβ, με την Έλεν Μίρεν στον ομώνυμο ρόλο. Στην ταινία παρουσιάζονται οι δύσκολες 19 ημέρες που έζησε η χαρισματική πρωθυπουργός προσπαθώντας να διαχειριστεί την κρίση που έφερε ο πόλεμος του Γιομ Κιπούρ στη χώρα της.

Η Μίρεν δήλωσε για την πολιτική καριέρα της: «Υπάρχει ένας τύπος γυναίκας που δεν μπορεί να αφήσει τον σύζυγό της και τα παιδιά να περιορίσουν τους ορίζοντές της».

Ο Μιχάλης Δαμιανού είναι φιλόλογος στην Κύπρο.

ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Οι μορφές απόκλισης και το σωφρονιστικό σύστημα

ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Στις αρχές του 19ου αιώνα η κοινωνική ανησυχία των ευρωπαϊκών αστικών στρωμάτων για τα προβλήματα της εργατικής τάξης εκφράστηκε με την κατασκευή ιδρυμάτων, όπως νοσοκομεία για τους αρρώστους, άσυλα για τους ψυχοπαθείς, βιομηχανικά σχολεία για τους άπορους και

Επαίτες και άστεγοι περιμένουν να ανοίξει το άσυλο του Αγίου Μαρτίνου στο Λονδίνο για να διανυκτερεύσουν, έργο του Σάμουελ Φάιλντς, 1874 (Ρόγιαλ Χόλογουεϊ, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου).

φυλακές για τους εγκληματίες. Σε κάθε περιβάλλον ο φτωχός υποβαλλόταν σε «θεραπεία» για την ανηθικότητα, την παραφροσύνη, την αρρώστια και την εγκληματικότητα μέσω της απομόνωσης, της πειθαρχίας και της εκπαίδευσης στην υπακοή. Το φιλοσοφικό επιστέγασμα που απηχούσε στην οικονομική και στην κοινωνική πολιτική ήταν το «αφήστε τα όλα ελεύθερα» (Laissez-faire), δηλαδή ο μηδενικός κρατικός παρεμβατισμός στους κανόνες της αγοράς. Από τη μία πλευρά το άτομο αντιμετωπίστηκε ως ελεύθερο και ίσο, με όλα τα δικαιώματα του ελεύθερου πολίτη, αφού το Δίκαιο κατέστη ο κυριότερος εγγυητής αυτής της ελευθερίας. Από την άλλη πλευρά όμως αυτό το κοινωνικοπολιτικό σύστημα καθόρισε τους κανόνες της ατομικής ιδιοκτησίας, που ήταν απαραίτητοι για την εγγύηση των παραπάνω ελευθεριών. Συνεπώς μία ολόκληρη πληθυσμιακή ομάδα, αυτή των μη ιδιοκτητών, περιθωριοποιήθηκε. Έτσι, η φτώχεια κατέστη εκ προοιμίου ύποπτη για όλα τα αδικήματα και η έννοια της ελευθερίας μεταφράστηκε για τους φτωχούς σαν επιλογή της ένδειάς τους. Επειδή όμως οι απόρροιες της τελευταίας ήταν η επαιτεία και η αλητεία, που ως επί το πλείστον οδηγούσαν στην εξαχρείωση και στην εγκληματικότητα, η φτώχεια χαρακτηρίστηκε ποινικά κολάσιμη.

Η έννοια και η νομοθεσία για την επαιτεία-αλητεία στη Δύση

Στην Ευρώπη από τον Μεσαίωνα έως και τις αρχές του 20ού αιώνα η νομική έννοια του αλήτη, του επαίτη και, γενικότερα, κάθε άνεργου που ζούσε στην απόλυτη

ένδεια ταυτιζόταν με την παραβατική και την ανήθικη συμπεριφορά και γι' αυτό τιμωρούνταν αυστηρά. Ο όρος του αλήτη περιλάμβανε τις κατηγορίες των ατόμων που περιπλανιούνταν χωρίς να έχουν μόνιμη κατοικία. Με το πέρασμα

Σίδηρος και Κάρβουνο, πίνακας του Ουίλιαμ Μπελ Σκοτ που απεικονίζει τη σκληρή δουλειά των εργατών (1855). ΔΕΞΙΑ: Παιδάκια ζητιανεύουν σε δρόμο του Λονδίνου το 1870.

των αιώνων οι κατηγορίες αυτές διευρύνθηκαν και άλλαξαν σημαντικά. Οι επαίτες πολλές φορές ταυτίζονταν με τους αλήτες δημιουργώντας τις «επικίνδυνες τάξεις», τους δυνητικούς εγκληματίες. Θεωρούνταν ότι έφεραν αυτά τα χαρακτηριστικά γνώρισμα, αποτελώντας απειλή για την κοινωνία και τη δημόσια τάξη. Επικρατούσε η αντίληψη πως η αλητεία ήταν έκφανση της επαιτείας και τα εξελικτικά στάδια της εξαθλίωσης ήταν τέσσερα: η φτώχεια, η επαιτεία, η αλητεία και, τέλος, το έγκλημα. Σχεδόν πάντα οι αλήτες και οι επαίτες παραπέμπονταν σε δίκες με την κατηγορία της πρόκλησης ταραχών και της συμμετοχής σε κλοπές. Τον 19ο αιώνα η αλητεία και η επαιτεία συνδέθηκαν ακόμη περισσότερο με το έγκλημα, οπότε θεσπίστηκε μία σειρά νόμων που τιμωρούσε την εκούσια υιοθέτηση ενός εί-

δους ζωής κοινωνικά επικίνδυνης. Μάλιστα ο σχετικός γαλλικός νόμος του 1832 όριζε την αλητεία ως «Το έγκλημα όσων δεν έχουν ούτε ορισμένη κατοικία ούτε μέσο διαβίωσης και συνήθως δεν ασκούν μία δουλειά ή επάγγελμα».

Το φαινόμενο της επαιτείας και της αλητείας απασχολούσε τις δυτικές κοινωνίες ήδη από τον Μεσαίωνα και τα μέτρα που έλαβαν οι κυβερνήσεις για την αντιμετώπισή του ήταν ιδιαίτερα σκληρά (μαστίγωμα, ακρωτηριασμοί, σημάδεμα με πυρακτωμένο σίδηρο, εξανδραποδισμός, εξορία ή ακόμη και θάνατος). Τον 17ο αιώνα στην κεντρική Ευρώπη είχε καθιερωθεί ο εγκλεισμός των περιθωριακών ατόμων στα λεγόμενα Γενικά Νοσοκομεία, όπου οι οικονομικά εξαθλιωμένοι, οι νοητικά και βιολογικά ανίκανοι πολίτες και οι ενδεείς στεγάζονταν υπό απάνθρωπες συνθήκες. Η

πρακτική αυτή αποτελούσε αφενός έναν σύνθετο μηχανισμό φιλάνθρωπης πρακτικής και αφετέρου το μέσο επιβολής για την απομόνωση του βοηθούμενου από τους ομοίους του και από το σύνολο της κοινωνίας.

Σταδιακά στη Μεγάλη Βρετανία ψηφίστηκαν διάφοροι νόμοι για τον διαχωρισμό των σχετικών αδικημάτων, όπως αυτός του 1601 και του 1744 (Νόμος περί Αλητείας). Σύμφωνα με αυτόν οι παραβάτες χωρίζονταν στις εξής τρεις κατηγορίες: α) οι «άεργοι και ταραχοποιοί», β) οι «αγύρτες και αλήτες» και γ) οι «αβελτίωτοι αλήτες». Στην πρώτη κατηγορία (άεργοι και ταραχοποιοί) εντάσσονταν τα άτομα της κατώτατης οικονομικά τάξης, που πιθανότατα θα εγκατέλειπαν τις οικογένειές τους στη φροντίδα

του κράτους και που αρνούταν να εργαστούν με το ισχύον καθεστώς των μισθών. Οι ποινές γι' αυτούς ήταν ο εγκλεισμός σε σωφρονιστικό κατάστημα για 14-30 μέρες, με παράλληλη καταναγκαστική εργασία. Στη δεύτερη κατηγορία (αγύρτες και αλήτες) ανήκαν όσοι είχαν εγκαταλείψει τις οικογένειές τους στη φροντίδα του κράτους, όσοι ζητούσαν ελεημοσύνη με το πρόσχημα κάποιας συμφοράς ή έκαναν ψευδείς εράνους και όσοι πρόσφεραν προσωρινή διασκέδαση δίχως τη σχετική κρατική άδεια (οι πλανόδιοι τραγουδιστές και ηθοποιοί, οι ταχυδακτυλουργοί, οι Τσιγγάνοι, οι χειρομάντιες, οι γυρολόγοι, οι τζογαδόροι, οι επαίτες εκτός των ορίων των δήμων τους, όσοι περιφέρονταν άσκοπα χωρίς να μπορούν να δικαιολο-

Ατομικό κελί στις φυλακές Φορτ Περτς Ροκ του Λίβερπουλ.

γήσουν τα μέσα συντήρησής τους, και λοιπά). Οι ποινές γι' αυτούς ήταν το δημόσιο μαστίγωμα, η εκδίωξη από τον τόπο δράσης τους με προορισμό την πόλη καταγωγής τους και ο εξαμήνος εγκλεισμός τους σε σωφρονιστικό κατάστημα, με ταυτόχρονη επιβολή καταναγκαστικής εργασίας. Στην τρίτη κατηγορία (αβελτίωτοι αλήτες) ενέπιπταν τα πλέον επικίνδυνα άτομα λόγω των πολλαπλών καταδικών τους ως αλήτες και επαίτες. Ως αβελτίωτοι αλήτες χαρακτηρίζονταν όσοι δραπέτευαν από κάποιο σωφρονιστικό κατάστημα, όσοι αρνούσαν να παρουσιαστούν στο δικαστήριο ή να δώσουν όρκο και όσοι επέστρεφαν στην Αγγλία ενώ είχαν εκδιωχθεί στη Σκωτία ή στην Ιρλανδία. Οι ποινές γι' αυτούς ήταν το δημόσιο μαστίγωμα, η αποπομπή τους από τη πόλη στην οποία είχαν συλληφθεί και ο εγκλεισμός τους σε

σωφρονιστικό κατάστημα έως δύο έτη. Για τους δραπέτες και για όσους ήταν υπότροποι επιβαλλόταν η ποινή της εκτόπισης για επτά έτη, δηλαδή το αδίκημα ενέπιπε στην κατηγορία της κακουρηγηματικής πράξης.

Την ίδια περίπου λογική ακολούθησε και η γαλλική νομοθεσία με τον Ναπολέοντιο Κώδικα του 1810, ο οποίος προέβλεπε τρία βασικά είδη ποινών: τη θανατική καταδίκη, τα καταναγκαστικά έργα και τη φυλάκιση σε σωφρονιστικό κατάστημα. Η θανατική καταδίκη προβλεπόταν για τα εγκλήματα κατά της ασφάλειας του κράτους, όπως ήταν η πλαστογραφία, ο εμπρησμός, και άλλα. Με αυτό τον τρόπο διαφυλασσόταν το καθεστώς από ανατρεπτικές ενέργειες που θα είχαν άμεσες επιπτώσεις στην πολιτική και στη στρατιωτική οργάνωση του κράτους. Για τα λιγότερο σοβαρά εγκλήματα των κα-

Το σκοτεινό, βρώμικο και επικίνδυνο Ηστ Εντ του Λονδίνου στα τέλη του 19ου αιώνα.

τώτερων τάξεων, όπως η αλητεία και η επαιτεία, προβλεπόταν η κράτηση σε σωφρονιστικό κατάστημα, με έμφαση στην καταναγκαστική εργασία. Παρομοίως, στο ίδιο περίπου πλαίσιο κινήθηκε και ο βαυαρικός κώδικας του 1813.

Μετά την έκταση της ποινής των τιμωρημένων, οι δήμοι όφειλαν να βρουν εργασία στους απολυόμενους των σωφρονιστικών καταστημάτων και μέχρι να γίνει αυτό τους φιλοξενούσαν σε άσυλα ή σε καταστήματα εργασίας. Εάν εκείνοι δεν δέχονταν να εργαστούν, τότε εγκλείονταν και πάλι σε σωφρονιστικά καταστήματα.

Ο παραπάνω νόμος τροποποιήθηκε το 1783, επεκτεινόμενος και σε μία νέα κατηγορία, τους υπόπτους εγκληματικών πράξεων τα αδικήματα των οποίων δεν μπορούσαν να αποδειχθούν. Σύμφωνα με τον νέο νόμο, αλήτης ή αγύρτης χαρακτηριζόταν οποιοσδήποτε έφερε πάνω του αντικείμενο με το οποίο θα μπορούσε να διαπράξει διάρρηξη ή κάποιιο όπλο, ή αν περιφερόταν κοντά σε σπίτια, αποθήκες και καταστήματα με πρόθεση την κλοπή. Η παρακολούθηση και η σύλληψη τέτοιων ατόμων ανατέθηκε σε ειδικές αστυνομικές δυνάμεις, που συγκροτήθηκαν στις αρχές του 19ου αιώνα.

Το 1824 καταρτίστηκε ένας ακόμη νόμος περί αλητείας και επαιτείας, ο οποίος όμως μόνο ελάχιστα διέφερε από τον προηγούμενο (κατάργηση αμοιβών για τους καταδότες, παροχή πιστοποιητικών επαιτείας για όσους αποφυλακίζονταν, και άλλα). Ακολούθως, το 1871 θεσπίστηκε ο νόμος περί Απολύσεων και Ελέγχου των Φτωχών, ενώ οι τροποποιήσεις του μέχρι το 1935 ακολούθησαν τη γραμμή των σχετικών διατάξεων του 1824. Για τις γυναίκες και τα παιδιά δεν υπήρχαν αξιολογες ρυθμίσεις, αλλά μόνο δύο προβλέψεις. Όσες συλλαμβάνονταν να

αλητεύουν ή να επαιτούν έχοντας μαζί τους παιδιά μαστιγώνονταν δημόσια και εγκλείονταν σε σωφρονιστικό κατάστημα για 6 μήνες. Τα παιδιά, εάν δεν ήταν νόθα, ακολουθούσαν τη μητέρα στον τόπο προορισμού της. Επίσης, όσες γυναίκες συλλαμβάνονταν να καταπατούν τις διατάξεις του νόμου έχοντας μαζί τους παιδιά, τα οποία ανέτρεφαν σε έκλυτη και καταστροφική ζωή, αποστερούνταν αυτών, ενώ αυτά, εάν υπερέβαιναν την ηλικία των 7 ετών, δίνονταν στην υπηρεσία διαφόρων οικογενειών μέχρι να φτάσουν στην ηλικία των 21 ετών.

Οι παραβάτες ηλικίας 10-16 ετών που καταδικάζονταν για αξιόποιο αδίκημα δεν εγκλείονταν στις φυλακές, αλλά σε ειδικά ιδρύματα που λειτουργούσαν ως εκπαιδευτήρια. Αυτά αποτελούσαν επανορθωτικά και βιομηχανικά σχολεία, τα οποία διοικούνταν από φιλανθρωπικές εταιρίες και ιδιώτες υπό την εποπτεία του κράτους. Συνήθως στα βιομηχανικά σχολεία εγκλείονταν παιδιά μικρότερα των 14 ετών, τα οποία είχαν συλληφθεί να επαιτούν ή να αλητεύουν, ενώ οι γονείς τους τα παραμελούσαν και τους φέρνονταν άσχημα κατοικώντας σε «ανήθικα» και επικίνδυνα μέρη. Τα παιδιά κρατούνταν επ' αόριστον σ' αυτά τα σχολεία, αλλά όχι μετά το δέκατο έκτο έτος της ηλικίας τους.

Τα αποτελέσματα αυτής της νέας νομοθεσίας δεν άργησαν να φανούν. Σε ολόκληρη τη βρετανική επικράτεια οι καταδίκες για αλητεία αυξήθηκαν κατά 34% μεταξύ των ετών 1826-1829 και κατά 65% μεταξύ των ετών 1829-1832, ενώ οι συλλήψεις για αλητεία, πορνεία και μέθη έφτασαν στο 85% των συνολικών συλλήψεων τη δεκαετία του 1830. Συνέπεια αυτής της πολιτικής ήταν να σημειωθεί κατακόρυφη αύξηση του πληθυσμού των φυλακών (περισσότεροι από

10.000 αλήτες, επαίτες, αλκοολικοί και μικροκλέφτες περνούσαν κάθε χρόνο τις πύλες της φυλακής Στιλ στο Γκόλντμπαθ Φιλντς, της μεγαλύτερης φυλακής της Αγγλίας). Πολλοί από τους τρόφιμους της ήταν εκεί λόγω της φτώχειας τους, αφού το 48% εξ αυτών δεν μπορούσαν να πληρώσουν το πρόστιμο που όριζε το δικαστήριο.

Η άρνηση προς εργασία και η επαιτεία αποτελούσαν μια επικίνδυνη κατάσταση που έπρεπε να κατασταλεί με κάθε μέσο. Μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα η καταστολή του εγκλήματος επικεντρώθηκε στις κατώτερες κατηγορίες των εργατών, δηλαδή στο λούμπεν προλεταριάτο των «επικίνδυνων τάξεων». Η μεταστροφή αυτή της ποινικής μεταχείρισης ακολούθησε έναν γενικότερο μετασχηματισμό που παρατηρήθηκε εκείνη τη χρονική περίοδο, και κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, όσον αφορούσε στη λειτουργία και στον ρόλο του κράτους σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο και στον έλεγχο των κατώτατων οικονομικά ομάδων. Ιδίως στη Μεγάλη Βρετανία ο πολυσύνθετος ποινικός μηχανισμός είχε εμπλακεί σε αυτό τον μετασχηματισμό, που ήταν καθαρά ιδεολογικού και πολιτικού χαρακτήρα. Η αρχή της μειωμένης ικανότητας προς εργασία πήγαινε από τη λογική μιας πολιτικής οικονομίας που στρατηγική της ήταν ο εκφοβισμός. Η τεχνική της τιμωρίας απαιτούσε ένα αυστηρά ομοιογενές σύστημα εγκλεισμού σε ατομικά κελιά, επιτυγχάνοντας να διακηρύξει με την ομοιομορφία του εγκλεισμού την αρχή της ισονομίας και της ατομικής ευθύνης. Η έννοια του ατομικού ελεύθερου υποκειμένου διαπερνούσε κάθε πλευρά της ζωής της αστικής τάξης, από την οικονομία και τη φιλοσοφία μέχρι το δίκαιο και τη φιλανθρωπία. Άλλωστε δεν ήταν τυχαίο ότι το σχολείο, το κατάστημα εργα-

σίας, το άσυλο και η φυλακή θύμιζαν αρχιτεκτονικά και λειτουργικά τόσο πολύ τα εργοστάσια.

Η αναγκαστική εργασία διαδραμάτιζε κυρίαρχο ρόλο στη ρύθμιση της κοινωνικής συμπεριφοράς και θεσμοθετούνταν ως το πλέον απαραίτητο εργαλείο για την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου. Δεν αποσκοπούσε στην αύξηση της παραγωγής ή του κέρδους, αλλά στόχευε στην αναδόμηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και στον εθισμό του ατόμου στην υπακοή, στην εργασία και στην απασχόληση. Στόχος της εργασίας ήταν να μετατρέψει τον αλήτη, τον επαίτη και τον κατάδικο σε έναν πειθαρχημένο εργάτη. Κατ' αυτό τον τρόπο προετοιμαζόταν ένας πειθαρχικός μηχανισμός που θα προετοίμαζε την ένταξη του ατόμου στη «μηχανική κοινωνία» του 20ού αιώνα.

Κοριτσάκι ζητιανεύει το 1876. Πολλά παιδιά ζητιάνευαν για να συντηρηθούν και έπεσαν θύματα πορνείας.

Φιλανθρωπικά ιδρύματα και κοινωνικός έλεγχος

Στη βικτωριανή Μεγάλη Βρετανία, εκτός από το ποινικό σύστημα για την αντιμετώπιση της αλητείας, υπήρχε και η στρατηγική πρόληψη του παραπάνω φαινομένου μέσω των σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης και των ιδιωτικών οργανισμών ηθικοπλαστικής αγωγής, ο σκοπός των οποίων ήταν η εκμάθηση της πειθαρχίας και η καταπολέμηση της ανηθικότητας, της διαφθοράς και της έλλειψης εγκράτειας, όπως χαρακτηριστικά αναφερόταν από τους αρμόδιους φορείς. Τα παραπάνω γνωρίσματα, σύμφωνα πάντα με τους τελευταίους, κυριαρχούσαν στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, οι οποίες έπρεπε να αποκτήσουν το αίσθημα της αξιοπρέπειας και του αυτο-

σεβασμού και τη συνείδηση για σκληρή δουλειά. Ουσιαστικά η κρατική αρωγή είχε επικεντρωθεί στα άπορα παιδιά, στους ηλικιωμένους και στους αρρώστους, ενώ η φιλανθρωπία απέκτησε πατερναλιστικό χαρακτήρα. Όλοι οι τομείς της καθημερινής ζωής των φτωχών έγιναν αντικείμενο μιας ακριβούς και συνεχούς επίβλεψης (η θρησκευτική και ηθική συμπεριφορά, η προσωπική υγιεινή, η καθαριότητα και η τάξη της κατοικίας, η επιμέλεια στα μαθήματα του σχολείου, και λοιπά).

Γύρω στα 1870 υλοποιήθηκε το πνεύμα του νόμου του 1834 για επιλεκτική παροχή βοήθειας, ώστε να μην ωφελούνται οι σκληροί και οι επαγγελματίες φτωχοί. Ο σκοπός των φιλανθρωπικών σωματείων ήταν η καταστολή της αλη-

Παρακούπολη στα περίχωρα του Παρισιού στα τέλη του 19ου αιώνα.

τείας και της επαιτείας, καθώς και ο αποκλεισμός των κατ' επάγγελμα επαιτών από τη δυνατότητα λήψης κάποιας βοήθειας. Η προσπάθεια επίτευξης των στόχων αυτών των σωματείων στηρίχθηκε σε μια εκστρατεία ενημέρωσης των πολιτών ότι είναι καλύτερα αυτοί να ενισχύουν τους φιλανθρωπικούς συλλόγους παρά να ελεούν απευθείας τους αναξιοπαθόντες. Συνάμα επιτάθηκε η συνεργασία αυτών των συλλόγων με τις αστυνομικές Αρχές ως προς τη σύλληψη και την αποπομπή εκτός δήμου των αλητών που αρνούταν να εγγραφούν στους καταλόγους του συλλόγου. Παράλληλα διεξαγόταν εξονυχιστική έρευνα για τον χαρακτήρα και την κατάσταση των αιτουμένων φιλανθρωπικής ενίσχυσης. Η χορηγούμενη βοήθεια ήταν συνήθως σε είδος (τροφή και ένδυση) παρά σε χρήμα. Επίσης, όσοι συλλαμβάνονταν να επαιτούν ενώ λάμβαναν βοήθεια από κάποιο ίδρυμα, έχαναν το δικαίωμα αυτό και διώχνονταν από την πόλη.

Σχετικά με τα αποτελέσματα αυτού του σχεδιασμού, ενδεικτικά αναφέρεται ότι σε μία επταετία 2.500 επαγγελματίες επαίτες και αλήτες συνελήφθησαν μόνο στο Λονδίνο και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση σύμφωνα με τις διατάξεις των νόμων περί αλητείας. Τέτοιοι φιλανθρωπικοί σύλλογοι λειτούργησαν έως και τις αρχές του 20ού αιώνα. Το γεγονός ότι οι αλήτες μετακινούνταν από περιοχές όπου λειτουργούσαν τέτοια ιδρύματα σε περιοχές όπου δεν υπήρχαν θεωρήθηκε όχι ως στοιχείο υπέρ της αναποτελεσματικότητας αυτών των συλλόγων, αλλά ως κίνητρο για τη δημιουργία ακόμη περισσότερων.

Έτσι, περί το 1870, ως συνέχεια αυτής της κίνησης αλλά και της λειτουργίας στο πλαίσιο της γραμμής που χάραξε ο Νόμος για τους Φτωχούς, ιδρύθηκε ο Φιλανθρωπικός Οργανισμός, ο οποίος διακή-

ρυττε την ανάγκη αυστηρής οικονομίας στον τομέα της φιλανθρωπίας. Στόχος του ήταν η δημιουργία μίας κεντρικής και επαγγελματικής οργάνωσης της φιλανθρωπίας, που θα εκπορευόταν από ιδιώτες χωρίς την παρέμβαση του κράτους. Η βασική θέση του ήταν η διάκριση μεταξύ των «άξιων» και των «ανάξιων» φτωχών. Ο οργανισμός και όσοι τον στήριζαν δεν είχαν ως πρωταρχικό στόχο τους την ελεημοσύνη με την έννοια που έδιναν σ' αυτήν η Εκκλησία και οι χριστιανικές ενώσεις, αλλά την εφαρμογή των αρχών του οικονομικού φιλελευθερισμού και συνάμα την οργάνωση ενός πειθαρχημένου και αυτοσυντήρητου φτωχού πληθυσμού. Κάθε άλλη μορφή φιλανθρωπίας θεωρούνταν ότι υπονόμει και παρενέβαινε στην ελεύθερη λειτουργία της αγοράς, θέτοντας σε κίνδυνο την ιδεολογία της ατομικής ελευθερίας και της ισότητας, οι οποίες στήριζαν τις δυνάμεις της φιλελεύθερης οργάνωσης της οικονομίας.

Αυτά τα ιδρύματα ηθικοπλαστικής αγωγής δεν κατόρθωσαν να αλλάξουν ολοκληρωτικά τις αξίες και τα πολιτισμικά στοιχεία του πληθυσμού στον οποίο απευθύνονταν, ούτε να εμποδίσουν το ρεύμα των απόρων και των εξαθλιωμένων μαζών να γεμίζει τις φυλακές και τα καταστήματα εργασίας. Ωστόσο πέτυχαν να παρουσιάσουν τα κοινωνικά προβλήματα των φτωχών ως ηθικά και τις κοινωνικές ανισότητες ως διαφορές της ατομικής ηθικής και της αξιοπρέπειας.

Αστικοποίηση και αλητεία - επαιτεία

Η λήξη των ναπολεόντεινων πολέμων (1815) συνοδεύτηκε με την πτώση των τιμών των αγροτικών προϊόντων και την έναρξη της εσωτερικής μετανάστευσης των πολιτών προς τις μεγάλες πόλεις προς αναζήτηση εργασίας. Αυτό επέφε-

ρε την αποσυμφόρηση της υπαίθρου από τον υπερπληθυσμό και την αποδέσμευση εργατικού δυναμικού για την κάλυψη των κενών θέσεων στις βιομηχανίες.

Στη Μεγάλη Βρετανία ο πυρήνας του νέου Νόμου των Φτωχών (1834) ήταν ότι «οποιαδήποτε χρηματική παροχή σε φτωχό, η οποία τον καθιστά ικανότερο (οικονομικά) από τον τελευταίο ανεξάρτητο εργάτη, αμείβει τη νωθρότητα και τη διαφθορά». Ουσιαστικά ο φτωχός έπρεπε να πωλεί την εργασία του σε οποιαδήποτε τιμή. Το αντίθετο συνεπαγόταν την εισαγωγή του σε κατάσταση εργασίας για να αποδειχθεί το μέτρο της ικανότητάς του προς εργασία. Θεωρητικά η εργασία δεν ήταν υποχρεωτική, αλλά ένα ικανό σωματικά άτομο δεν μπορούσε να λάβει οικονομική ενίσχυση αν δεν δούλευε. Πλέον μόνο οι ανίκανοι προς εργασία δικαιούνταν βοήθεια, αφού δινόταν έμφαση στη διάκριση με-

ταξύ της πραγματικής και της τεχνητής ένδειας, η οποία δεν θα έπρεπε να απολαμβάνει ευσπλαχνίας, αλλά να διώκεται ως ανήθικη. Οι πρώτοι έπρεπε να ευεργετούνται και οι δεύτεροι να υφίστανται τις κυρώσεις του νόμου.

Με την πάροδο των ετών η κρατική αρωγή μετατράπηκε σε κεκτημένο δικαίωμα και η φτώχεια κατέληξε είδος επαγγέλματος. Υπήρξαν περιπτώσεις που ολόκληρες κωμοπόλεις φυτοζούσαν και οι κάτοικοί τους εξαρτώνταν ολοκληρωτικά από τα προνοιακά ταμεία. Εάν το σύστημα αυτό συνεχιζόταν και τον 19ο αιώνα, η χώρα θα οδηγούνταν στη χρεοκοπία, διότι αποτελούσε εμπόδιο στη βιομηχανική ανάπτυξη, ενθάρρυνε την αύξηση του άνεργου πληθυσμού, παρότρυνε σε άστοχους γάμους και προστάτευε τους σκληρούς. Έτσι, κάθε βοήθεια σε είδος ή σε χρήμα καταργήθηκε. Η μόνη προσφερόμενη βο-

Ορφανά και εγκαταλειμμένα παιδιά σε εργαστήριο μαθητείας (σχολείο εκμάθησης τεχνικών επαγγελμάτων) στο Μάντσεστερ το 1895.

ήθεια ήταν η εισαγωγή των ανέργων σε κατάσταση εργασίας. Στην ίδια γραμμή κυμάνθηκαν σχεδόν όλες οι μεταγενέστερες νομοθετικές ρυθμίσεις για τους φτωχούς στη Βρετανία. Ουσιαστικά εφαρμόστηκε ο πλήρης αποκλεισμός όλων των ικανών προς εργασία από τις κρατικές επιχορηγήσεις.

Ο αντίλογος στη νέα, πιο αυστηρή νομοθεσία για τη φτώχεια ήταν ότι με αυτό τον τρόπο ενθαρρυνόταν το έγκλημα και η ανηθικότητα. Μια τέτοια πρακτική λειτουργούσε ως τυφλός κατασταλτικός μηχανισμός, εξαθλιώνοντας τους οικονομικά ασθενέστερους με την καταβάρθρωση των ημερομισθίων στα επίπεδα των καταστημάτων εργασίας. Ουσιαστικά τα καταστήματα εργασίας χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο εκφοβισμού των εργατών για την επιβολή μιας πολιτικής χαμηλών αμοιβών και περιορισμού της εργατικής κινητικότητας. Έτσι, εξασφαλίστηκε ένα πειθαρχημένο εργατικό δυναμικό, που ήταν έτοιμο να δεχτεί τους νέους όρους της οικονομικής συναλλαγής του με την εργοδοσία, προκειμένου να αποφύγει τα οδυνηρά αποτελέσματα της περιθωριοποίησής του, ενώ δεν έλειψαν και εκείνοι που δεν δέχτηκαν να υποβληθούν στη δοκιμασία των καταστημάτων εργασίας, οπότε αυτομάτως τέθηκαν στο στόχαστρο των Αρχών.

Τα διάφορα ιδρύματα εγκλεισμού (επανορθωτικά καταστήματα για τους εξαθλιωμένους, μοναστήρια για τις εκπορνευόμενες γυναίκες, σωφρονιστήρια και καταστήματα εργασίας για τους αλήτες, και άλλα) αντιστοιχούσαν στην ανάγκη της πειθαρχίας των λαϊκών μαζών που απαιτούνταν για την ομαλή μετάβαση της φεουδαρχικής κοινωνίας στην αστική. Αυτή η πολιτική κατά των φτωχών είχε χαρακτήρα καταναγκασμού. Η συνέπειά της ήταν η ανάπτυξη μιας σχέσης βίας και καταπίεσης μεταξύ

του κράτους και της παραπάνω ομάδας πολιτών.

Ο χαρακτηρισμός της φτώχειας ως χυδαιότητας και διαφθοράς ενίσχυσε τις αντιθέσεις του ισχύοντος συστήματος αξιών. Η ύπαρξη μίας ολόκληρης τάξης απόρων ή περιθωριακών στοιχείων αποτελούσε θεμελιακή απειλή για τη νομιμότητα. Οι φυλακές και τα καταστήματα εργασίας απέδωσαν το πρόβλημα στην ατομική ηθική, αγνοώντας τις επιπτώσεις που προκαλούσε η κρατική αυθαιρεσία. Ωστόσο, παρά την αυστηρότητα των ποινών για τη φτώχεια, οι αρχές της ελεύθερης οικονομίας, της ατομικής ιδιοκτησίας και της μισθωτής εργασίας όχι μόνο διατηρήθηκαν, αλλά ενισχύθηκαν, απομονώνοντας όσους αποδείχθηκαν ανίκανοι ή απρόθυμοι να αποδεχθούν τα νέα δεδομένα. Συνάμα όμως η πολιτική αυτή είχε υψηλό οικονομικό και κοινωνικό κόστος, αφού σημειώθηκαν υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας, εξαθλίωσης και ανηθικότητας.

Από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα η επονομαζόμενη βιομηχανική επανάσταση παρείχε τη δυνατότητα μίας τεράστιας παραγωγής κοινωνικών αγαθών, που απευθυνόταν σε μία σταθερά αυξανόμενη κοινότητα ανθρώπων. Θεωρητικά αυτή θα έδινε τέλος στη μακρόχρονη περίοδο της φτώχειας που ταλάνιζε τα κράτη της δυτικής Ευρώπης, αλλά η πραγματικότητα απέιχε πολύ από αυτή την αισιόδοξη αντίληψη. Το πλέον εντυπωσιακό σύμβολο του βιομηχανικού κόσμου ήταν η αστυφιλία. Η Μεγάλη Βρετανία τοποθετείται στην κορυφή αυτής της αλλαγής, αφού μόνο κατά το τέλος του 19ου αιώνα δώδεκα μόλις ευρωπαϊκές πόλεις είχαν κατορθώσει να φτάσουν τον πληθυσμό των βρετανικών πόλεων του 1801. Τα μορφολογικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα των πόλεων αυτής της εποχής ήταν οι μεγάλες και

αδιάκοπες σειρές σκουρόχρωμων σπιτιών που τις διέκοπταν ψηλές καπνοδόχοι εργοστασίων, τα στενά δρομάκια με τις ακόμη στενότερες αυλές, η αδιάκοπη κίνηση στους δρόμους, με τη συνεχώς αυξανόμενη κυκλοφορία των τροχοφόρων, οι διάσπαρτες εκκλησίες και η πανταχού παρουσία μεγάλων ρολογιών που υπενθύμιζαν το καθήκον της έγκαιρης προσέλευσης στην εργασία.

Ο βαθμός ανάπτυξης των μεγαλουπόλεων ήταν ταχύτατος. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1880 σημειώθηκε αύξηση του πληθυσμού από 2,5 εκ. σε 3,9 εκ. στο Λονδίνο, από 1 εκ. σε 1,9 εκ. στο Παρίσι, από 400.000 σε 700.000 στη Βιέννη και από 380.000 σχεδόν σε 1 εκ. στο Βερολίνο. Όσο περισσότερο αναπτυσσόταν μια πόλη, τόσο περισσότερο πύκνωνε ο πληθυσμός, χειρότερευαν οι συνθήκες υγιεινής και εργασίας, το πλήθος των αστέγων αυξανόταν και οι φτωχογειτο-

νιές διογκώνονταν. Οι βασικές αιτίες για την εμφάνιση αυτών των άθλιων εργατικών συνοικιών ήταν η ανελέητη εκμετάλλευση κάθε σπιθαμής γης από τους επιχειρηματίες, η ανάληψη της κατασκευής των σπιτιών από απλούς τεχνίτες και όχι αρχιτέκτονες, αφού οι τελευταίοι ασχολούνταν σχεδόν αποκλειστικά με την ανέγερση των κατοικιών πλούσιων οικογενειών στις αριστοκρατικές συνοικίες της πόλης, η διέλευση των σιδηροδρομικών γραμμών μέσα από αυτές τις γειτονιές και ο εσκεμμένος ρυμοτομικός σχεδιασμός στενών οικοδομικών τετραγώνων ώστε να αποτρέπονται οι κατά καιρούς διαδηλώσεις των εξεγερμένων εργατών. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον διαδραματιζόνταν κάθε λογής απάτες και κλοπές σε βάρος των φτωχών εργατών.

Τότε έκανε την εμφάνισή του το φαινόμενο του εργατικού υπερπληθυσμού.

Πλήθος ανέργων αναζητεί εργασία στις αποβάθρες του Λονδίνου το 1900.

Αυτό οφειλόταν αφενός στην εισαγωγή των μηχανών στην παραγωγή των βιομηχανικών αγαθών, η οποία επέφερε την απόλυση χιλιάδων εργατών, και αφετέρου στην είσοδο των γυναικών και των παιδιών στην αγορά εργασίας. Έτσι, το εργατικό δυναμικό, κυρίως των κλωστοϋφαντουργικών βιομηχανιών, τροφοδοτούνταν σχεδόν αποκλειστικά από χήρες και ορφανά παιδιά, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο μια στρατιά ανέργων που κυρίευσε τους δρόμους των μεγαλουπόλεων και στην πλειονότητά της αποτελούνταν από ανθρώπους ικανούς για δουλειά. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι μόνο στο Λονδίνο οι άστεγοι ξεπερνούσαν τις 50.000.

Μέσα «αναμόρφωσης»

Το πιο σύνηθες μέσο «θεραπείας» της φτώχειας ήταν η φυλάκιση. Η στέρηση της ελευθερίας και οι διάφορες τιμωρίες που επιβάλλονταν στους φυλακισμένους είχαν σκοπό τον σωφρονισμό και τη μεταμέλεια όσων αρνούσαν να εργαστούν, ενώ ήταν ικανοί για κάτι τέτοιο. Τον 18ο αιώνα ο Τζον Χάουαρντ εφηύρε τον τύπο των ατομικών κελιών, όπου ουσιαστικά ο κάθε κρατούμενος ζούσε απομονωμένος και τρεφόταν αποκλειστικά με νερό και ψωμί. Εκεί είχε όλο το χρονικό διάστημα να συμπιλωθεί με τον τρόπο της μοναξιάς και των κακουχιών, ώστε να επιστρέψει αναμορφωμένος στην αστική κοινωνία.

Συνυφασμένος με το πρόβλημα της περιπλάνησης και της επαιτείας ήταν και ο θεσμός των ασύλων ή των υπνωτηρίων για αστέγους. Σε καθένα από αυτά μπορούσαν να φιλοξενηθούν από 300-600 άτομα κάθε βράδυ. Οι συνθήκες στέγασης όμως ήταν άθλιες, αφού σε κάθε κρεβάτι στοιβάζονταν 4-6 άτομα, άρρωστα και υγιή, γέροι και νέοι, άντρες και γυναίκες, όλοι μαζί. Οι συμπλοκές και οι

κακοποιήσεις ήταν σύνηθες φαινόμενο, και σταματούσαν μόνο κατόπιν επέμβασης της αστυνομίας.

Στο πλαίσιο της αναμόρφωσης των κρατούμενων στις φυλακές, και κυρίως στα καταστήματα εργασίας, ήταν η χρήση της μαγγάνου. Επρόκειτο για έναν περιστρεφόμενο κύλινδρο που είχε πάνω του σκαλοπάτια σαν τα πετάλια του ποδηλάτου και η ταχύτητα της περιστροφής του ήταν 48-50 σκαλοπάτια ανά λεπτό. Οι κρατούμενοι ανέβαιναν τα σκαλιά του κυλίνδρου κάνοντάς τον να γυρίζει με τα πόδια τους, ενώ κρατούσαν ένα κάγκελο για να ισορροπούν (στη σύγχρονη εποχή παρόμοια μηχανήματα χρησιμοποιούνται στα γυμναστήρια, όπως ο διάδρομος και η σκαλιέρα/stepper). Η εφεύρεση αυτού του μηχανήματος χρονολογείται από το 1818 και οφείλεται στον Βρετανό ιδιοκτήτη κατασκευαστικής εταιρίας, τον Σάμιουελ Κιούμπιτι. Στη Μεγάλη Βρετανία σχεδόν πάντα η μάγανος χρησίμευε ως απλός μηχανισμός τιμωρίας, ενώ σπάνια χρησιμοποιούνταν για το άλεσμα του σιταριού.

Η εκλογή της μαγγάνου ως της καταλληλότερης «μηχανής εργασίας» στηριζόταν στην ικανότητά της να αποσπά μία επακριβώς μετρημένη ποσότητα εργασίας και έτσι να προωθεί την ομοιογένεια στο σωφρονιστικό σύστημα. Ο στόχος ήταν η εξομοίωση του καταστήματος εργασίας με τη φυλακή και η εγκαθίδρυση ενός μηχανισμού πειθαρχίας τόσο αυστηρού και τόσο αποτρόπαιου, που να προξενεί τον τρόπο στους φτωχούς και να τους αποτρέπει από την αλητεία.

Έτσι, η εργασία αποκτούσε χαρακτηρισμό ταπείνωσης και σκληρότητας χωρίς να συνδέεται με την παραγωγή ή την εκμάθηση κάποιου επαγγέλματος. Συνήθως ο κύλινδρος γύριζε 10 ώρες την ημέρα και αρχικά σε αυτή τη δοκιμασία υποβάλλονταν άπαντες οι κρατούμενοι

(έγκυοι, χωλοί, τραυματίες, ασθενείς, ηλικιωμένοι, και άλλοι). Όμως οι αποβολές των εγκύων και τα ατυχήματα κυρίως με ηλικιωμένους και αδύναμους γρήγορα ανάγκασαν τις Αρχές σε προσεκτικότερη επιλογή αυτών που έβαζαν στη μάγγανο. Η εφεύρεση της μαγγάνου θεωρήθηκε πολύ επιτυχής για τον έλεγχο της εγκληματικότητας των αλητών και άλλων μικροαπατεώνων, αλλά θεωρήθηκε η πλέον εξαντλητική και παραδειγματική τιμωρία που επινοήθηκε ποτέ από ανθρώπινο μυαλό.

Σταδιακά η έννοια του εργάτη συνδέθηκε με εκείνη του φτωχού, του επαίτη, του αλήτη και του παραβατικού. Ωστόσο υπήρχε ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ των τελευταίων και των εξειδικευμένων εργατών, οι οποίοι ήταν οι «αξιοπρεπείς φτωχοί». Το τμήμα αυτής της ευνοούμενης πληθυσμιακής ομάδας βαθμηδόν εντάχθηκε στην κοινωνική αστικοποίηση των μεγαλουπόλεων και κατέκτησε μια σχετική οικονομική ασφάλεια, ιδίως μετά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Στο πλαίσιο αυτής της κοινωνικής αναβάθμισης ήταν και η παραχώρηση του δικαιώματος ψήφου πρώτα στη Μεγάλη Βρετανία και ακολούθως στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης. Μολαταύτα η θεσμική περιχαράκωση αυτών των δύο κατηγοριών εργατών παρέμενε εύθραυστη, αφού ήταν περισσότερο ευάλωτες στις οικονομικές κρίσεις και ζούσαν υπό τον διαρκή κίνδυνο της εξαχρείωσης και της κοινωνικής κατάρπτωσης. Έτσι, επικρατούσε η αντίληψη ότι αυτές αποτελούσαν διαρκή εστία «μόλυνσης» και ανά πάσα στιγμή η ανεργία θα διέφθειρε όσους έρχονταν σε επαφή μαζί τους. Ως εκ τούτου οι αστικοποιημένες κοινωνίες έπρεπε να διατηρήσουν την απομόνωση όσων είχαν αποκλί-

νους συμπεριφορά, συγκεντρώνοντας και διατηρώντας τα στοιχεία αυτά σε οριοθετημένες συνοικίες.

Στην αστικοποιημένη κοινωνία της Ευρώπης του 19ου αιώνα επικρατούσε η πολιτική της άρνησης της αναγνώρισης των συνθηκών που παράγουν την ένδεια. Οι διάφοροι νόμοι περί αλητείας και επαιτείας δημιούργησαν έναν μηχανισμό ελέγχου, εξουδετέρωσης και απομόνωσης των μη συμμορφούμενων. Επίσης, ήταν γεγονός ότι πολλοί είχαν μετατρέψει την επαιτεία σε επάγγελμα, αλλά συνάμα πολλές φορές ο νόμος της υποψίας για διάπραξη σοβαρού εγκλήματος κατέστη αντικείμενο κατάχρησης από την αστυνομία. Γενικότερα, στην Ευρώπη του 19ου αιώνα η κεντρική εξουσία αναζητούσε την οικονομική πρόοδο, οι αστικοποιημένες κοινωνίες την περιφρούρηση της ηθικής, οι βιομήχανοι τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας και τη διατήρηση φτηνών εργατικών χεριών και, τέλος, τα κατώτερα οικονομικά στρώματα μια καθημερινότητα αντάξια των κόπων τους.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

David Garland, *Punishment and Welfare – A history of Penal Strategies*, Gower, Λονδίνο, 1987.

Eric Hobsbawm, *The Age of Capital 1848-1875*, Cardinal, Λονδίνο, 1988.

Dario Melossi, Massimo Pavarini, *The Prison and the Factory – Origins of the Penitentiary System*, Macmillan Press, Λονδίνο, 1981.

Martin Robertson, *The Sociology of Crime and Delinquency in Britain*, Λονδίνο, 1975.

Ο γράφων αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει την ιστορικό τέχνης, συνεργάτη και φίλη Άννα Χουλιάρá, που υπήρξε η αφορμή για τη συγγραφή του παρόντος άρθρου.

Ο Λευτέρης Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικός ερευνητής.

Ο ΝΕΟΤΕΡΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΟΥ ΕΚΤΕΛΕΣΤΗΚΕ ΓΙΑΤΙ ΑΨΗΦΗΣΕ ΤΟΥΣ NAZI

ΤΗΣ ΕΡΙΝ ΜΠΛΕΪΚΜΟΡ

Όταν έμαθε την αλήθεια για τη ναζιστική Γερμανία, τη διέδωσε – και πλήρωσε το υπέρτατο τίμημα. Ο Γερμανός νεαρός Χέλμουτ Χούμπνερ (8 Ιανουαρίου 1925 - 27 Οκτωβρίου 1942) εκτελέστηκε σε ηλικία 17 ετών με αποκεφαλισμό για την αντίθεσή του στο ναζιστικό καθεστώς. Ήταν το νεότερο άτομο της γερμανικής αντίστασης στον ναζισμό που καταδικάστηκε σε θάνατο από το Εθνικοσοσιαλιστικό Λαϊκό Δικαστήριο (Volksgerichtshof) και εκτελέστηκε.

Ο ΔΕΚΑΕΞΑΧΡΟΝΟΣ Χέλμουτ Χούμπνερ δεν πίστευε στ' αυτιά του. Καθώς καθόταν σκυφτός σε μια ντουλάπα στο Αμβούργο, ακούγοντας κρυφά το απαγορευμένο ραδιόφωνο μικρού μήκους κύματος του αδελφού του, η φωνή του εκφωνητή του BBC έδινε μια εικόνα της ναζιστικής Γερμανίας που διέφερε δραματικά από εκείνη που του είχαν πει να πιστέψει.

Όταν ο Χίτλερ και οι ναζι αξιωματούχοι έβγαιναν στο ραδιόφωνο για να μιλήσουν στους Γερμανούς, όπως ο Χούμπνερ, μιλούσαν για επικείμενη νίκη και εξυμνούσαν το μεγαλείο της χώρας τους. Η Γερμανία όμως που περιέγραφε το BBC – και η εξέλιξη του πολέμου που παρακολουθούσαν οι δημοσιογράφοι του – έμοιαζε να βρίσκεται στο χείλος της κα-

Στις 27 Οκτωβρίου 1942 ο Χέλμουτ Χούμπνερ αποκεφαλίστηκε. Ήταν ο νεότερος άνθρωπος που εκτελέστηκε ποτέ από το Τρίτο Ράιχ.

ταστροφής. Καθώς άκουγε εκείνη την απαγορευμένη ραδιοφωνική εκπομπή το 1941, ο Χούμπνερ αποφάσισε να πει στους συμπατριώτες του Γερμανούς την αλήθεια για τη ναζιστική Γερμανία. Μέσα σε λίγους μήνες θα ήταν νεκρός – το νεότερο θύμα του διαβόητου Λαϊκού Δικαστηρίου του Τρίτου Ράιχ.

Η σύντομη ζωή του Χούμπνερ διαμορφώθηκε από την άνοδο του ναζισμού στη Γερμανία. Οι ναζί άλλαξαν σχεδόν κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής των Γερμανών, και το αγόρι δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Αφοσιωμένος πρόσκοπος, αναγκάστηκε να γίνει μέλος της Χιτλερικής Νεολαίας, του νεανικού βραχίονα του Ναζιστικού Κόμματος, όταν οι ναζί απαγόρευσαν την οργάνωση το 1935.

Τίποτε από όλα αυτά δεν άρεσε στον

Χούμπνερ, και το 1938, σε ηλικία 13 ετών, εγκατέλειψε τη Χιτλερική Νεολαία όταν αυτή συμμετείχε στη Νύχτα των Κρυστάλλων, μια νύχτα τρόμου κατά την οποία οι φιλικά διακείμενοι στους ναζί κατέστρεψαν συναγωγές, έβαλαν φωτιά σε εβραϊκές περιουσίες και επιτέθηκαν σε Εβραίους.

Τον ενοχλούσαν και άλλες αλλαγές. Μέλος της Εκκλησίας του Ιησού Χριστού των Αγίων των Τελευταίων Ημερών (The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints), παρακολούθησε τον εικεφαλής της Εκκλησίας του να προσχωρεί στο Ναζιστικό Κόμμα και το εκκλησίασμα να υποστηρίζει ολοένα και περισσότερο το Τρίτο Ράιχ. Ήταν μια συνηθισμένη κίνηση για τις Εκκλησίες των Μορμόνων στη Γερμανία και στις κατεχόμενες χώρες,

Χιτλερική νεολαία σε εκδήλωση στο Βερολίνο το 1934.

καθώς πολλές κοινότητες ανησυχούσαν ότι θα μπορούσαν να διωχθούν και αυτές από τους ναζί.

Τα γεγονότα αυτά τον αναστάτωσαν και ο έφηβος άρχισε να αμφισβητεί το μίσος των ναζί για τους Εβραίους και τον αυξανόμενο έλεγχο της γερμανικής κοινωνίας από το Τρίτο Ράιχ. Όταν, καθώς μεγάλωνε, άρχισε να εργάζεται ως ασκούμενος στην κοινωνική διοίκηση, ο Χούμπνερ συνειδητοποίησε ότι και άλλοι είχαν τις ίδιες αμφιβολίες. Τότε άρχισε να ακούει απαγορευμένες ραδιοφωνικές εκπομπές και πείστηκε ότι το καθεστώς δεν ήταν απλώς ρατσιστικό και χειριστικό αλλά, επίσης, έχανε τον πόλεμο.

Οι ενέργειες του Χούμπνερ ήταν εξαιρετικά ριψοκίνδυνες. Το ραδιόφωνο είχε βοηθήσει τους ναζί να ανέλθουν στην εξουσία μεταδίδοντας τα μηνύματά τους σε ένα μαζικό ακροατήριο. Μόλις το Τρίτο Ράιχ πήρε τον έλεγχο της Γερμανίας, οι ναζί άρχισαν να χρησιμοποιούν το ραδιόφωνο για να ελέγχουν τον πληθυσμό. Πλημμύρισαν τα ραδιοκύματα με προπαγανδιστικές εκπομπές, μεταδίδοντας ψευδείς αναφορές για ένδοξες νίκες και λαμπρές προοπτικές εκεί που δεν υπήρχαν.

Απαγορευόταν η ακρόαση οποιωνδήποτε μη κυβερνητικών ραδιοφωνικών εκπομπών, όπως οι πολυγλωσσικές εκπομπές του BBC. Ωστόσο πολλοί Γερμανοί δεν υπάκουσαν. Για ανθρώπους όπως ο Χούμπνερ το ραδιόφωνο από άλλες χώρες ήταν ο μόνος τρόπος να μάθουν την αλήθεια για τον πόλεμο.

Ο Χούμπνερ αποφάσισε να διαδώσει αυτές τις πληροφορίες σε ανθρώπους που δεν τολμούσαν να ακούσουν τις παράνομες εκπομπές. Με τη βοήθεια τριών φίλων του έγραψε, τύπωσε και διένειμε έως και 60 φυλλάδια που περιείχαν πληροφορίες από το BBC και καλούσαν τους Γερμανούς να αντισταθούν στον Χίτλερ.

Ο Χέλμουτ Χούμπνερ πριν από τη σύλληψή του.

Έχωσαν τα φυλλάδια σε τσέπες πανωφοριών, τα άφησαν σε τηλεφωνικούς θαλάμους, τα κόλλησαν σε πίνακες ανακοινώσεων.

Σύμφωνα με τη γερμανική προπαγάνδα, η επίθεση στο Περγλ Χάρμπορ είχε καταστρέψει την ικανότητα των Ηνωμένων Πολιτειών να διεξαγάγουν πόλεμο στην Ευρώπη. Ο Χούμπνερ παρείχε λεπτομέρειες για το αντίθετο, διαβεβαιώνοντας τους Γερμανούς ότι οι φήμες περί αμερικανικής στρατιωτικής αδυναμίας ήταν ψευδείς. Αμφισβήτησε, επίσης, τις επίσημες αναφορές για τον πόλεμο στο ανατολικό μέτωπο, αποκαλύπτοντας ότι παρά την επιμονή της Γερμανίας ότι οι μάχες στη Ρωσία είχαν κερδηθεί, εξακολουθούσαν να μαίνονται εβδομαδίες

Ο πρόεδρος του Εθνικοσοσιαλιστικού Λαϊκού Δικαστηρίου διαβάζει την ετυμολογία κατά του Χούμπερ.

μετά τις αναφορές της προπαγάνδας ότι η νίκη είχε ήδη επιτευχθεί.

Τα φυλλάδια του Χούμπερ αντιστρατεύονταν το ναζιστικό μήνυμα περί νίκης στο πεδίο της μάχης. Επίσης, αντιτάσσονταν στη ναζιστική προπαγάνδα, που ενθάρρυνε όλους τους Γερμανούς να υποστηρίξουν μια πολεμική προσπάθεια που δεν ήταν απλώς δικαιολογημένη, αλλά και σίγουρη επιτυχία. «Ο φίρερ σάς υποσχέθηκε ότι το 1942 θα είναι αποφασιστικό, και αυτή τη φορά δεν θα σταματήσει μπροστά σε τίποτα προκειμένου να τηρήσει την υπόσχεσή του», έγραφε σε ένα φυλλάδιο. «Θα σας στείλει κατά χιλιάδες στη φωτιά για να τελειώσει το έγκλημα που ξεκίνησε. Κατά χιλιάδες οι γυναίκες και τα παιδιά σας θα γίνουν χήρες και ορφανά. Και μάλιστα για το τίποτα!»

Επί μήνες ο Χούμπερ διέδιδε τις ει-

δήσεις για τις χαμένες μάχες και τα ναζιστικά ψεύδη. Τον Φεβρουάριο του 1942 όμως ένας συνάδελφός του που τον είδε να γράφει τα φυλλάδια τον κατέδωσε στους ναζι αξιωματούχους. Συνελήφθη και δικάστηκε ενώπιον του Εθνικοσοσιαλιστικού Λαϊκού Δικαστηρίου, ενός ελεγχόμενου από τους ναζι δικαστηρίου που ασχολούνταν με θέματα προδοσίας.

Ο Χούμπερ και οι φίλοι του φυλακίστηκαν στη φυλακή Πλέτσενζε του Βερολίνου, μαζί με άλλους πολιτικούς κρατούμενους. Η φυλακή ήταν διαβόητη για τη σκληρή μεταχείριση των κρατουμένων και ως τόπος αμέτρητων συνοπτικών εκτελέσεων. Για δέκα εβδομάδες τα αγόρια βασανίστηκαν και εκφοβίστηκαν ενώ περίμεναν τη δίκη τους. Όταν ο ναζιστής επικεφαλής του εκκλησιάσματος του Χούμπερ έμαθε για τη σύλληψη,

Η αίθουσα εκτελέσεων της φυλακής Πλέτσενζεε στο Βερολίνο.

αφόρισε το αγόρι από την Εκκλησία των Μορμόνων.

Τέλος, έφτασε η δίκη. Ο Χούμπνερ, ο οποίος ήταν μόλις 17 ετών, δικάστηκε σαν ενήλικας. Αντί να επιχειρηματολογήσει για την απελευθέρωσή του, το αγόρι ήρθε σε αντιπαράθεση με τους δικαστές σχετικά με το ναζιστικό καθεστώς και τον πόλεμο. Όταν ένας δικαστής τον ρώτησε αν πραγματικά πίστευε πως η Γερμανία θα έχανε τον πόλεμο, εκείνος ρώτησε: «Εσείς δεν το πιστεύετε;» Οι φίλοι του είπαν αργότερα στα μέλη της οικογένειάς του ότι πίστευαν πως ο Χούμπνερ προκαλούσε σκόπιμα τους δικαστές, ώστε να δώσουν στα άλλα αγόρια λιγότερο αυστηρές ποινές.

Αυτό ακριβώς συνέβη. Οι φίλοι του καταδικάστηκαν σε φυλάκιση σε στρατόπεδα εργασίας, αλλά ο Χέλμουτ Χούμπνερ καταδικάστηκε για συνωμοσία, εσχάτη προδοσία και προδοτική προώ-

θηση των σκοπών του εχθρού και καταδικάστηκε σε θάνατο με αποκεφαλισμό. Επειδή το έγκλημά του θεωρήθηκε τόσο σοβαρό, η καταδίκη του Χούμπνερ έδωσε στους ναζί νομική δικαιολογία τόσο για την εκτέλεσή του ενώ ήταν ανήλικος όσο και για τα βασανιστήρια που είχε υποστεί.

Όταν τον ρώτησαν αν είχε κάτι να πει πριν από την καταδίκη του, ο Χούμπνερ ήρθε ξανά αντιμέτωπος με τους δικαστές. «Πρέπει να πεθάνω», είπε, «χωρίς να έχω κάνει κάποιο έγκλημα. Έρχεται η σειρά σας!»

Στις 27 Οκτωβρίου 1942 οι φρουροί είπαν στον Χούμπνερ ότι ο Αδόλφος Χίτλερ είχε αρνηθεί προσωπικά να μετατρέψει τη θανατική ποινή του σε κάποια ελαφρύτερη τιμωρία. Λίγες ώρες αργότερα αποκεφαλίστηκε – ο νεότερος άνθρωπος που εκτελέστηκε ποτέ από το Τρίτο Ράιχ.

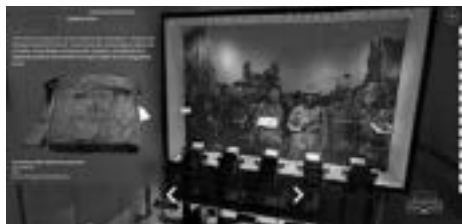
Η Έριν Μπλέικμορ είναι δημοσιογράφος.

Μετάφραση: Μυρτώ Κατσίγερα.

Σπίτι Ευρωπαϊκής Ιστορίας: Ψηφιακή πλατφόρμα περιήγησης στα εκθέματα

Μια διαδραστική πλατφόρμα εικονικής περιήγησης στις αίθουσες και τα μόνιμα εκθέματά του, εγκαινιάσε πριν από λίγο καιρό το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας, που εδρεύει στις Βρυξέλλες.

Η εικονική περιήγηση είναι εντελώς

μοναδική, καθώς παρουσιάζει αναλυτικά την επισκόπηση της ευρωπαϊκής ιστορίας των τελευταίων δύο αιώνων από πολλές χώρες και σε 24 γλώσσες, σε μια απόπειρα να εξεταστεί πώς κάθε γεγονός μπορεί να ερμηνευτεί από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Η «αφήγηση» δεν αφορά την ιστορία κάθε ευρωπαϊκού έθνους ξεχωριστά, αλλά επιδιώκει να παρουσιάσει τον τρόπο με τον οποίο η ιστορία διαμόρφωσε μια κοινή ευρωπαϊκή μνήμη και επηρεάζει τη ζωή μας σήμερα αλλά και για τις επόμενες δεκαετίες.

Η πλατφόρμα προσφέρει ακόμα τη δυνατότητα πλοήγησης των χρηστών σε 14 θεματικές ιστορικές ενότητες: «Η διαμόρφωση της Ευρώπης», «Ευρώπη: Μια παγκόσμια δύναμη (1789-1914)», «Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος», «Ολοκληρωτισμός και Δημοκρατία» (1918-1939), «Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος», «Ανοικοδόμηση της Ευρώπης (1945 – δεκαετία του '70)», «Ψυχρός Πόλεμος», «Ορόσημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης – Από τη Χάγη στην πρώτη διεύρυνση», «Κατοχυρώνοντας την κοινωνική ασφάλεια (1945 - δεκαετία του '70)», «Το τέλος της οικονομικής έκρηξης

(δεκαετία του '70-'80)», «Ο κομμουνισμός απειλείται (δεκαετία του '70-'80)», «Ορόσημα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (δεκαετία του '70 – σήμερα)», «Χαρτογραφώντας ξανά την Ευρώπη – Η δεκαετία του '90» και «Κοινή και διαιρεμένη ευρωπαϊκή μνήμη».

Το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας, έργο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, είναι ένα σύγχρονο μουσείο που άνοιξε τις πύλες του στο κοινό τον Μάιο του 2017. Μέσα από τη μόνιμη αλλά και τις περιοδικές και περιοδεύουσες εκθέσεις, τη συγκέντρωση αντικειμένων και εγγράφων σχετικών με την ευρωπαϊκή ιστορία, εκπαιδευτικά προγράμματα, πολιτιστικές εκδηλώσεις και επιλεγμένες δημοσιεύσεις, καθώς και ποικίλες πληροφορίες που παρέχει μέσω διαδικτύου, έχει ως κεντρικό στόχο να προσφέρει ένα τεκμηριωμένο «ταξίδι» στην ιστορία της ευρωπαϊκής ηπείρου και ταυτόχρονα την ευκαιρία για αναστοχασμό σχετικά με το μέλλον της. Όπως σημειώνει Αντρέα Μορκ «αποφασίσαμε να παρουσιάσουμε τα ορόσημα στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Για εμάς είναι σημαντικό ο επισκέπτης να αποκομίσει την αίσθηση ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν το αποτέλεσμα μιας μακράς και επώδυνης διαδικασίας μάθησης μετά από δύο παγκόσμιους πολέμους και προϊόν του Ψυχρού Πολέμου».

Σημειώνεται ότι το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ιστορίας φιλοξενεί αντικείμενα που έχουν δανείσει μουσεία, πολιτιστικοί φορείς και ιδιώτες από 30 ευρωπαϊκές χώρες, το Ισραήλ, την Ιαπωνία και τις ΗΠΑ.

Μπορείτε να «εξερευνησετε» τη διαδραστική πλατφόρμα του στο: <https://historia-europa.ep.eu/en/virtual-tour/>

Ο Βλαντ Τέπες ήταν... vegan

Ο θρυλικός ηγεμόνας της Βλαχίας, Βλαντ Τέπες (1431-1476), που σύμφωνα με τον μύθο έπινε το αίμα νεαρών κοριτσιών για

να παραμένει νέος και αποτέλεσε το «πρότυπο» για τον χαρακτήρα του Κόμη Δράκουλα, ήταν στην πραγματικότητα χορτοφάγος, υποστηρίζει μελέτη που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Analytic Chemistry*.

Επιστήμονες από το Πανεπιστήμιο της Κατάνια ανέλυσαν μερικές από τις χειρόγραφες επιστολές του, προκειμένου να ανακαλύψουν άγνωστες πτυχές της ζωής του. Σε μία από αυτές, με ημερομηνία 4 Αυγούστου 1475, εντόπισαν αξιοποιήσιμα ίχνη αίματος, ιδρώτα, σάλιου, καθώς και δακτυλικά αποτυπώματα. Αναλύοντας βιομόρια που εξήγαγαν από το χαρτί, διαπίστωσαν πως από τα ευρήματα απουσίαζαν οι ζωικές πρωτεΐνες και υπήρχαν μόνον φυτικές, γεγονός σπάνιο για την εποχή. Αυτή η ανακάλυψη οδήγησε στην υπόθεση ότι το Βλαντ μπορεί να ήταν *vegan*, αν και αυτή η διατροφική επιλογή πιθανόν αποτελούσε προϊόν ανάγκης και όχι προτίμησης, καθώς τον 15ο αιώνα η Ευρώπη είχε πολύ ψυχρό κλίμα και μικρές ποσότητες τροφίμων, με αποτέλεσμα η κατανάλωση κρέατος να περιοριστεί σημαντικά.

Επίσης, η μελέτη των επιστολών αποκάλυψε πως ο Βλαντ έπασχε από αιμολακρία, μια σπάνια πάθηση που προκαλεί αιμάτινα δάκρυα.

Στοιχεία από πλοία στο Περλ Χάρμπορ φωτίζουν την κλιματική αλλαγή

Σημαντικά μετεωρολογικά δεδομένα από την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου,

κατάφερε να συγκεντρώσει επιστημονική ομάδα, ανακτώντας τις σχετικές καταγραφές 19 πλοίων του Πολεμικού Ναυτικού των ΗΠΑ, που βρίσκονταν στη Χαβάη την περίοδο 1941-1945. Ορισμένα από αυτά, μάλιστα, είχαν πληγεί κατά τον βομβαρδισμό του Περλ Χάρμπορ από τους Ιάπωνες, χωρίς εντούτοις να βυθιστούν.

Στην έρευνά τους, που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Geoscience Data Journal*, οι ερευνητές αναφέρουν ότι για την ανάκτηση των δεδομένων εργάστηκαν περισσότεροι από 4.000 εθελοντές που μετέγραψαν 28.000 εικόνες ημερολογίων, 630.000 εγγραφές και περισσότερες από 3 εκατ. μεμονωμένες παρατηρήσεις σχετικά με τις θερμοκρασίες στην επιφάνεια του αέρα και της θάλασσας, την ατμοσφαιρική πίεση, καθώς και την ταχύτητα και την κατεύθυνση των ανέμων, που είχαν καταγράψει τα μέλη των πληρωμάτων. Τα στοιχεία αυτά αναμένεται να αποσαφηνίσουν αν πράγματι τα συγκεκριμένα χρόνια ήταν ασυνήθιστα θερμά, όπως αναφέρουν προηγούμενες μελέτες. «Η διάσωση αυτών των δεδομένων παρέχει ένα πολύτιμο "παράθυρο" στο παρελθόν, επιτρέποντάς μας να κατανοήσουμε πώς εξελίχθηκε το παγκόσμιο κλίμα από τις αρχές του 20ού αιώνα και μετά» εξήγησε ο επικεφαλής της έρευνας Πραβίν Τελέτι.

Ανδρέας Στεργίου

Η ελληνοτουρκική διένεξη στο Αιγαίο

εκδ. Κριτική, 2023, σελ.: 256, τιμή: 16,00 €

Είναι ευρέως γνωστό ότι οι σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας διακρίνονται ιστορικά από μια μόνιμη δυσπιστία και εκθρότητα. Οι βαθιά ριζωμένες αντιπάθειες και τα διαδεδομένα στερεότυπα τροφοδοτούνται από μια δραματοποιημένη και εθνικιστικά χρωματισμένη ειδησεογραφική κάλυψη, η οποία παρέχει το πρίσμα μέσα από το οποίο οι δυο λαοί προσλαμβάνουν και ερμηνεύουν ο ένας τη συμπεριφορά του άλλου.

Από την ανεξαρτησία της Ελλάδας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1830 μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Έλληνες και Τούρκοι γνώρισαν κατά διαστήματα περιόδους άγριων συρράξεων και επισφαλούς ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών. Μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1919, ακολούθησε ένας ακόμη Ελληνοτουρκικός Πόλεμος το 1920, αυτή τη φορά μεταξύ του Ελληνικού Βασιλείου και του Εθνικού Τουρκικού Κινήματος υπό την ηγεσία του Κεμάλ Ατατούρκ, ο οποίος τερματίστηκε το 1923 με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης. Παρά την κοινή ένταξή τους στο NATO και τα κοινά φοβικά σύνδρομά τους την εποχή του Ψυχρού Πολέμου έναντι της σοβιετικής Ρωσίας, οι δύο χώρες έφτασαν εκ νέου πολύ κοντά σε πόλεμο μετά την έναρξη του αγώνα για την Κυπριακή Ανεξαρτησία και το τουρκικό πογκρόμ κατά του ελληνικού στοιχείου της Κωνσταντινούπολης το 1955, μετά τις διακοινοτικές ταραχές στην Κύπρο το 1963-1964, όπως και μετά την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974.

Το 1974, στο πλαίσιο του κυπριακού ζητήματος, επήλθε και βραχυχρόνια εμπλοκή των στρατιωτικών δυνάμεων των δύο χωρών. Η ανάδειξη της ελληνοτουρκικής διαφοράς στο Αιγαίο τις δεκαετίες του 1970 και του 1980 επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την ήδη επισφαλή συνύπαρξη των δύο χωρών, δημιουργώντας μια παγιωμένη και δυσεπίλυτη διένεξη για το Αιγαίο πέλαγος, η οποία όξυνε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις περισσότερο από κάθε άλλο ζήτημα. Η συγκεκριμένη διαφορά παραδοσιακά έχει πάρει

τη μορφή μιας ψυχρής σύγκρουσης με περιστασιακές αναζωπυρώσεις μέχρι και σήμερα, στο πλαίσιο των οποίων οι δύο χώρες έφτασαν αρκετές φορές στα πρόθυρα του πολέμου – μεταξύ άλλων το 1976, το 1987, το 1996 και το 2020.

Ακολουθώντας μια διεπιστημονική μεθοδολογία, η οποία συνδυάζει νομικά, γεωπολιτικά και ιστορικά εργαλεία, ο Ανδρέας Στεργίου επιχειρεί με βάση μια εξονυχιστική ανάλυση των διεθνών συνθηκών, των αποφάσεων των διεθνών δικαστηρίων και του παγιωμένου εθιμικού δικαίου να αποσαφηνίσει τα σημεία τριβής στην ελληνοτουρκική διένεξη στο Αιγαίο: το ζήτημα της υφαλοκρηπίδας, της αιγιαλίτιδας ζώνης, της ΑΟΖ, του FIR, της οχύρωσης των νησιών κ.ά.

Επιπλέον, πραγματοποιείται για πρώτη φορά μια συγκριτική αξιολόγηση των κοινωνικοοικονομικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων των δραστηριοτήτων έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων, καθώς και των προγνώσεων για την εξέλιξη της κλιματικής αλλαγής στην περιοχή. Η Ελλάδα και η Τουρκία αναμένεται να πληγούν από την κλιματική αλλαγή περισσότερο από κάθε άλλη χώρα, πρώτον γιατί η ανατολική Μεσόγειος πρόκειται να γίνει ένα σημείο ανάφλεξης (hotspot) της κλιματικής αλλαγής αλλά και γιατί οι δύο χώρες θα αποτελέσουν την κύρια είσοδο στην Ευρώπη για ένα δισεκατομμύριο πρόσφυγες λόγω των φαινομένων που προκύπτουν από την αλλαγή του περιβάλλοντος μέχρι το 2050.

Αλέξανδρος Μακρής

«Οι κήρυκες της ιδέας του Έθνους»

**Παλαιοί πολεμιστές, ανάπηροι και
θύματα πολέμου στην Ελλάδα (1912-1940)**

εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας 2023, σελ.: 376, τιμή: 20,00 €

Η ιστορική σημασία των παλαιών πολεμιστών στον Μεσοπόλεμο ήταν μεγάλη και υπερέβαινε κατά πολύ τα ελληνικά σύνορα. Την επαύριο του Μεγάλου Πολέμου οι περισσότεροι των ανδρών που επέστρεψαν στις εστίες τους καθώς και οι συγγενείς των πεσόντων, συνιστούσαν μία καινοφανή και πολυπληθή κατηγορία στο εσωτερικό των πρώην εμπόλεμων κοινωνιών. Η διακριτή αυτή κοινωνική κατηγορία προσδι-

οριζόταν μέσω μίας αίσθησης κοινής ταυτότητας προερχόμενη από το παρελθόν της καθώς τις νομοθετικές ρυθμίσεις για αυτούς. Τα άτομα αυτά αποτελούσαν μία καινούργια δυναμική ομάδα πίεσης, τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο καθώς στις ΗΠΑ αντίστοιχες εξελίξεις είχαν σημειωθεί από την επαύριο του Εμφυλίου Πολέμου, αξιώνοντας υλικές και ηθικές ανταμοιβές έχοντας ως διαπιστευτήριο το πολεμικό παρελθόν τους. Οι διαστάσεις δε αυτού του φαινομένου είναι πολλαπλές και πολύπλευρες (κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές, πολιτισμικές, μνημονικές κ.λπ.).

Η Ελλάδα αποτελεί μια μικρογραφία αυτού του φαινομένου. Μία ιδιαίτερη υποκατηγορία των παλαιμάχων ήταν οι ανάπηροι πολέμου, οι οποίοι αποτελούν «την πιο εμφανή κληρονομιά» του πολέμου καθώς για αυτούς ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος «δεν ολοκληρώθηκε ποτέ». Οι περίπου 8 εκατομμύρια ανάπηροι του Μεγάλου Πολέμου, καθώς και τα πρώην εμπόλεμα κράτη, είχαν να αντιμετωπίσουν ποικίλα και πρωτοφανή είδη αναπηρίας ως απόρροια του βιομηχανοποιημένου πολέμου. Για αυτά τα άτομα η σχέση τους με το Κράτος είναι κρίσιμη, διότι αυτό τους επιστράτευσε και μεταπολεμικά έχει το «χρέος» να τους βοηθήσει για να επανενταχθούν ομαλά στην κοινωνία. Παράλληλα η αξίωση για διερεύνηση των προνοιακών μηχανισμών για αυτούς αποτέλεσε ένα πρωτοφανές σε εύρος κρατικό προνοιακό εγχείρημα στον 20ό αιώνα.

Την 26η Οκτωβρίου 1940, δύο ημέρες πριν από την είσοδο της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο,

στο πλαίσιο των εορτασμών της 28ης επετείου από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης πραγματοποιήθηκαν στην πόλη τα αποκαλυπτήρια του έφιππου ανδριάντα του βασιλιά Κωνσταντίνου Α΄. Από την τελετή θεωρούνταν αδιανόητο να απουσιάζουν οι «συμπολεμιστές Του». Οι οργανώσεις των παλαιών πολεμιστών, των αναπήρων και των θυμάτων πολέμου κατέθεσαν στεφάνι στο μνημείο και συμμετείχαν στην καθιερωμένη παρέλαση. Η περίοψη θέση που κατείχαν οι παλαιμάχοι στον δημόσιο βίο ήταν μια νέα πραγματικότητα, καθώς αυτοί συνιστούσαν ένα θεμελιώδες συστατικό στοιχείο της μεσοπολεμικής κοινωνίας.

Οι παλαιοί πολεμιστές αποτέλεσαν έναν πυλώνα της κοινωνικής ιστορίας του Μεσοπολέμου, ωστόσο στη χώρα μας βρίσκονται εν πολλοίς στη λήθη της Ιστορίας. Το κοινωνικό αυτό ζήτημα αποτελεί αντικείμενο του εξαιρετικού βιβλίου του Αλέξανδρου Μακρή ο οποίος εξετάζει την περίοδο 1912-1940 μέσα από τους προνοιακούς μηχανισμούς που αναπτύχθηκαν για τους παλαιμάχους, τις δραστηριότητες των οργανώσεων που αυτοί ίδρυσαν και τις διεθνείς επαφές τους, καθώς και τη θέση τους στη συγκρότηση της θεσμικής μνήμης του πολέμου. Ο Αλέξανδρος Μακρής επεκτείνει την έρευνά του σε ποικίλες πτυχές της κοινωνικής Ιστορίας του Μεσοπολέμου καθώς οι παλαιοί πολεμιστές αλληλοεπιδρούσαν με πολυάριθμα σύγχρονα φαινόμενα. Όλα αυτά τα εξετάζει ταυτόχρονα με πυκνές αναφορές στις αντίστοιχες διεθνείς εξελίξεις, εντάσσοντας με τον τρόπο αυτό την ελληνική περίπτωση στο διεθνές πλαίσιο.

Linda Jaivin

Σύντομη ιστορία της Κίνας

Μετάφραση: Πέτρος Γεωργίου

εκδ. Μεταίχμιο, 2022, σελ.: 376, τιμή: 17,70 €

Σύμφωνα με την παράδοση, ο Κινέζος αυτοκράτορας Φου - Χι (2.200 π.Χ.) εφεύρε τη γραφή και ήταν ο πρώτος νομοθέτης. Το 221 π.Χ. ο ηγεμόνας Τσιν Σι Χουάνγκ - Τι, κατάφερε να ενώσει όλα τα βασίλεια της Κίνας και να στεφθεί αυτοκράτορας. Καθιέρωσε για όλη την Κίνα ενιαία μέτρα και σταθμά, παράλληλα όμως έδωσε εντολή να καταστραφούν τα βιβλία και τα κείμενα του Κομφούκιου, πράγμα που τον έκανε μισητό. Τελικά το 206 π.Χ. ξέσπασε επανάσταση και στην εξουσία ανέβηκε η δυναστεία των Χαν, οι οποίοι επανέφεραν την διδασκαλία του Κομφούκιου. Το 1279 μ.Χ. η Κίνα υποδουλώθηκε στους Μογγόλους. Από το 1368 έως το 1644 επί δυναστείας των Μινγκ η χώρα αποδυναμωθεί και θα υποταχθεί στους Μαντζουριανούς.

Στις αρχές του 19ου αιώνα άρχισε η οικονομική, πολιτική και κοινωνική παρακμή της χώρας. Την ίδια εποχή οι Άγγλοι, στην προσπάθειά τους να πετύχουν τη διάλυση του κινεζικού κράτους, άρχισαν να εισάγουν και να διαδίδουν στους Κινέζους το όπιο. Θα ξεσπάσουν διάφορες λαϊκές εξεγέρσεις που τελικά θα κατασταλούν από τις συντηρητικές δυνάμεις, όπως η εξέγερση των Μπόξερ το 1900.

Το 1912 καταλύεται η αυτοκρατορία και στις 12 Μαρτίου η χώρα ανακηρύχθηκε δημοκρατία στην πόλη Ναντζίνγκ με πρόεδρο τον Σουν Γιάτ Σεν. Παράλληλα στην Κίνα υπήρχαν διάφοροι τοπικοί κυβερνήτες που εξουσίαζαν μια ορισμένη περιοχή και που έπαιρναν τους φόρους για λογαριασμό τους, με ιδιωτικούς στρατούς κάτι που σταμάτησε το 1927 ο Τσαγκ Κάι Σεκ, όταν με το Κουομιτάνγκ κατέλαβε την εξουσία. Οι Ιάπωνες, εκμεταλλευόμενοι τις αδυναμίες αυτές, εισέβαλαν στη Μαντζουρία το 1931 και ίδρυσαν το κράτος του Μαντζουκούο. Η ηγεσία του Κουομιτάνγκ, αντί να οργανώσει την αντίσταση της χώρας, στράφηκε εναντίον των οπα-

δών του Μάο Τσε Τουνγκ κι έτσι έγινε η διάσπαση του Κουομιτάνγκ. Τελικά οι Ιάπωνες το 1937 κατέλαβαν όλο το βόρειο τμήμα. Στο διάστημα μεταξύ του 1937 και του 1942 έγιναν πολλές προσπάθειες να ενωθούν τα δύο κινήματα του Κουομιτάνγκ κι εκείνου στο οποίο είχε την ηγεσία το κομμουνιστικό κόμμα, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Το 1946 οδηγήθηκαν σε σύγκρουση, που τέλειωσε με τη νίκη του Μάο Τσε Τουνγκ ενώ ο Τσάνγκ Κάι Σεκ πέρασε στο νησί Ταϊβάν και ίδρυσε την Δημοκρατία της Κίνας αναγνωρίστηκε ως κράτος και έγινε μέλος του ΟΗΕ. Σήμερα η Κίνα διατηρεί έναν ιδιότυπο σοσιαλισμό που συνδυάζει τις ιδιωτικοποιήσεις με τη λογοκρισία και τον στενό έλεγχο των κινήσεων των πολιτών. Ο αυταρχισμός και ο απολυταρχισμός φαίνεται πως είναι βαθιά ριζωμένος και το καθεστώς μερικής ανελευθερίας για τους πολίτες δεν φαίνεται να αλλάζει παρά την καλή οικονομική και τεχνολογική θέση που κατέχει η χώρα στον κόσμο.

Το βιβλίο της Λίντας Τζέιβιν είναι ένα μεγάλο ταξίδι, από τις φυλετικές καταβολές των κατοίκων της Κίνας έως τη θρυλική αυτοκρατορική εποχή της και το σύγχρονο Κομμουνιστικό Κόμμα. Με αφηγηματική δεξιοτεχνία και χάρη προσφέρει το απόσταγμα αυτής της πολυσύνθετης ιστορίας, αποκαλύπτοντας μια χώρα εκπληκτικής ποικιλίας.

Ανδρέας Βενιανάκης

Ο κατοχικός εμφύλιος στην Μακεδονία (1942-1944) και οι τρεις Παπαδόπουλοι

εκδ. Επίκεντρο, 2022, σελ.: 400, τιμή: 18,00 €

Η γερμανική κατοχή ξεκίνησε σε μια Ελλάδα αντιθέσεων και πολιτικών αντιπαράθεσεων με κυνήγι μαγισσών σε εξέλιξη, όσων θεωρούνταν κομμουνιστές. Η «δαιμονοποίηση» των πολιτών γινόταν βάση νόμου και οι συλλήψεις, καταδίκες και εξορίες ήταν μια καθημερινή εφαρμογή του. Η ίδια κοινωνία που στιγμάτιζε με ευκολία και κατηγοριοποιούσε αυτούς τους ανθρώπους, είχε στιγμάτισει και τα κύματα προσφύγων που έρχονταν ξεριζωμένοι από την Μικρά Ασία και την Θράκη, αποκαλώντας με απαξιωτικά «επίθετα» που πρόσβαλαν την ελληνικότητά τους. Οι στιγματισμένοι ως μη Έλληνες «δαίμονες» και πρόσφυγες θα επιλέξουν τις δικές τους διαδρομές που θα οδηγήσουν σε εμφύλια σύγκρουση.

Στην Μακεδονία την περίοδο της Κατοχής δημιουργήθηκε μια διαφορετική κατάσταση από αυτής της Αθήνας και της Πελοποννήσου με τα Τάγματα Ασφαλείας, τα οποία ήταν υπό τον έλεγχο της κυβέρνησης Γεωργίου Ράλλη και στρατιωτικά δομημένα. Οι αξιωματικοί κατεύθυναν τις επιχειρήσεις που λάβαιναν μέρος οι πολίτες και δεν υπήρχε περιθώριο για «αυτοσχεδιασμούς» ή υποδείξεις, ενώ στη Μακεδονία δεν υπήρξε προσπάθεια από την ελληνική κυβέρνηση δημιουργίας αντικομμουνιστικού μετώπου με στρατιωτική οργάνωση, με συνέπεια οι ομάδες αυτές να αντιμετωπίσουν ελλείψεις στον οπλισμό και θα υστερήσουν σε οργάνωση. Τα κρυμμένα όπλα, τα χωριά που βρίσκονταν σε κομβικά σημεία και έλεγχαν τις οδικές και σιδηροδρομικές εταιρείες ή τα μονοπάτια που οδηγούσαν στην ασφάλεια των ορέων, θα γίνουν το μήλο της έριδος.

Ο Αντρέας Βενιανάκης επιχειρεί μια βιογραφική προσέγγιση της εμφύλιας σύγκρουσης και βίας που έλαβε χώρα στη Μακεδονία κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής (1943/1944), εστιάζοντας το ενδιαφέρον του στους τρεις επικεφαλής του ένοπλου αντικομμουνιστικού κινήματος στην ύπαιθρο Κυριάκο Παπαδόπουλο (Κισά Μπαλζάκ) αναγνωρισμένο οπλαρχηγό από την εποχή του αντάρτικου στον Δυτικό Πόντο, Μιχαήλ Παπαδόπουλο (Μιχάλαγα), σημαντικό οικονομικό παράγοντα και αρχικό

στήριγμα του ΕΑΜ και Κώστα Παπαδόπουλο, πεπεισμένο αντικομμουνιστή, διατεθειμένο να συνεισφέρει με βίαια μέσα στην καταπολέμηση του «κομμουνιστικού κινδύνου». Με αυτό τον τρόπο στρέφει την προσοχή του στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης και στο αγροτικό στοιχείο (ιδιαίτερα στο τουρκόφωνο-προσφυγικό), εξετάζοντας παράλληλα την εξέλιξη του φαινομένου της ένοπλης συμπόρευσης με τις γερμανικές αρχές Κατοχής.

Μέσα από διασταύρωση πλήθους πρωτογενών και μεταξύ τους αντικρουόμενων πηγών (βρετανικές, γερμανικές, εαμικές, ελληνικών κρατικών αρχών, απομνημονεύματα), αλλά και συνεντεύξεων, διευκρινίζει ποιοι ήταν οι Παπαδόπουλοι, τις αιτίες που τους οδήγησαν να δράσουν εναντίον του ΕΛΑΣ και να συνεργαστούν με τις γερμανικές αρχές Κατοχής, την εξέλιξη των τοπικών εμφύλιων συγκρούσεων, καθώς και τον ρόλο του ΚΚΕ και των αξιωματικών.

Ο Βενιανάκης τοποθετεί τους τρεις Παπαδόπουλους στη «σκακιέρα» της εποχής, καταγράφει τα πρώτα βήματά τους και τις επαφές τους με το ΕΑΜ, παρακολουθεί την ένταξή τους στο αντικομμουνιστικό στρατόπεδο μέσω της ταύτισής τους με μη κομμουνιστικές αντιστασιακές οργανώσεις και φωτίζει τη συνεργασία τους με τις αρχές Κατοχής.

Με πολλές λεπτομέρειες περιγράφει τις επιθέσεις των ανταρτών και των ένοπλων αντικομμουνιστών στα χωριά που έλεγχαν οι αντίπαλοι και είχαν μετατραπεί σε οχυρωμένα φρούρια. Ο αναγνώστης εκπλήσσεται από την έκταση και βιαιότητα των εμφύλιων συγκρούσεων.

ΟΚΤΑΒΙΟΣ ΜΕΡΛΙΕ

(1897-1976)

Ο φιλέλληνας διευθυντής του Γαλλικού Ινστιτούτου

Ο Οκτάβιος Μερλιέ, ο μεγάλος φιλέλληνας διευθυντής του Γαλλικού Ινστιτούτου της Αθήνας, γεννήθηκε στο Ρουμπέ της βορειοανατολικής Γαλλίας στις 25 Οκτωβρίου του 1897. Σπούδασε την ελληνική γλώσσα και γραμματεία στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης όπου το 1920 εξελέγη υφηγητής και το 1945 ανακηρύχθηκε διδάκτορας με διατριβή που εκπόνησε σχετικά με το ύφος και τη γλώσσα του κατά Ιωάννη Ευαγγελίου. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του γνώρισε και παντρεύτηκε την Ελληνίδα πιανίστρια Μέλπω Λογοθέτη, συνεργάτιδα τότε του σπουδαίου ελληνιστή καθηγητή Ιμπέρ Περνό, η οποία εκπονούσε τη διατριβή της στη μουσικολογία για το ελληνικό δημοτικό τραγούδι.

Ο Οκτάβιος Μερλιέ, υπέρμαχος της γλώσσας και του πολιτισμού της Ελλάδας, διορίστηκε το 1925 καθηγητής στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας, του οποίου ανέλαβε διευθυντής ύστερα από μία δεκαετία. Επί των ημερών του το Γαλλικό Ινστιτούτο γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη, δημιουργώντας 37 παραρτήματα στη χώρα μας, με χιλιάδες μαθητές. Παράλληλα, με ενέργειες του αποκτήθηκε τυπογραφικό συγκρότημα που παρήγαγε και καθιέρωσε σειρά εκδόσεων, ενώ οργάνωσε με συμμετοχή Ελλήνων και Γάλλων διανοομένων διαλέξεις και εκθέσεις. Η συμβολή του στην προώθηση των ελληνογαλλικών πολιτισμικών σχέσεων και στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων στη Γαλλία υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική.

Μετά την έναρξη του Β΄ Παγκόσμιου

Ο Οκτάβιος Μερλιέ με την σύζυγό του Μέλπω Λογοθέτη.

πολέμου παρέμεινε για μικρό διάστημα την Αθήνα, όπου υπήρξε μουσικός αντιπρόσωπος της Ελεύθερης Γαλλίας στην Ελλάδα, συνεργαζόμενος με τον στρατηγό Σαρλ Ντε Γκωλ. Ωστόσο το 1941 συνελήφθη από συνεργάτες των Γερμανών, οι οποίοι τον παρέδωσαν στη Γαλλία, όπου με εντολή της κυβέρνησης του Βισί παρέμεινε σε κατ' οίκον περιορισμό στο Οριγκάκ μέχρι το 1944.

Μετά την Απελευθέρωση επέστρεψε στην Ελλάδα και τον Ιούλιο του 1945 ανέλαβε πάλι τη διεύθυνση του Γαλλικού Ινστιτούτου.

Οι υπότροφοι του Μатарόα

Τον Δεκέμβριο του 1945 ναύλωσε το θρυλικό πλοίο Μатарόα και έστειλε για σπου-

δές στη Γαλλία 150 νέους Έλληνες σπουδαστές, αφού είχε καταφέρει να τους εξασφαλίσει αντίστοιχες υποτροφίες από το γαλλικό κράτος. Με την πρωτοβουλία του αυτή, που είχε τη στήριξη και τη συνδρομή του επίσης φιλέλληνα υποδιευθυντή του Γαλλικού Ινστιτούτου, Ροζέ Μιλιέξ, διέσωσε από τον εμφύλιο σπαραγμό που ακολούθησε μερικούς από τους σημαντικότερους διανοούμενους της Ελλάδας.

Ανάμεσα στους νεαρούς σπουδαστές που αναχώρησαν για το περιπετειώδες ταξίδι από το λιμάνι του Πειραιά με προορισμό το λιμάνι του Τάραντα, και στη συνέχεια με τρένο μέσω Ρώμης για το Παρίσι, ήταν οι γνωστοί φιλόσοφοι Κορνήλιος Καστοριάδης και Κώστας Αξελός, ο ιστορικός Νίκος Σβορώνος και ο φιλόλογος Εμμανουήλ Κριαράς. Εκτός όμως από αυτούς, το ταξίδι έκαναν επίσης η συγγραφέας Μιμίκια Κρανάκη, που έγραψε τις αναμνήσεις της στο βιβλίο *Ματαρόα σε δύο φωνές – Σελίδες ξενιτιάς* (εκδ. Μουσείου Μπενάκη), η εικαστικός Νέλη Ανδρικοπούλου, σύζυγος του Νίκου Εγγονόπουλου, που έγραψε επίσης το βιβλίο *Το ταξίδι του Ματαρόα, 1945 – Στον καθρέφτη της μνήμης* (εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας). Ταξίδεψαν επίσης η πεζογράφος Έλλη Αλεξίου, οι

ποιητές Ανδρέας Καμπάς και Μάτση Χατζηλαζάρου, οι γλύπτες Μέμος Μακρής και Κώστας Κουλεντιανός, οι αρχιτέκτονες Γεώργιος Κανδύλης, Αριστομένης Προβελέγγιος και Νικόλαος Χατζημικάλης, η ζωγράφος Ελένη Σταθοπούλου, ο τεχνοκριτικός Άγγελος Προκοπίου, και δεκάδες ακόμη άνθρωποι που διακρίθηκαν στις τέχνες και τις επιστήμες. Ο σκηνοθέτης Άδωνις Κύρου υποδέχθηκε την αποστολή στον σιδηροδρομικό σταθμό και δεν ταξίδεψε με το Ματαρόα, όπως λανθασμένα αναφέρεται, καθώς είχε φτάσει νωρίτερα στο Παρίσι, ενώ ο μουσικός Ιάνης Ξενάκης έφτασε στη γαλλική πρωτεύουσα το 1947. Το ταξίδι του Ματαρόα, εκτός από τις δυσκολίες της οργάνωσής του, αντιμετώπισε πολλές αντιδράσεις επειδή αρκετοί από τους υπότροφους ήταν αριστερών πεποιθήσεων. Όπως φημολογείται, το γεγονός αυτό υπήρξε η αιτία που στέρησε από τον Οκτάβιο Μερλιέ την προαγωγή του σε μορφωτικό ακόλουθο της γαλλικής πρεσβείας στην Αθήνα.

Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών

Το 1930 μαζί με τη σύζυγό του είχαν ιδρύσει το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο, που

Έγγραφο για τον Μερλιέ από την Ελληνική Υπηρεσία Αλλοδαπών το 1937.

ονομάστηκε έτσι γιατί αρχικά, μέχρι το 1933, η έρευνα είχε εστιαστεί στην καταγραφή των δημοτικών τραγουδιών. Στη συνέχεια το ίδρυμα διέυρνε τους ορίζοντες του ενσωματώνοντας, εκτός από τη λαογραφία, και την Ιστορία και μετεξελιχθηκε στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών - Ίδρυμα Μέλπως και Οκτάβιου Μερλιέ. Σκοπός του ήταν η διάσωση της ιστορίας και του πολιτισμού του ξεριζωμένου μικρασιατικού ελληνισμού, του προσφυγικού πληθυσμού που έφτασε και εγκαταστάθηκε στην Ελλάδα με την ανταλλαγή των πληθυσμών.

Με τη συμβολή του Οκτάβιου Μερλιέ όσο ήταν διευθυντής του Γαλλικού Ινστιτούτου, το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών ευτύχησε να έχει την υποστήριξη του γαλλικού κράτους, το οποίο υπήρξε αρωγός στο εκδοτικό έργο και στην επιστημονική αποστολή του. Από το 1962 το Κέντρο, ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου, εποπτεύεται και χρηματοδοτείται από το Υπουργείο Πολιτισμού. Στο ίδρυμα φυλάσσεται επίσης το αρχείο Παπαδιαμάντη, με πολλές φωτογραφίες που τράβηξε ο ίδιος ο Μερλιέ από τα ταξίδια του στη Σκιάθο.

Υπήρξε μελετητής του έργου του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, του Κωστή Παλαμά και του Διονύσιου Σολωμού, για τον οποίο το 1957 διοργάνωσε έκθεση στην επέτειο για τα 100 χρόνια από τον θάνατό του. Αρθρογραφούσε σε αθηναϊκά περιοδικά και εφημερίδες (*Νέα Εστία*, και λοιπά), καθώς και σε γαλλικά περιοδικά, στα οποία δημοσίευσε μεταφράσεις ποιημάτων του Κωστή Παλαμά και κείμενα για τη δημοτική γλώσσα. Το 1960 αρνήθηκε να παραδώσει στον Γάλλο πρέσβη τα αρχεία του Μικρασιατικού Κέντρου Σπουδών, που στεγαζόταν στο κτίριο του Γαλλικού Ινστιτούτου, θεωρώντας ότι ήταν κτήμα του

ελληνικού λαού, με αποτέλεσμα τον επόμενο χρόνο να απολυθεί από τη θέση του.

Μετά την απόλυσή του εργάστηκε μέχρι το 1971 ως καθηγητής της νεοελληνικής γλώσσας και φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Αιξ αν Προβάνς, το οποίο κατέστη σημαντικό κέντρο διδασκαλίας της νεοελληνικής γλώσσας και πολιτισμού στη Γαλλία. Υπήρξε εκδότης του περιοδικού *Νεοελληνικές Μελέτες*, ενώ το 1964 εξελέγη αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών.

Ο Οκτάβιος Μερλιέ πέθανε στην Αθήνα στις 24 Ιουλίου του 1976, σε ηλικία 79 ετών, και ενταφιάστηκε στο Α΄ Νεκροταφείο Αθηνών. Το 2010 καθιερώθηκε η ομώνυμη υποτροφία του γαλλικού κράτους για μεταφραστές και ερευνητές που προωθούν τις ελληνογαλλικές σχέσεις. Το όνομά του φέρει επίσης η βιβλιοθήκη και ένας παρακείμενος δρόμος στο Γαλλικό Ινστιτούτο, προέκταση της οδού Αραχώβης, που θυμίζει στους περαστικούς έναν από τους πιο σημαντικούς φίλους της Ελλάδας τον 20ό αιώνα.

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

Πρόλογος και σημειώσεις στο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντη, *Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη Γράμματα*, 1934 / *Σκιάθος, το ελληνικό νησί*, 1945 / *Ο όρκος της Στυγός* (Μετάφραση 5 ποιημάτων του Α. Σικελιανού, με μια εισαγωγή για τον ποιητή και την φιλοσοφία του), έκδ. Γαλλικό Ινστιτούτο, 1946 / *Η ασκητική* (μτφ. του έργου του Νίκου Καζαντζάκη), 1951 / *Τρεις μέρες στα μοναστήρια της Καπαδοκίας* (μτφ. του έργου του Γιώργου Σεφέρη, σε συνεργασία με τον ίδιο τον ποιητή), 1953 / *15 γαλλικά γράμματα του Βαλαωρίτη*, έκδ. Γαλλικό Ινστιτούτο, 1956 / *Μελέτη για το εγκώμιο του Φώσκολου και για τα τελευταία ιταλικά ποιήματα του Σολωμού*, 1957 / *Καπετάν Αγγελής* (μτφ. του έργου του Κωστή Μπασιτιά), 1970 / *Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων* (μτφ. του έργου του Κωνσταντίνου Τσάτσου), 1971 / *Διάλογοι σε μοναστήρι* (μτφ. του έργου του Κωνσταντίνου Τσάτσου), 2011 / *Παπαδιαμάντης και Σκιάθος* (φωτογραφίες του Οκτάβιου Μερλιέ), Αθήνα, 1991.

Ο Δημήτρης Ταταρούνης είναι δημοσιογράφος.

GIOCHI PREZIOSI

Giochi Preziosi Hellas

Αγρινίου 14, Πεύκη, 151 21,

Τηλ.: 210 61.00.381-2, Fax: 210 61.00.383

info@giochipreziosi.gr

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1939

Η κοσμική **Αθήνα** έχει μετατραπεί σε κέντρο διεθνούς κατασκοπείας ενώ οι πολεμικές ιαχές της **ναζιστικής Γερμανίας** αντηχούν σε όλη την **Ευρώπη**. Χάρη σε ένα τυχαίο γεγονός, ο νεαρός αξιωματικός της Αστυνομίας Νίκος Αγραφιώτης αναλαμβάνει την πρώτη του αποστολή. Να εξιχνιάσει τη συγερρή δολοφονία ενός πρωταθλητή πυγμαχίας.

Ο Αγραφιώτης θα μπλέξει με τη σκοτεινή πλευρά της πόλης και θα περιηγηθεί στα μεγάλα σαλόνια προκειμένου να εξιχνιάσει το έγκλημα, αλλά θα διαπιστώσει ότι ο κύκλος του αίματος μόλις έχει ξεκινήσει. Στην έρευνά του σε κακόφημα στέκια και πολυτελείς επαύλεις θα συναντήσει τζογαδόρους, μυστηριώδεις γυναίκες, πράκτορες και ανθρώπους του χρήματος σε μια **Ελλάδα** που ψάχνει κατεύθυνση μπροστά στη φωτιά του **Β' Παγκοσμίου Πολέμου**.

Μαζί με μία ντίβα της τζαζ θα προσπαθήσει να ανακαλύψει την αλήθεια και θα έρθει αντιμέτωπος με το τέρας που γιγαντώνεται στα σωθικά της ανθρωπότητας.

ΜΕ ΤΗΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΟΥ BEST SELLER Η ΒΙΒΛΙΟ
ΠΑΝΟΣ ΑΜΥΡΑΣ

Η ΛΕΣΧΗ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ

Η ΠΡΩΤΗ
ΑΠΟΣΤΟΛΗ
ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ
ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΗΣ ΤΡΙΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

